

Seijst 2003 : bulletin ter bevordering van de kennis van de geschiedenis van Zeist, uitgegeven door de Van de Poll-Stichting

<https://hdl.handle.net/1874/9675>

Seijst

UITGAVE VAN HET ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

*Zeist in actie bij de
watersnoodramp*

2003-I

Jaarverslag 2002 - Gerodorp alleen nog te zien op foto? - Logeerpartij in 1877

Seijst

*Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar. Jaargang 33, Uitgave
Maart 2003. Drukwerk: Gregorius, Zeist.

Ontwerp: Frédéric Ruys.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. Mw. Fl. de Vrijer,
redactie. F.Th.H. Ruys, vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Vijverlaan 8, 3701 CS Zeist

E-mail: seijst@frehitophe.com

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs of
adreswijzigingen kunnen enkel schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700 AH
Zeist. Giro 384 03 83

Inhoudsopgave

Voorwoord.	3
1 Februari 1953 - Zeist in actie bij de watersnoodramp.	5
Index 2001/2002	15
Jaarverslag 2002	16
Het Gerodorp alleen nog te zien op foto of film?	22
Een logeerpartij te Zeist in 1877	26
Mededelingen van het bestuur	33

Voorwoord

Bij het verschijnen van dit nummer van onze prachtige uitgave "SEIJST" zijn wij alweer volop in het jaar 2003 bezig met onze activiteiten.

Zoals bekend omvatten deze het organiseren van lezingen en excursies en tentoonstellingen, het doen verschijnen van publicaties, het verrichten van historisch onderzoek, het uitbouwen en beheren van onze collectie, het verzamelen en vertonen van filmmateriaal en foto's enzovoort.

Een uitvoerig verslag hierover leest u in ons jaarverslag.

Naast deze activiteiten heeft het bestuur zich (uiteraard) gebogen over een aantal speerpunten in het komend jaar.

Het betreft vooral de gevolgen van een eventuele verhuizing van de collectie en het archief uit de "van de Poll kamer" uit het Slot naar een definitieve behuizing. Daarin komen diverse vraagstukken aan de orde zoals automatisering en digitalisering, openingstijden en de publieksfunctie.

Het ziet er inderdaad naar uit dat over niet al te lange tijd wij achter het probleem "huisvesting" een punt kunnen zetten en dat wij onze aandacht weer volledig kunnen richten op het realiseren en uitbouwen van onze doelstelling.

Het bestuur blijft ondanks deze verhuizing ijveren voor een integratie met het gemeentearchief of een variant daarop.

Naast de beslommingen die een verhuizing ongetwijfeld met zich mee zal brengen, zal aandacht worden

geschonken aan het versterken van enkele commissies en het oprichten van een nieuwe commissie "Oral history".

Het is voor deze en andere plannen noodzakelijk dat wij een beroep op onze donateurs en belangstellenden kunnen (blijven) doen om de activiteiten op een redelijk professioneel niveau te kunnen uitvoeren.

De huidige betrokkenen zijn uiterst gemotiveerd, maar kunnen ongetwijfeld nog ondersteuning gebruiken, waarbij ik graag onder de aandacht breng dat het ook heel erg "leuk en interessant" is om betrokken te zijn bij het uitdragen van de "historie van Zeist".

Ik wens iedereen daar veel succes en voldoening bij.

J.B.M.P. van Grunsven
Voorzitter

1 Februari 1953

Zeist in actie bij de watersnoodramp

De weerberichten waarschuwden 31 januari 1953 voor zware storm en gevaarlijk hoog water. Dat was aan de Nederlandse kust niet direct reden voor paniek, want dit kwam vaker voor...¹

DRS. RIA EFDÉE

Toen het KNMI in De Bilt zag aankomen dat een windkracht 12 in combinatie met springtij - het was nieuwe maan - gevaarlijk kon worden, was het niet mogelijk een algemene waarschuwing via de radio uit te doen gaan omdat er in die tijd nog geen nachtuitzendingen waren. Sommige vissers waren geschrokken van de hoge waterstand en alert, maar de meeste mensen lagen rustig te slapen toen de golven erop los beukten, dijken doorbraken en het land overstromden.

De watersnoodramp van 1 februari 1953 in zuid-west Nederland en in mindere mate op Texel kostte totaal 1835 mensen het leven; 873 op het Zeeuwse Schouwen-Duiveland, 686 op het Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee, 254 in het westen van Noord-Brabant en elders in het gebied 22. De rest van de Zeeuwse eilanden bleef voor het grootste deel gespaard,

terwijl in Zuid-Holland ook de Hoekse Waard en Alblasserwaard overstromden.

Op ongeveer 400 plaatsen braken dijken door en overspoelde de zee 141.000 hectare land, 49.000 huizen stonden onder water en ongeveer 86.000 mensen moesten geëvacueerd worden. Van hen kwamen bijna 9000 terecht in de provincie Utrecht waarvan ongeveer 1100 evacués in de gemeente Zeist. Daarmee werd Zeist, samen met de gemeente Amersfoort die 1150 personen en met de gemeente Utrecht die 1050 opnam, één van de grootste opvangcentra binnen de provincie.² Het enige noodziekenhuis dat in deze tijd in de provincie Utrecht functioneerde stond in Zeist en door een inzamelingsactie van het Oostenrijkse Jeugd Rode Kruis kon in augustus 1953 op het terrein van Woudschoten het Henri Dunant-huis worden gebouwd waar watersnoodslachtoffers een korte vakantie mochten doorbrengen.

Organisatie van de hulp

Na een noodkreet vroeg in de nacht uit de haven van Hellevoetsluis, opgevangen en doorgegeven door Scheveningen Radio, kwamen Urker vissers die in Breskens lagen en mosselvisserij uit Yerseke naar Schouwen-Duiveland voor de eerste reddingsacties.³ Vervolgens raasden de noodberichten via telefoon en telex door het land. De nachtedactie van het ANP belde de perschef van 'Het Nederlandsche Rode Kruis' 's morgens om vijf uur met de vraag: "Weet ge, dat het noodweer overstromingen veroorzaakt in Zuid-Holland en Zeeland?"⁴ In overleg met de overheid pakte Het Rode Kruis de hulpverlening op. Deze organisatie was ingesteld op snel handelen bij rampen en kon teruggrijpen op de tijdens de Tweede Wereldoorlog opgedane ervaring. Twee uur na het eerste bericht stelden de directeur en zijn commandant de alarmtoestand in voor de colonnes in de kringen Zee-

land, Noord-Brabant, Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht. Op het hoofdkantoor in Den Haag werd het bureau Watersnood ingericht voor de coördinatie van de hulp en het Informatiebureau voor het verstrekken van inlichtingen omtrent slachtoffers.

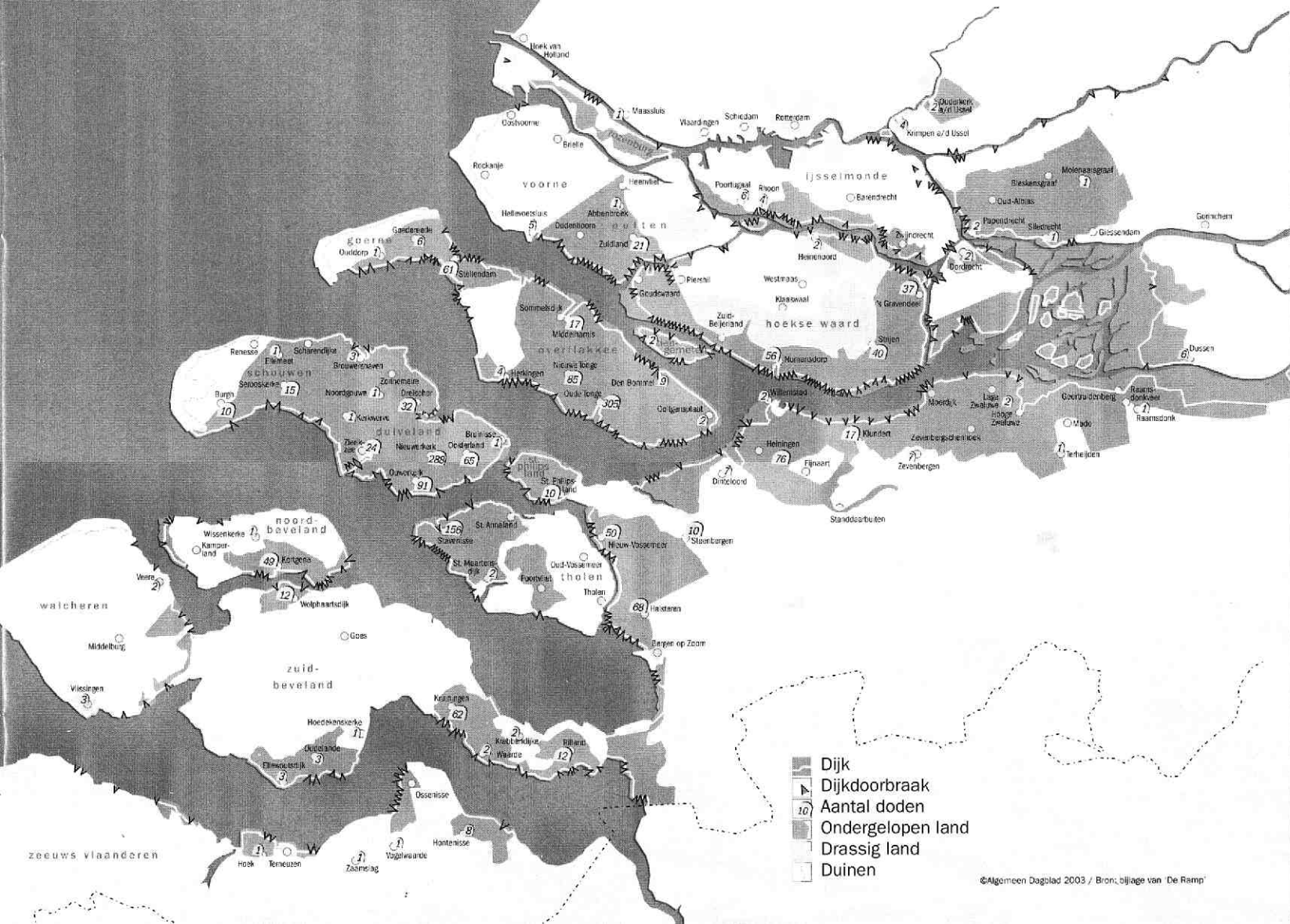
Van overheidswege kwam het administratieve hulpapparaat voor de evacuatie iets langzamer op gang. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken maakte, na overleg met het departement voor Maatschappelijk Werk en met het hoofdbestuur van Het Rode Kruis, een voorlopige regeling voor de coördinatie van de werkzaamheden van vier, bij de verplaatsing en verzorging van personen betrokken, departementen. Die regeling ging uit van 3 fases: evacuatie, verblijf in opnamegemeente, re- evacuatie. De evacuatie en re- evacuatie vielen onder het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Daarvoor schakelde het ministerie, teruggrijpend op oorlogservaring, de

Centrale Evacuatie Commissie in met haar provinciale vertakkingen: de provinciaal evacuatiecommissarissen en voedselcommissarissen. Het verblijf van de evacués was de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Maatschappelijk Werk, terwijl verpleging onder het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid ressorteerde en scholing van geëvacueerde kinderen onder Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen viel. In de provincies kregen de Commissarissen van de Koningin de coördinatie van de hulpverlening. Zij onderhielden weer contact met de burgemeesters, de verantwoordelijke coördinatoren ter plekke. De uitvoering van de hulp lag met de vrijwillige hulpverleners van Het Rode Kruis, van andere organisaties en particulieren bij de burgerij.

Zeist

Toen de rampberichten via de radio doordrongen organiseerde het bestuur

van de Zeister Jeugdfederatie op 1 februari 's middags in hotel Figi, in overleg met burgemeester Korthals Altes, spontaan een bijeenkomst van verschillende Zeister organisaties. Daar onderscheidde de burgemeester drie hulponderdelen: geldinzameling, inzameling van kleding en dekking, werven van tijdelijk onderdak. Uit de vrouwenorganisaties werd het damescomité gevormd dat onder voorzitterschap van mevrouw Korthals Altes stond, echtgenote van de burgemeester. Dit comité hield zich voornamelijk bezig met alles wat te maken had met het welbevinden van de evacués. De Bescherming Bevolking stond voor onmiddellijke hulpverlening gereed evenals de plaatselijke afdeling van Het Rode Kruis. Padvinderij, vakcentrales, middenstanders en buurtverenigingen werkten samen. De coördinatie van alle hulpaanbiedingen lag bij de heer Roosjen van de gemeente. Spontaan vertrokken er N.B.M.- bussen met vrijwilligers naar Rotterdam en

Ouderkerk aan de IJssel.⁵ Hun hulp was tevergeefs. Bij aankomst bleek dat goede coördinatie van de hulpverlening onontbeerlijk was om te voorkomen dat op de ene plaats dubbele hulptroepen stonden en op de andere plaats niets. In de raadsvergadering van 2 februari 1953 vertelde de burgemeester dat de zondags vertrokken brandweereenheid in Rotterdam de kelder van een elektriciteitscentrale leegpompte. Op voorstel van het college van B en W besloot de gemeenteraad in deze vergadering f5000 uit de gemeentekas beschikbaar te stellen voor het Nationaal Rampenfonds.⁶

In hotel Figi was zondagmiddag de geldinzameling voor het Nationaal Rampenfonds georganiseerd, evenals de huis-aan-huis inzameling van kleding op woensdag 4 februari. Met de girale giften en de collectes in de kerken bedroeg de opbrengst van de geldinzameling in Zeist op 26 februari f 101.416,24.⁷ Voor de kledinginzame-

ling waren 100 auto's en 400 scholieren beschikbaar. Het was zo'n groot succes - niet alleen in Zeist, maar in heel Nederland - dat het resultaat ervan bijna een probleem werd. De Zeister kledingcommissie riep de vluchtelingen regelmatig in de krant op om kleding uit te zoeken. Tenslotte was het met veel liefde voor hen verzameld. "Wij begrijpen zeer goed, dat enige schroom vaak moet worden overwonnen. Dit alles is ook ongewoon en verbijsterend zelfs. Evacués, wilt echter bedenken, dat U, met hetgeen U thans in de Depots kunt verkrijgen, geruime tijd zult moeten doen!" Men moest niet aarzelen voor de tweede of de derde keer naar de depots te gaan.⁸

De ingestelde commissie voor het onderbrengen van personen verzamelde opvangadressen evenals namen van mensen die de evacués binnen de gemeente wilden vervoeren. Bij de aanmelding kon men aangeven voor hoeveel personen er plaats was, of

men bejaarden wilde huisvesten of kinderen en welke godsdienst men zelf had. Alles om het voor de betrokkenen zo aangenaam mogelijk te maken. Gebrek aan opvangadressen was er niet.

Slot Zeist

Over de eerste 12 evacués uit het Zuid-Hollandse 's Gravendeel, op 1 februari in Figi aangekomen, schreef de Nieuwe Zeister Courant van 2 februari:

"Wij hebben in Figi even met deze mensen gesproken. Daar waren moeders met kleine kinderen en enkele mannen. Alles wat ze nog mee hadden kunnen nemen zat in een paar boodschappentassen, overigens hadden ze alleen nog de kleren die ze aanhadden. Van de hier gearriveerden heeft een de oudere moeder bij de ramp verloren, van een andere familie was een kind verdronken."

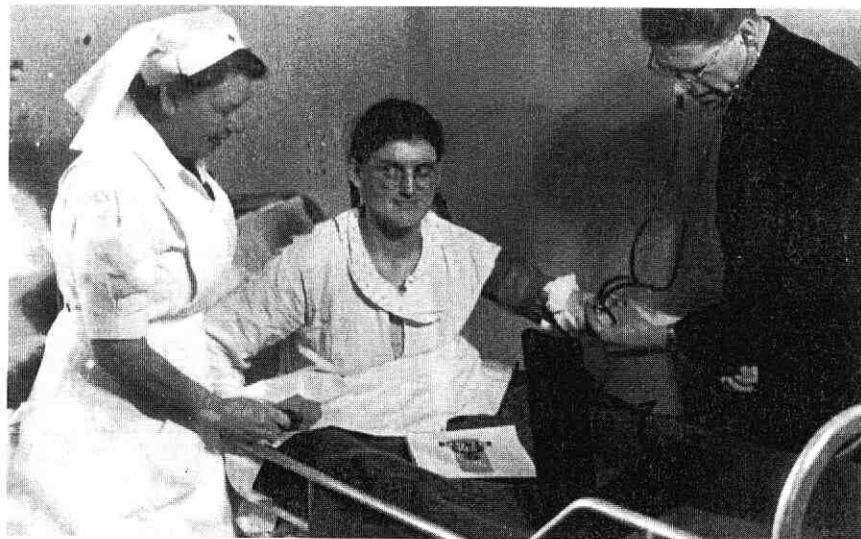
De volgende groepen werden naar het snel ingerichte evacuatiecentrum in Slot Zeist gebracht. Nadat ze met koffie en soep wat op verhaal waren gekomen werden ze - volgens een door het Ministerie van Binnenlandse Zaken aangewezen systeem - door een ambtenaar van de afdeling bevolking geregistreerd, volgde een gesprek met een ambtenaar van sociale zaken en na een medisch onderzoek kregen ze een opvangadres aangewezen waar ze met een particuliere auto naar toe gebracht werden. De vele grote panden binnen de gemeente waren een uitkomst. De gezinnen bracht men het liefst gezamenlijk op één adres onder en graag daar waar ook anderen uit hun omgeving waren. Op die manier trachtte men de omgeving zo vertrouwd mogelijk te maken zodat de gebeurtenissen gezamenlijk konden worden verwerkt. Ouden van dagen kregen meestal onderdak bij particulieren. Zo logeerde er enige tijd een geëvacu-

Evacué's van de watersnoodramp in 1953 in hun tijdelijk verblijf Huize Valkenbosch aan de Boulevard. Hun familieleden werden in het daar gevestigde noodziekenhuis verpleegd. Aan de wand het wapen van Zeeland. FOTO MW. J. KAARS SIJPESTIJN, PUTTEN.

eerde mevrouw bij burgemeester Kort-hals Altes. Haar klederdracht met grote kap maakte een onuitwisbare indruk op de zoon des huizes.⁹

Op 13 februari 1953 waren er inmiddels 1077 evacués in de gemeente binnengekomen. In de loop van dezelfde dag vertrokken er 101 personen voor een geschiktere plaats naar elders. Er

Een evacu e wordt door dokter Giesbergen onderzocht in het noodziekenhuis. Veel van de daar verblijvende patiënten waren toe aan rust. Het noodziekenhuis was voor hen een plek om bij te komen van alle belevenissen.

FOTO MW. J. KAARS SIJPESTIJN, PUTTEN

waren dus 976 mensen werkelijk in de gemeente ondergebracht. Dat was tevens het grootste aantal, want vanaf 13 februari kwamen er geen groepen meer uit de getroffen gebieden. Vanaf

die dag hadden de mutaties alleen betrekking op mensen die vanuit Zeist naar een opvangadres in een andere gemeente verhuisden of uit een andere opvanggemeente kwamen. Ook mocht

ten vanaf nu, als de toestand het toeliet, de eerste mensen naar hun eigen woonplaats terugkeren. Het evacuatiecentrum in Slot Zeist functioneerde nog tot 16 februari. Daarna werd het overgebracht naar de villa 'Sunny Maerymka' aan de Verlengde Slotlaan 155 waar 75 evacu es woonden.

Voor hen die voorlopig bleven groeide, hoe langer het duurde, de noodzaak van geestelijke en sociale hulp. Voor de kerkgenootschappen lag hier een belangrijke taak, die ook werd opgepakt. Het damescomité richtte met goedvinden van het college van burgemeester en wethouders in Het Slot Zeist een contactcentrum in. Het functioneerde van 17 februari tot en met 24 maart. De evacu es konden elkaar daar in een huiskamersfeer ontmoeten. Op dinsdag en vrijdagmiddag van twee tot drie werd er breiwool uitgedeeld voor het breien van kleding. Er stond ook een naaimachine voor

naai- en verstelwerkzaamheden. Kinderen hadden er een speelkamer. De dames zorgden voor gratis koffie en thee. Het merendeel van de evacuées keerde voor de zomer terug, maar tot in oktober 1954 verbleven er evacuées in Zeist.

Noodziekenhuis

Toen kort na de ramp de Rode Kruis-colonne Zeist niet meer paraat hoefde staan, begon deze op 3 februari met de inrichting van een noodziekenhuis in Huize Valkenbosch aan de Boulevard. Daaruit was toen net het jongensinternaat De Kemp vertrokken. N.V. Schaerweyder Bosschen stelde het pand belangeloos beschikbaar. Er waren 40 bedden, eventueel tot 100 uit te breiden. De medische leiding van het ziekenhuis lag bij dokter H.A.V. Giesberger, bijgestaan door zijn collega W.F. van den Helm. De colonne De Angstel uit Abcoude hielp bij de verpleging. In de eerste

dagen kwamen de zieken rechtstreeks uit de rampgebieden. Daarna ging het om mensen die op hun evacuatie-adres ziek geworden waren. De opname verliep via GG en GD. Op 12 februari waren er 23 zieken ondergebracht.¹⁰ De eerste 'evacuatie-baby' kwam er vijf dagen later, op 17 februari ter wereld. Het ziekenhuis functioneerde tot 10 april 1953.

Henri Dunant-huis

De ramp in Zeeland kreeg internationaal aandacht in het nieuws. Oostenrijkse kinderen die, evenals hun ouders na de Eerste Wereldoorlog, tot na de Tweede Wereldoorlog in Nederland in pleeggezinnen vertoefd hadden, vroegen op school of ze mochten collecteren. Hun onderwijzer stelde zich in verbinding met het Oostenrijkse Jeugd Rode Kruis. Dat nam de collecte over. Een bedrag van ruim f 200.000 werd bijeengebracht met steun van Zwitserland en Dene-

marken. Uitvoer van zoveel geld uit Oostenrijk was na de oorlog niet toegestaan en daarom kreeg het Nederlandse Rode Kruis een kampeerhuis aangeboden. Voor de plaatsing kreeg het de beschikking over een deel van het terrein bij Woudschoten. De Hilversumse architect E.C. Falkenburg maakte in overleg met de Oostenrijkers het ontwerp. Het houten huis kwam inclusief het meubilair in 53 spoorwagens in Nederland aan. Leerlingen van een technische school in Wenen en hun leraren begonnen 6 augustus 1953 met de bouw en op 6 oktober werd het geopend. Het huis kreeg de naam van de stichter van Het Rode Kruis, Henri Dunant. Bij het huis plaatste men het eerste standbeeld van hem, uit Franse kalksteen vervaardigd door de Oostenrijkse beeldhouwer Eduard Föderl.¹¹

De allereerste gasten waren leden van Rode Kruis-colonnes uit Kruiningen en Zierikzee met hun gezinnen.

De tweede groep bestond uit slecht-geëvacueerde personen, die tijdelijk verblijf hielden in Den Haag en omgeving. Van 23 tot 28 december 1953 ontving Het Jeugd Rode Kruis 48 protestantse ouden van dagen die door de watersnood zwaar getroffen waren. Van 30 december tot 6 januari waren er 34 bejaarden van katholieke signatuur. Ze kwamen uit Nieuw Vossemeer, Steenberg, Bergen op Zoom, Breda en Hoge en Lage Zwaluwe. Daarna is het huis niet meer gebruikt door slachtoffers van de watersnoodramp, maar algemeen benut voor vakantieweken voor invaliden.

De bij de watersnoodramp spontaan aangeboden burgerhulp en een vanuit Den Haag door de regering en Het Rode Kruis goed gecoördineerde organisatie leidden voor een grote groep mensen tot een succesrijke reddingsactie, gevolgd door een verblijf op een veilige plek zoals in Zeist. Het water bracht Zeist in beweging. Voor de

regering was de watersnoodramp aanleiding de reeds lang in studie zijnde Deltaplannen versneld uit te voeren, wat op 5 november 1957 in de Deltawet resulteerde. Tot 1978 was Rijkswaterstaat met de uitvoering van de Deltawerken bezig, een project van bijna acht miljard gulden met de stormvloedkering in de Oosterschelde als meest prestigieuze onderdeel. Het zal blijken of de aangebrachte voorzieningen voor de toekomst voldoende zullen zijn.

Noten

1. Dit artikel is een samenvatting van een omvangrijker artikel dat nog zal verschijnen.
2. Nota omtrent de zorg voor geëvacueerden in de provincie Utrecht uitgebracht door De Stichting voor Maatschappelijk Werk in de Provincie Utrecht, 14-3-1953, Gemeente archief Zeist (GAZ) 1428
3. Uitzending tv-programma Netwerk op 6-1-2003.
4. De Rode Kruis-Hulp in de Watersnood 1953, uitgave hoofdbestuur van het Nederlandsche Roode Kruis, s.l., s.a., 1.
5. N.B.M. staat Nederlandsche Buurtspoorweg Maatschappij
6. Notulen raadsvergadering 2-2-1953, 7 en 8, GAZ 1428
7. Brief burgemeester van Zeist aan CdK, 26-2-1953, GAZ 1428
8. Nieuwe Zeister Courant, 18-2-1953, GAZ
9. Mondeling mededeling van de heer A.J. Korthals Altes te Hilversum, 15-1-2003
10. Brief van de gemeente Zeist aan de evacuatiecommissaris, 12-2-1953, GAZ 1428
11. Dit standbeeld werd in 1972 bij de sluiting van het Henri Dunant-huis door Het Rode Kruis verplaatst naar Huize Valkenberg in Rheden-De Steeg. Visser, L., Focus op Zeist, Zaltbommel, 2001

Inhoudsopgave 2001

1. Artikelen

	nr.	blz.
ALGEMEEN		
ZHG van de Poll stichting 50 jaar	Burg, mr dr V.A.M. van der	Extra 3
Reclamecampagne in de lente van 1940	Dikkenberg, J.A. van der	2 54
Wie ontwierp de tuinen van Schoonoord?	Heimel, J.H.	3 78
Hoe Zeist zijn glans verloor	Prins, P.J.	4 105
De gemeentelijke herindeling van Zeist	Rhoen, R.P.M.	1 24
Paardenstoeterij v/d gebroeders Van der Haar	Visser, L.	3 72
Rectificatie bij De paardenstoeterij (...)		4 118
Inhoudsopgave 2000	-	1 33

SPORT

Zeister sport in beeld (1)	Vogelzang, drs F, Rhoen, R.P.M.	1 3
Zeister sport in beeld (2), De tijd van de wereldoorlogen	Vogelzang, drs F, Rhoen, R.P.M.	2 35
Zeister sport in beeld (3)	Vogelzang, drs F, Rhoen, R.P.M.	3 61
Zeister sport in beeld (4)	Vogelzang, drs F, Rhoen, R.P.M.	4 87

2. Verenigingsnieuws

Bestuursmededelingen	-	1 34
Redactioneel: Jubileumviering	Verbeek, dr J.L.	4 117
Berichten van de van de Poll-kamer	-	2 57
Verslag van bestuur over 2000	-	1 20
Interview met de voorzitter	Wortmann, M.	1 30
Lezingen	-	1 34

3. Boekbespreking

Boekbespreking: De Utrechtse Heuvelrug	Burg, mr dr V.A.M. van der	2 49
--	----------------------------	------

Inhoudsopgave 2002

1. Artikelen

	nr.	blz.
ALGEMEEN		
Zeister Tramrails als daterings-instrument	Heimel, J.H.	1 5
Zeist-West apart	Jong, W. de	1 9
Klein Schoonoord, voorheen Driebergseweg 6	Heimel, J.H.	1 27
Zeisterbedrijven Koninklijk onderscheiden	Burg, mr dr V.A.M. van der, Rhoen, R.P.M.	3/4 67
Badhuizen in Zeist	Visser, L.	2 35
Bouw en verval en restauratie van de Pyramide van Austerlitz	Reichgeld, A.F.M.	2 49

2. Verenigingsnieuws

Voorwoord	van Grunsven, J.B.M.P.	1 4
Bestuursverslag over 2001	-	1 13
Voorjaarsvoorstelling Figi wederom groot succes	Zoonen, J. van	1 21
Bestuursmededelingen	-	1 33
Bestuursmededelingen	-	2 65
Bestuursmededelingen	-	3/4129

3. Boekbespreking

Boekbespreking: Focus op Zeist	-	1 20
--------------------------------	---	------

Verslag van het bestuur over 2002

ALGEMEEN

Het jaar 2002 was een rustig jaar wat betreft bijzondere activiteiten. De viering van het 50 jarig jubileum in 2001 heeft veel tijd en aandacht van alle bestuursleden en vrijwilligers gevraagd.

In het onderstaande legt het bestuur verantwoording af van de werkzaamheden van het Zeister Historisch Genootschap (ZHG) Van de Poll Stichting in 2002.

BESTUUR

Beleid

Het bestuur heeft besloten om voor iedere lustrumviering een 'groot' centraal thema te kiezen (zoals in 2001) waar

aan alle commissies van het ZHG hun specifieke activiteiten op kunnen richten. Maar ook in de tussenliggende jaren zullen de activiteiten meer op elkaar afgestemd worden.

Bestuurscommissies

Het bestuur is er niet in geslaagd om in 2002 een nieuw bestuurslid voor PR-zaken te benoemen.

De commissie Publicaties is als zelfstandige commissie opgeheven, de werkzaamheden zullen gecombineerd worden met die van de Redactiecommissie.

Een aantal nieuwe medewer-

kers voor de verschillende commissies kon worden benoemd: de dames: Th. Boekhoven-Eikema en M. Droog en de heer Chr. Beauveser.

Gemeentelijk cultuurbeleid

De voorzitter van het ZHG heeft op het onderdeel Cultuur van het beleidskader 2002-2006 van de Gemeente Zeist zowel schriftelijk als mondeling via de inspraakmogelijkheden in een commissie vergadering van de Gemeenteraad, commentaar geleverd en onze bereidheid tot samenwerking uitgesproken, met name over de plannen om de haalbaarheid van een historisch

J.B.M.P. VAN GRUNSVEN

museum in Zeist te onderzoeken.

Huisvesting

Het bestuur heeft zich gedurende heel het verslagjaar beziggehouden met de nieuwe huisvesting. De gemeente Zeist heeft ons Genootschap diverse mogelijkheden voor huisvesting aangeboden, die vervolgens bekeken zijn. Met elkaar hebben we moeten con-

MW. FL. DE VRIJER

cluderen dat er nog geen besluit genomen kon worden, of het paste bij nader inzien niet in het gemeentebesluit of het pand was nog niet vrij beschikbaar. Ultimo 2002 ziet het er naar uit dat er nu op korte termijn een beslissing genomen kan worden.

St. Oude Begraafplaats

Op 2 september 2002 is de Stichting Oude Algemene

Begraafplaats Zeist "de Kleine en de Groote" opgericht. Deze stichting is opgericht door de gemeente Zeist, Rotary Club Zeist, 't Gilde Zeist en het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting en elke participant levert 2 bestuursleden, voor het ZHG zijn dat de heer A.A. Smith en mw. Fl. de Vrijer

De stichting heeft tot doel:

- in samenwerking met de eigenaar (de gemeente Zeist) het instandhouden en ontwikkelen van de Oude Algemene Begraafplaats aan de Bergweg in de gemeente Zeist als gemeentelijk- en rijksmonument
- het bestuderen en onderzoeken van de historische betekenis van de begraafplaats
- het verstrekken van infor-

matie over de begraafplaats

- het stimuleren van de belangstelling voor de begraafplaats

Het ZHG zal verschillende bijdragen gaan leveren en het ZHG zal zich richten op het maken van tentoonstellingen in het Poortgebouw, wanneer dit gerestaureerd is en geschikt is gemaakt als expositieruimte. Verder ligt het in de bedoeling om in de toekomst regelmatig publicaties over de begraafplaats het licht te doen zien. Ook de archief-functie is een onderdeel van de bijdrage van het ZHG.

75 jarig jubileum NVVS de Heuvelrug

In het kader van 75-jarig jubileum NVVS de Heuvelrug en ons 50-jarig jubileum is de

video film "De Stichtse Lustwaranda" ondertiteld en in een korte bijeenkomst aan ons bestuur gepresenteerd, maar wat belangrijker is nu beschikbaar is voor mensen met een hoorstoornis. De NVVS de Heuvelrug heeft de wens uitgesproken dat ook de andere bestaande of nieuwe films in de toekomst met ondertiteling beschikbaar komen. Dit zal gezien de hoge kosten niet altijd realiseerbaar zijn. De ondertitelde film is bij het NVVS De Heuvelrug te koop.

Schenkeningen

Het ZHG heeft in 2002 een aantal bijzonder voorwerpen als geschenk ontvangen: een herinneringsmedaille van het Nationaal Concours Diletantanten Harmonie en Fanfaregezelschappen, uitgereikt aan het KZHMG (1992); een pen-

ning: 250 jaar Hernhutter Zending (1732-1882); een bijzondere zilveren gulden (1940): Koningin Wilhelmina in Londen, afgebeeld met helm, een Baedekervan Zwitserland, die eigendom geweest is van freule Jo van de Poll en fotoalbum met oude foto's. Daarnaast zijn er meerdere foto's en prentbriefkaarten geschonken.

Het bestuur is de gevers zeer erkentelijk voor deze schenkingen hoopt dat nog velen dit voorbeeld zullen volgen.

Donateurs

Het ZHG had per 31 december totaal 804 donateurs. De oplage van Seijst is wat hoger omdat ook een aantal instellingen, archieven en zusterverenigingen abonnee zijn.

Financiën

Door een zuinig beleid in de afgelopen jaren zijn de financiën weer helemaal op orde en kunnen nieuwe initiatieven weer gehonoreerd worden, o.a. de automatisering / digitalisering. De gemiddelde donatie was € 19,35; mede dankzij de gemeentelijke subsidie beslaat de totale begroting € 22.500.

Automatisering

In 2002 heeft het bestuur besloten om op voorstel van de commissie beheer collectie en documentatie een begin te maken met een geautomatiseerde ontsluiting van ons bezit. Een ad hoc commissie onder leiding van de heer H. Warnier heeft hiermee een begin gemaakt. Inmiddels is de trefwoordenlijst en de beschrijving van 1200 prentbriefkaarten van Zeist in de

A. STEENSMA

computer ingevoerd. Helaas is dit voor het publiek nog niet toegankelijk omdat het ZHG nog niet over een eigen computer beschikt. In 2003 zullen andere delen van de collectie ingevoerd worden en zal zeker een eigen computer aangeschaft worden. Het is een langdurig proces waaraan de commissieleden met groot enthousiasme werken. Een van de onderwerpen die

DRS. K. VEENLAND-HEINEMAN

zich voor automatisering lenen is de Kraal collectie. Alle foto's zijn nu uitvoerig beschreven door de leden van de commissie tentoonstellingen, en kan zo voor een breed publiek toegankelijk worden gemaakt.

Beheer collectie en documentatie

Er zijn in 2002 146 personen, waarvan de helft voor

de eerste keer, op bezoek geweest in onze kamer in het Slot, zowel op dinsdagmorgen als op de maandelijkse zaterdagmiddag. De meeste bezoekers hebben bij hun zoeken naar gegevens de hulp van een van de medewerkers nodig, welke die hulp deskundig en met groot enthousiasme verlenen. De bezoekers zijn na afloop altijd weer verrast over ons bezit. Daarnaast zijn er een vijftigtal telefonische inlichtingen gegeven. Het spreekt van zelf dat het knipselarchief en de bibliotheek ook dit jaar weer zijn aangevuld met allerlei nieuwe informatie.

Tentoonstellingen

Er zijn in 2002 geen tentoonstellingen georganiseerd door het ZHG, maar dat betekent niet dat de commissie

Tentoonstellingen geen werk heeft verzet, integendeel.

Het Slot is met particuliere initiatiefnemers in gesprek over het samenstellen van een tentoonstelling over Zeister Zilver in 2004.

Het ZHG heeft het Slot duidelijk gemaakt dat zij geïnteresseerd is om een bijdrage te leveren aan een dergelijke tentoonstelling, met een bijdrage vanuit onze eigen collectie en menskracht.

In 2002 zijn besprekingen gevoerd om als ZHG samen met *De Essentie* en *De Toets* een gezamenlijke Expositie in het Slot te organiseren. Helaas is de Vleugelgalerie van het Slot, die het ZHG, maar ook *De Essentie* en *De Toets* diverse malen als tentoonstellingsruimte heeft gebruikt niet meer beschikbaar.

Lezingen

Het ZHG heeft ook in 2002 weer lezingen georganiseerd, die gemeten naar de opkomst zeer geslaagd genoemd kunnen worden.

Op 25 maart 2002 in het Beauforthuis: de Pyramide van Austerlitz door de heer T. Reichgelt.

Op 12 november 2002 in Schoonoord: de VOC door Mw. M. Marijnen

Jaarlijks stelt de directie van het Openbaar Zeister Lyceum het ZHG in de gelegenheid om gratis gebruik te maken van de faciliteiten van het landgoed Schoonoord voor een lezing

Op 31 oktober 2003 heeft het ZHG geparticipeerd in de organisatie van een lezing in de Klinker over Koningin Wilhelmina door de heer C. Faseur.

Excursies

Ook in 2002 zijn er weer twee excursie georganiseerd.

Op 17 april 2002 een excursie naar het Nederlands Goud-Zilver- en Klokkenmuseum in Schoonhoven.

Op 16 oktober 2002 naar de Bataviawerf in Lelystad.

Door de late berichtgeving was de tweede excursie voor het eerst sinds jaren niet meteen volgeboekt.

Filmvoorstellingen

De jaarlijkse voor- en najaars-filmvoorstellingen van oude films zijn ook in 2002 weer in het Figi theater gehouden, de belangstelling blijft onverminderd hoog, hetgeen een uitdaging voor de audiovisuele commissie is om steeds weer naar nieuw materiaal op zoek te gaan en geschikt te maken voor vertoning. Ook op 30 april

werden er weer twee voorstellingen gegeven in Figi en werd er in samenwerking met het Oranjecomité een quiz georganiseerd

Om ook in kleiner verband filmvoorstellingen te geven zijn een eigen DVD-speler, een monitor en VHS player in 2002 aangeschaft. Vooral verzorgingscentra doen een beroep op vertoning van onze films in eigen huis.

Voor de verkoop van de video's van de films was ook in 2002 veel belangstelling.

Seijst

Het bulletin is in 2002 driemaal verschenen, waarvan het laatste nummer, een dubbelnummer, in januari 2003 verschenen is.

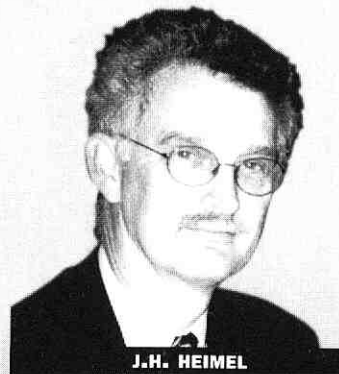
Het was een moeilijk jaar,

onvoldoende kopij en menskracht zorgden ervoor dat het bulletin zeer onregelmatig bij de donateurs bezorgd is.

De redactiecommissie Seijst heeft in 2002 diverse malen een oproep aan de donateurs gedaan om bijdragen voor het bulletin te leveren het zij in publicatievorm, het zij in menskracht, er zijn weer een aantal artikelen in portefeuille, nieuwe medewerkers zijn nog steeds welkom.

Bijeenkomst medewerkers in het Het vijfde seizoen, september 2002

De jaarlijkse vrijwilligersbijeenkomst werd in september 2002 in het Paviljoen Het vijfde seizoen, op het terrein van de WA-Hoeve gehouden. Na een rondleiding over het terrein en interessante dia-presentatie over de WA-Hoeve

J.H. HEIMEL

door collega's van de Historische Kring Den Dolder samen met de ontvangers van de Monté verLoren Penning en de bestuursleden van de Monté VerLoren Stichting was een heerlijk buffet genoten.

Ten slotte

Het bestuur is veel dank verschuldigd aan alle medewerkers die in het jaar 2002

DR. J.L. VERBEEK

hun medewerking aan alle werkzaamheden en activiteiten weer belangeloos hebben verricht.

Onze dank gaat ook uit naar de donateurs, de gemeente Zeist, voor de subsidie die het ZHG jaarlijks ontvangt, en de plezierige samenwerking met de gemeentearchivaris, naar de directies van Figi en het Openbaar Zeister Lyceum, en

de plaatselijke media, die ons weer ondersteunden om onze doelstelling: "het bevorderen en verbreiden van de kennis omtrent de geschiedenis van Zeist en wat daarmee verband houdt, alsmede het aankweken van belangstelling daarvoor in ruime kring", te bereiken.

Het bestuur spreekt de wens uit dat het jaar 2003 een druk jaar zal worden, dat definitieve huisvesting kan worden betrokken en dat wij in dit jaar vele nieuwe donateurs en medewerkers mogen begroeten die met ons de doelstelling willen verwerkelijken.

Namens het bestuur,
Flora de Vrijer, secretaris
Zeist 1 februari 2003

NB De portretten van A. de Grooten mw. Drs. R. Efdée waren bij het ter perse gaan van dit nummer niet beschikbaar.

BESTUUR

SAMENSTELLING PER 31 DECEMBER 2002

J.B.M.P van Grunsven
Mw. Fl. de Vrijer
J.H. Heimel

VOORZITTER
SECRETARIS
PENNINGMEESTER

De commissievoorzitters
A. de Groot
Mw. Drs. R. Efdée
A. Steensma
Dr. J.L. Verbeek
Mw. Drs. K. Veenland-Heineman

BEHEER AUDIOVISUELE COLLECTIES
BEHEER COLLECTIES EN ARCHIEF
LEZINGEN EN EXCURSIES
REDACTIE BULLETIN SEIJST
TENTOONSTELLINGEN

De vacature voor **PUBLIC RELATIONS EN SPONSORING** is nog niet vervuld.

Het Gerodorp alleen nog te zien op foto of film ?

Ik zit in de donkere zaal van Figi en kijk naar de historische films over Zeist. Ik zie hoe de schoorsteen van de Gerofabriek wankelt en valt. Zullen de 64 arbeiderswoningen van deze fabriek binnen een paar jaar hetzelfde lot ondergaan?

C.J.E. SCHULLER TOT PEURSUM

Nu staan ze er nog. De huizen in een rijtje tegenover elkaar langs de Gerolaan, en verder in een enkele rij langs de Bergweg, de Alpaccalaan en de Eikenlaan. Op het plantsoentje staat het "Gerobeeld", een vrouwelijk brons van de beeldhouwer Pieter d'Hondt.

In 1984 lag het Gerodorp voor het eerst op de weegschaal. De huizen moesten afgebroken. Een harde strijd volgde. De tijd zat mee. Rijkssubsidie redde het Gerodorp. De eigenaar besloot tot renovatie. Maar renoveren is niet hetzelfde als restaureren.

In 1994 komt een rapport uit van het Monumenten Advies Bureau in opdracht van de Gemeente Zeist. Gerodorp krijgt de status van "waardevol monument".

Rond 2003 komen de huizen opnieuw op de weegschaal. De tijden zijn veranderd. Alle elementen werken tegen. De belangen van ieder liggen anders, de argumenten in het verlengde daarvan. Sloop, afbreken, nieuwbouw. De huizen van Gero-

dorp zijn in nood. De eigenaar wil bijna alles afbreken, wil zo veel mogelijk nieuwe huurhuizen. De bijzondere huizen zijn niet exploitabel. Ze zijn afgeschreven, ook al stijgt de economische waarde. De Gemeente moet inbreiden. Er is immers onvoldoende bouwgrond in Zeist. Bereidheid voor een compromis is er wel, bereidheid voor behoud van het hele Gerodorp is er niet of nog niet.

De huizen wachten af. Hun tuinen zijn groot, zodat de arbeiders van de opbrengst van de moestuinen konden leven en dus extra inkomen hadden. Zoveel grond in deze tijd! Waren de tuinen maar wat kleiner!

De bewoners, die vaak langer dan

50 jaar in de huizen woonden, vertrekken langzamerhand of overlijden. De bewoners vernieuwen zich. De huren gaan omhoog. De nieuwe bewoners zijn van deze tijd. Waar vroeger ieder plankje opnieuw werd gebruikt en weer gebruikt, verdwijnen nu de toegestreden schuttinkjes. De tuinen veranderen in moderne paradijsjes. De tuinliefhebbers genieten. Binnenin de huizen gaat het niet anders. Ook binnen wordt alles nieuw. Natuurlijk zijn er ook bewoners die niets aan die huizen vinden. Rijp voor de sloop, niets liever dan een nieuwbouwhuis. Ook hier verschil in belangen.

De Gero-huizen wachten af, de tuinen wachten af.

In 1919 begon de bouw. Na de Eerste Wereldoorlog. De Gerofabriek werd groter en groter. Arbeiders kwamen overal vandaan. Huizen waren er te weinig. Op de grond van Huize Valckenbosch kwamen 64 huizen in 5

bouwstijlen van klein tot groot, voor arbeider tot ploegbaas en chef.

Over de Bergweg liepen de werknemers naar de Gerofabriek, 600 meter verderop waar nu het fabrieks- en kantorenterrein ligt langs de oostelijke invalsweg naar Zeist. De fabriek lag aan het oude spoorlijntje. Het spoor kruiste de Bergweg. Een oud-bewoner vertelt dat de conducteur uitstapte en het "verkeer" tegenhield als de trein de Bergweg overstak.

De werknemers vonden een goed sociaal klimaat binnen de Gerofabriek. Veel werd er voor hen gedaan. De koe voor Kerst kwam aangelopen door de Gerolaan op weg naar de slacht. De verpleegsters en gezinsverzorgsters deden hun werk bij de gezinnen en liepen mee in een feestelijke optocht door Gerodorp. De bewoners waren lid van de toneel-, muziek- of zangvereniging.

De architect van de huizen, J.J. van Straalen, heeft meer gebouwd in Zeist.

Gerodorp is het enige wat er historisch gezien over is van de Gerofabriek.

Dit merkt de bewonerscommissie als ze samen met 't Gilde Zeist gildewandelingen wil organiseren. De commissie vraagt bewoners om materiaal. Een lawine van reacties is het gevolg, waardoor er een tentoonstelling bij de wandeling komt. De gemeente ondersteunt het plan met een subsidie voor de inrichting. In 2000 en 2001 zijn er in totaal zes Gildewandelingen.

Er komen mensen uit het hele land: met hun belangstelling voor Gerodorp, met hun belangstelling voor de Gerofabriek, vanwege een te schrijven proefschrift over de Zilverwerken. Ze komen met hun herinneringen aan de Gerofabriek, met hun herinneringen aan de bewoners, met hun verhalen, met hun Gero-tin, met hun Gero-zilver. Gerodorp blijkt een levend stukje geschiedenis.

Of vallen de huizen onder de slopershamer?

In de komende jaren valt de beslissing. Zal Gerodorp een levend stukje Zeister geschiedenis blijven? Of zal Gerodorp alleen nog te zien zijn op foto of film?

Notities en bronnen

- Het Gero-beeld werd in 1952 door het personeel aan de toenmalige fabrieksdirectie geschenken. Jaren na de sloop van de fabriek werd het beeld teruggevonden en in het plantsoentje neergezet. uit het Utrechts Nieuwsblad van 26 augustus 2000 "Gerobeeld houdt gemoederen bezig" van Margriet Hunfeld n.a.v. reactie van de Gemeentearchivaris, de heer Pierre Rhoen op het overzichtswerk "Leven en Werk 1917-1997 van de Utrechtse beeldhouwer Pieter d'Hondt", uitgeverij Spectrum.
- "Het Zilveren Zeist", de geschiedenis van de Zeister bestekindustrie (1900-1980) van dr. W.D. Voorthuysen, uitgegeven door dr.A.A.H. Stolk te Zeist, ISBN90-803827-2-8, NUGI 684.
- "Historische Sociale Woningbouw op de weegschaal. Deel 3. Tekst bouwtechnisch onderzoek" van het Monumenten Adviesbureau, juli 1994 in opdracht van de gemeente Zeist.
- "Helaas! de hollen der mensen." Geschiede woningen voor de lagere klassen. Fragmenten uit de geschiedenis van de fabriekswijk. Geschreven door Leendert Bikker, waaronder Gerodorp op pag 41 t/m 49. Uitgeverij SDU, ISBN 90-12055059.
- Proefschrift (2003) over de Zeister Gerofabriek van mw.dr. Rosalie E.D. van Egmond, kunsthistorica, Gerozilver voor het volk.
- De tentoonstelling opgeslagen bij leden van de bewonerscommissie omvat :
 - Plattegrond van Gerodorp met aanduiding van de vijf type woningen.
 - Origineel + ingelijste kopie van de oorspronkelijke tekening van een van de huizen.
- Foto's van Tabeaux Vivant
- Paneel met foto's van bewoners-personeel aan het werk opde verschillende afdelingen van de Gerofabriek.
- Paneel met foto's van de "Bewoners van toen"
- Oorkondes van werknemer bij jubilia.
- Personeelsblaadjes.
- De tentoongestelde Gero voorwerpen van pannen tot zilver zijn in particulier bezit.

Een logeerpartij te Zeist in 1877

In de archieven van de familie van Prof. Dr. Nicolaas Beets¹ ligt een manuscript van de hand van diens jongste dochter Ada Geertruide Went-Beets (1871-1955). Toen deze Ada in de oorlogsjaren '40-'45 bij haar volwassen kinderen inwoonde heeft zij -op hun verzoek -haar herinneringen aan haar jeugd in "het Beets-huis" (Boothstraat 6 te Utrecht) vastgelegd.

NELLERIEKE BOUCHER

Dit onuitgegeven manuscript bevat talrijke anecdotes over Beets zelf. Zijn grote gezin en het dagelijks doen en laten van de intellectuele kring rond Beets in het

Utrechtse.

Met toestemming van Drs. Gijs Beets publiceren we bijgaand fragment. Het beschrijft een logeerpartij in 1877 in Zeist, gezien door de ogen van de 6-jarige Ada en ruim 60 jaar later door haar opgeschreven. Wij namen het ongewijzigd over in de bloemrijke persoonlijke taal van Ada zelf².

Tot de hoogtepunten van het leven in het Beetshuis behoorde voor de kinderen de jaarlijkse logeerpartij in Zeist. De uitverkorenen konden hun ongeduld niet bedwingen om mee te mogen gaan, wanneer zij in de lange gang heen en weer lopend, wachtten op de equipage van mevrouw de Douairiere van Loon-Voombergh, die hen zou halen. Ditmaal waren Ada en

Portret van Ada Beets, ongeveer 6 jaar oud.

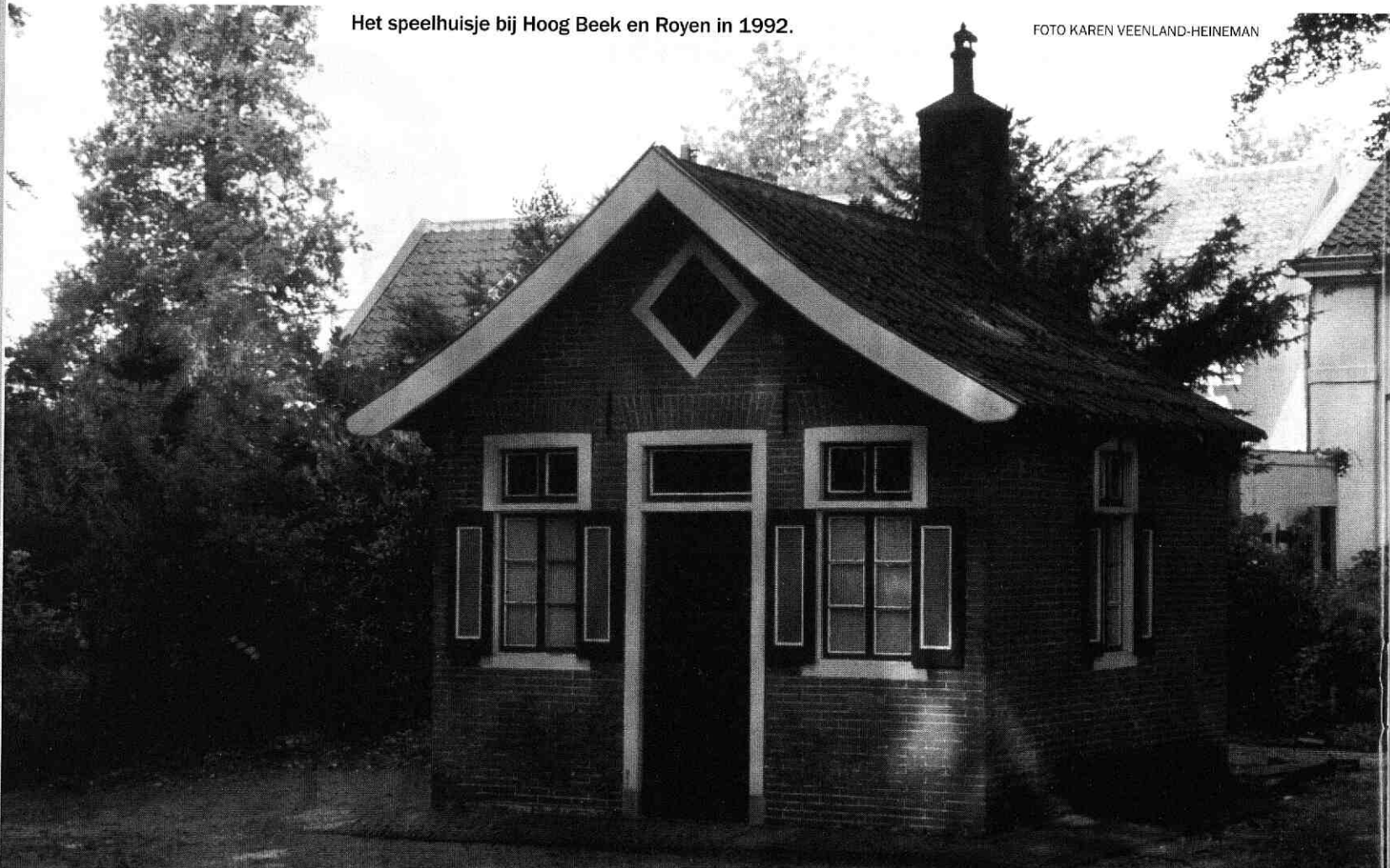
COLLECTIE G. BEETS, DELFT

haar oudere zusjes Aleide en Dora, zestien en dertien jaar oud, de gelukkigen. Ze mochten met Vader en Moeder voor vier weken naar buiten!

"Zou Jan ons nog kennen? Zouden we weer in het huisje mogen spelen? Zouden er "Met deze vragen probeerden zij de wachttijd te korten. Einde-

Het speelhuisje bij Hoog Beek en Royen in 1992.

FOTO KAREN VEENLAND-HEINEMAN

lijk klonk hoefgetrappel in de straat. Het hield voor het huis op en even later weerklonk de deurbel door de lange gang.

Aagje kwam opendoen en Ada kon, langs het bellenmeisje heen, het rijtuig voor de deur zien staan. Jan, de plechtstatige koetsier met zijn lange, in het midden gescheiden baard, op de bok, en Frans, de palfrenier stram in de houding naast het geopende portier.

"Moeder! Het rijtuig is er!", riepen de kinderen nerveus.

"Ja, we zijn klaar, roep Vader maar even."

Ada was al weg en kwam even later aan Vaders hand naar buiten, achter Moeder en de zusjes aan.

"Goede morgen, Jan. Alles wel thuis?"

"Dank U, Professor."

"En Frans ook op z'n post?"

De jonge palfrenier bloosde en hielp Ada naar haar plaatsje tussen Vader en Moeder op de achterbank, tegenover de zusjes.

De mooie paarden, Roos en Elwira, trokken aan, en na een laatste: "Dag Aagje!" van de kinderen naar het meisje in de deur, reed de equipage de Boothstraat uit, de Voorstraat in en verder door de Wittevrouwenstraat langs het oude paleis van Lodewijk Napoleon, Biltstraat, tussen de 'batterijen' door, waar het in de vele bochten altijd zo waaide en tochtte, de Biltseweg met het verhoogde voetpad aan de rechterkant op en over het sluisje naar het landelijke De Bilt.

Daar zag men voor de bekende rijtuigmakerij altijd wel een koetsje in aanbouw staan. Het café van Nas op de hoek, links huize Houdringe en... de tol.

"Hé", vroeg Ada, "waarom betalen wij hier niet?"

"Dat zal Jan in het heengaan al hebben gedaan", zei Vader.

Zo ging het dus meteen verder, de bocht van Vollenhove door en recht aan tot 'Ma Retraite', door Jan steevast 'Marie Treiter' genoemd.

Dan was men al gauw in Zeist, met de Breul³, Stenia en Kersbergen, en er tegenover huize Veelzicht en de hoger gelegen witte kerk. De eerste dorpsstraat leidde tot 'het Rond', met hotel Hermitage op de hoek en aan beide zijden de Slotlaan.

Het Slot, destijds bewoond door de familie Labouchère-Voombergh, lag aan de rechterkant van de Slotlaan. Ter weerszijden zag men het Broeder- en Zustersquare van de Hernhuttergemeente.

Ada wist heel precies hoe er verder gereden werd, de tweede dorpsstraat door, de Laan van Beek en Royen voorbij, het eerste hek in. Dan was men op 'Hoog Beek en Royen', reed de grote laan met een dubbele rij hoge groene beuken aan weerszijden, rechts over een kleine stenen brug. Dan knerpsten de wielen van de equipage over het kiezel van de oprij tot dat het rijtuig voor het mooie, witte huis stilstield.⁴

Het was duidelijk dat de gasten verwacht werden, want huisknecht Johan haastte zich om behulpzaam te zijn bij het uitstappen en het overnemen van de handbagage. En in de statige vestibule wachtte de vrouw des huizes met haar dochters, stralend van hartelijkheid.⁵

"Dag Constance!" Professor Beets drukte haar de hand.

"Meneer Beets, blij U weer hier te zien!"

Wanneer allen begroet waren, begaf men zich gezamenlijk naar de grote zaal, van eenweelde van bloemen doorgeurd.

"Mag ik naar de herten?" fluisterde Ada alongeduldig haar Moeder in 't oor en... weg was ze al, naar buiten om het perk met begonia's heen, voor het hek van de hertenkamp. De dieren graasden rustig verder, in het minst niet gestoord door het zesjarige meisje met grote Ja-Ja-hoed op de donkerblonde krullen, in haar effen roze jurkje met witte kraag en pofmouwtjes

en een ceintuur van zwart fluweel met lang afhangende strik.

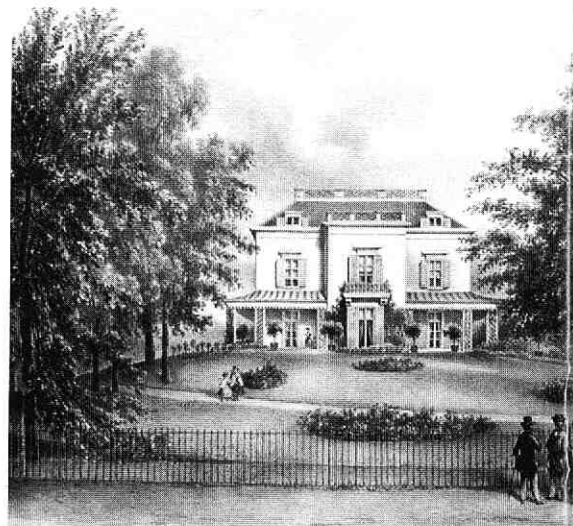
Overigens droeg ze witte kousjes en knooplaarsjes. Ze stond met haar grote blauwe ogen ernstig naar die mooie herten te kijken, die met hun fraai gewei vredig graasden (de jonge dieren altijd vlak bij hun moeder), totdat ze geroepen werd om zich op te knappen voor de lunch. Dit opknappen vond plaats in een balkonkamer, waar zij met haar zusters slapen zou, terwijl Vader en Moeder de zogenaamde 'Blauwe kamers' hadden betrokken. Hier vond Vader ook zijn studeervertrek tijdens het buitenverblijf.

Den volgenden morgen was Ada al vroeg op. Voordat de kamenier de

De voorgevel van Hoog Beek en Royen, litho uit 1869 naar een aquarel van P.J. Lutgers uit 1863.

COLLECTIE ZHG VAN DE POLL STICHTING

freules hielp, kwam zij eerst het kleine meisje aankleden. Zij maakte haar haar op. Dat was allemaal erg deftig. Tijdens het ontbijt beloofde mevrouw van Loon al dadelijk de sleutel van het miniatuur boerenhuisje in het park. Dat was het toppunt van kinderveelde! Zij mocht hem meteen halen in het kamertje naast de voordeur, waar mevrouw elken morgen spreek-

uur hield voor behoeftigen uit de buurt. Die mensen stond ze naar vermogen met raad en daad bij.

Dat huisje, met klimop begroeid, stond dicht bij de stal, verscholen achter bosjes.⁶ Het had een eigen tuintje vol dahlia's, flox en ridderspoor en meer zulke heerlijk ouderwetse bloemen. Het had zelfs een eigen pomp!

Wanneer je dat dubbele deurtje (boven en onder deurtje) opende, stond je meteen in een oud-hollands vertrekje met een fornuis, een glazen kast vol serviesgoed, laden met tafelhoed en keukendoeken, een blankgeschuurde kleptafel, gezellige oude stoelen, veel koper aan de gewitte wanden en alles wat verder in een keuken thuis behoorde. De luiken werden nu geopend en juichend nam Ada bezit van haar tijdelijke zomer-speelverblijf. Daar werd het elken dag opnieuw een waar feest.

Met een keurig boerinnenpakje aan, gewapend met emmer en bezem, spons en lap, ging zij ijverig aan het schoonmaken, dapper op klompjes. Moeder zat dikwijls bij haar, op een bankje in het eigen tuintje.

Soms zwierf het kind weg, huppelend en dansend met haar springtouw, verder en verder de plaats door, tot het op zekere dag een poortje zag open staan, dat zij nog nooit had ontdekt. Daarachter scheen zich een nieuwe wereld voor haar jeugdige ogen te openen!

Daar lag de moestuin en er groeiden behalve bloemen, allerlei groenten en kruiden. In broeibakken gedijden komkommers en meloen welig. Ook hingen er perziken en abrikozen aan leibomen langs de muur. De tuinbaas liep er rond, zijn grote gele strohoed achterop het hoofd geschoven. Hij zette zijn enorme mand met vers afgesneden bloemen neer en wendde zich tot

het kleine meisje, dat door het poortje keek:

“Zo, juffertje... hè j' óus gevonde?”

“Ja, en waar ga je met al die bloemen naar toe?”

“Vaozen schikken veur de zaol, gao je met?”

Natuurlijk ging ze mee en de baas leerde haar de namen der bloemen en vertelde haar, hoe men ze moest schikken.

“Wat zijn dat voor witte bloemen aan die boomjes in die tobbes daar opzij, baas?”

“Dat daar, dat benne Oraniebloesems. Die krijg ie in 't haor a' je trouwt.”

“Ik ook?”

“Nou, secuur hoor!”

's Middags aan tafel zei Freule Louise: “Wat zijn die bloemen toch mooi geschikt vandaag!”

“Ja”, zei Ada vol trots, “daar heb ik ook aan mee geholpen”.

Ze voelde zich bij Freule Louise heel erg op haar gemak. Die verzoon altijd iets gezelligs en ging met haar mee

naar de winkel van het Broederhuis der Hernhutters, om er met schatten beladen vandaan te komen.

Deze heerlijke logeerpartij herhaalde zich elk jaar weer en later, toen Ada groter werd, kwam er een meisje van haar leeftijd logeren. Het was Hilda, die een trouwe vriendin werd.

Nu mochten ze in het boerenhuisje zelf koken en vriendjes en vriendinnetjes te eten vragen en zaten 's avonds bij een kaars spookgeschiedenissen te vertellen.

Soms waren er grote picnics met families van het Slot, van huize Pavia en Aardenburg.⁷ Men trok er met grote tentwagens, een hele stoet achter elkaar, op uit. Bij voorkeur naar het leegstaande kasteel Zuylenstein bij Leersum. Daar holde de jeugd dan door alle zalen en klom tot boven in de torens. Of, men organiseerde tennispartijen op het Slot, met na afloop een groot diner.

De kleine Ada genoot van dat alles, maar vooral van het ezeltje rijden in het park, waarbij haar dier soms onverwachts harde klappen kreeg, om te zien of ze in het zadel kon blijven. Dat vond ze welleuk, al lukte het haar ook niet altijd en belandde ze soms heelonzach op de grond!

Enig was het 'Nachtwachtje-spelen' door het avondlijke duistere Slot. Daarbij hoorde je in zo 'n halfdonkere zaal met gobelins aan de wanden vaak wonderlijke geluiden. Ja moest je echter goed houden tussen al die graag plagende jongens!

Tijdens zulk een logeerpartij preekte vader altijd een keer in Zeist. De koster moest dan van te voren de ramen van de kerk een nacht open laten staan, opdat deze met frisse lucht gevuld was, want de kerk liep dan stampvol.

Buiten het gebouw zag men een onafgebroken file van equipages uit de omliggende plaatsen. Men wilde Ds. Beets horen!

Ook werd er een avond bij de familie Van Loon op Hoog Beek en Royen een grote soirée gegeven waar Nicolaas Beets uit eigen werken voordroeg. De keuze uit zijn gedichten liet hij daarbij aan het gezelschap over.

Op zo'n dichtavond vloog er eens een vleermuis de zaal binnen en bracht grote consternatie onder de dames teweeg, dodelijk beducht voor haar kapsel, Vader hield even op en zei: "Ach, Constance, laat een ogenblik het grote licht uitdoen en een brandende kaars in het open venster zetten."

Dat gebeurde en de schrik der dames fladderde prompt het raam weer uit.

Ada leerde van de koetsier Jan paarden mennen en bracht het daar spoedig zo ver in, dat zij zelfstandig met de muilezelpanier mocht uitrijden en mevrouw Van Loon naar de gezinnen brengen, welke deze geregeld bezocht. Zij was dan altijd bang, dat buiten het hek Juffrouw Luttenberg op het achterbankje zou klimmen.

Constance van Loon-Voomborgh, portret in pastel door H. Siebert, 1856 FOTO

ICONOGRAFISCH BUREAU DEN HAAG

Het was een halfwijze Juffrouw, die 's morgens en 's middags steeds voor het huis op en neer liep, een grote hoed met keelbanden op het hoofd, witte parasolopgestoken en een regenmantelover de arm. Die dame had een diepe verering voor mevrouw Van Loon en wilde als maar opnieuw tot haar toegelaten worden. Ze trok er zich niets van aan het mikpunt der straatjeugd te zijn.

Hoe heerlijk Ada die dagen in Zeist ook vond, toch was zij altijd weer blij om naar huis te komen. Daar vond ze dan haar eigen poppen weer en haar geliefde tuin!

Hier eindigt het fragment: een kijkje in de wereld van onze 19^e-eeuwse Lustwarande.

Noten

- 1 Prof. Dr. Nicolaas Beets (1814-1903). In zijn tijd ongelofelijk populaire hoogleraar theologie te Utrecht. Schrijver van de Camera Obscura (1839, pseud. Rildebrand), en van destijds veelgelezen gedichtenbundels en preken. Preekte regelmatig aan het hof o.a. bij de uitvaart van Koning Willem III op het Loo.
- 2 De aanvullingen in de noten zijn van de hand van Nelleriek Boucher-Verloop, achterkleindochter van Nicolaas Beets.
- 3 Dit moet De Brink of Beeklust zijn.
- 4 Adres: Driebergseweg 1. Sedert 2001 kantoor Van Lanschot Bankiers.
- 5 Albert Voombergh (1793-1851) huwde in 1821 Agnes Henriëtte van Loon (1800-1879). Het echtpaar kreeg drie dochters: Constance, Anna en Henriëtte (roepnamen). Constance (1827-1905) huwde haar neef Jan Willem van Loon (1816-1876). Zij kregen twee dochters: Agnes en Louisa. Hoog Beek en Royen werd als 'petite maison de campagne' tussen 1825 en 1830 gebouwd. Verbouwingen vonden plaats tussen 1836 en 1846.
Ada Beets ontmoette op Hoog Beek en Royen: Constance van Loon-Voombergh (sinds 1876 weduwe) en haar dochters freule Agnes en freule Louisa(e) van Loon. Waarschijnlijk verbleef ook Constance's moeder, mevrouw de Douairiere Voombergh-van Loon, op Hoog Beek en Royen.
- 6 Tot nu toe werd verondersteld dat het speelhuisje rond 1900 is gebouwd. Uit de aantekeningen van Ada Beets blijkt dat het in 1877 al in de huidige vorm aanwezig was.
- 7 Pavia was eigendom van de familie Pauw van Wieldrecht- Voombergh en Aardenburg behoorde tot de familie Van Eeghen-Labouchère.

Mededelingen van het bestuur

Mededelingen van het bestuur

Bij de laatste postverzending is gebleken dat sommige donateurs het nummer 2003 III/IV van Seijst abusievelijk niet ontvangen hebben. Mocht u daarbij zijn, meldt dit dan s.v.p. even aan de secretaris. e-mail: fl.devrijer@worldonline.nl of tel. 030 69 56311

Portretten

In het boek: Jan Adam Kruseman 1804-1862 onder redactie van A.D. Renting m.m.v. E.L. Lipke-Deetman (Nijmegen 2002) wordt op blz 281 (no 369 Portret van mr. Frederik van de Poll (1780-1853) en het portret van zijn echtgenote: Clara Catharina Bonn (1738-1866) de eigendom ten onrechte toegeschreven aan de van de Poll-Wolters-Quina Stichting in plaats van het Zeister Historisch

Genootschap Van de Poll Stichting. Deze beide portretten hangen in de kamer van het ZHG in het Slot te Zeist.

Medewerkers gevraagd

Het bestuur wil graag in contact komen met donateurs of andere geïnteresseerden in de geschiedenis van Zeist die ons bestuur of een van onze commissies wil komen versterken. Wij zoeken medewerkers voor de PR functie, voor het documentatiecentrum, voor de redactie van het blad Seijst, of voor het bestuur. Bent u het zelf niet, dan misschien een bekende van u, wilt u dan eens voor ons rond kijken in Zeist?

Graag uw reactie naar de secretaris: e-mail: fl.devrijer@worldonline.nl of telefoon 030 6956311.

Vertrek Penningmeester MvLS

De penningmeester van de Monté verLoren Stichting, de heer G.D. van Delft, heeft na 18 jaar zijn functie neergelegd.

Het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting is de heer van Delft veel dank verschuldigd en heeft hem de Monté verLoren Penning uitgereikt. Deze Penning kan worden uitgereikt aan personen of instellingen die veel voor ons Genootschap hebben betekend en dat kan zeker van de heer van Delft gezegd worden.

De heer van Delft is opgevolgd door mr. N.P. Sevenster, in het dagelijkse leven directeur van F. van Lanschot Bankiers te Zeist.

Huisvesting

Helaas kunnen we nog steeds niets melden over een nieuwe huisvesting en durven niet te zeggen wanneer er een beslissing zal vallen. We houden u natuurlijk op de hoogte.

Documentatiecentrum

Slot Zeist, Zinzendorfln. 1, tel. (030) 692 17 04. Geopend op dinsdag 10 - 12 uur en iedere eerste zaterdag van de maand 14 - 16 uur.

Nieuwe donateurs

De heer G.W. Koerts	ZEIST
De heer van Rijnsoever	HAARLEM
De heer J.C. Rutteman	ZEIST
De heer B. Bijlsma	HEERENVEEN
De heerDe heer M.K. Polano	ZEIST

Seijst

UITGAVE VAN HET ZEISTER HISTORISCH GENOOTSCHAP

Entertainment Committee
of the Netherlands, afdeling Zeist

*Poging tot vermaak
van Canadese militairen*

2003-II

Prentbriefkaarten van de oostelijke entree van Zeist - Particuliere begraafplaats Nepveu

Seijst

*Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar. Jaargang 33. Uitgave
Juni 2003. Drukwerk: Gregorius, Zeist.
Ontwerp: Frédéric Ruys.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. R.P.M. Rhoen, Mw.
Fl. de Vrijer, redacteurs. F.Th.H. Ruys,
vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Vijverlaan 8, 3701 CS Zeist

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs of
adreswijzigingen kunnen enkel schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700 AH
Zeist. Giro 384 03 83

DEADLINE

Bijdragen voor het bulletin voor de uitgave
van 2003-III: 15 juli 2003.

Inhoudsopgave

Poging tot vermaak van Canadese militairen in 1945.....	37
Prentbriefkaarten van de oostelijke entree van Zeist.....	57
De particuliere begraafplaats van de familie Nepveu	60

Entertainment Committee of the Netherlands, afdeling Zeist

***Poging tot vermaak van
Canadese militairen in 1945***

Een groep soldaten van de Britse 49^e Westriding Infantry ("Polar Bear"), deel uitmakend van het 1st Corps van de 1st Canadian Army, de bevrijders van Zeist.

tegenstellingen 1945

door wim petri

'Alleen hardvochtige rigoristen en zedelijkheidsapostelen kunnen dit niet begrijpen' In het laatste nummer van het Zeister Nieuwsblad van 1945 heeft de Zeister strip-tekenaar Wim Petri het voor-bije jaar aan de hand van een vijftiental striptekeningen in beeld gebracht. Boven zijn strips heeft hij als titel "Tegenstellingen 1945" gezet en daarmee, behalve de politieke ook de zedelijke veranderingen in ons land tevens weergegeven.

R.P.M. RHOEN

Twaalf tekeningen hebben iets te maken met de relatie tussen de buitenlandse militairen en de oudere Nederlandse meisjes en vrouwen. De erbij horende teksten verduidelijken de tekeningen:

- (1) 'We hadden reuze lol toen zij eindelijk verdwenen',

we hadden reuze lol toen zij eindelijk verdwenen....

en waren denkbaar dat zij verscheen

zij liep maar door met haar Souveniertje, want....

enkele "bruiden" gingen met de moffen op stap maar....

alle meisjes gingen met een Canadees aan de rol dus....

een horekabel "Souveniertjes"

ook waren er razzias op mannen, maar 't kan verkeeren....

want de meisjes kregen nu met "zabbus" te kampen

maar moeder mocht ze weer van het bureau terugkoken (als zij leefden)!

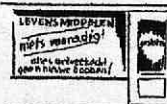
vele vrouwen maakten de "hongertocht" naar het Westen

de "Liefdeslood" naar het westen schijnt vele aantrekkelijker....

'k hoop dat het meevalt!

niets meer te koop....

nu alweer een "hul hoop"!....

zal het 't volgend jaar zo worden? wij wenschen het U!

(2) 'En waren dankbaar dat zij verschenen',

(3) 'Zij liep maar door met haar souveniertje, want',

(4) 'Enkele "meiden" gingen met de moffen op stap maar',

(5) 'Alle meisjes gingen met een Canadees aan de rol dus',

(6) 'Een heeleboel "Souveniertjes",

(7) Ook waren er razzia's, maar 't kan verkeer',

(8) 'want de meisjes kregen nu met "razzia's" te kampen',

(9) 'Maar moeder mocht ze weer van het bureau terughalen (dus zij boffen)!',

(10) 'Vele vrouwen maakten de "hongertocht" naar het "Oosten",

Striptekeningen van Wim Petri in het Zeister Nieuwsblad van 28 december 1945. Wim (Willem) Petri, geboren te Amsterdam in 1919, was van beroep reclametekenaar. Tijdens de oorlogsjaren woonde hij in Zeist.

(11) 'De "Liefdestocht" naar het westen schijnt velen aantrekkelijker' en

(12) 'Ik hoop dat het meevalt'.

De tekenaar heeft geprobeerd het verschil in de verhouding van de meisjes en vrouwen met de Moffen en daarna met de Canadezen op satirische wijze in beeld te brengen.

De Zeister gereformeerde dominee Lugtigheid beschreef de zedeloosheid die in het naoorlogse Zeist heerste in een artikel in de Zeister Post van 7 juli 1945. Hij schreef onder andere:

'Wij worden haast wanhopig onder de losheid, trouweloosheid en zedeloosheid van vele oudere meisjes onder ons, die schijnbaar zich niets meer inspannen tot strijden op dit vergeten front, doch zich avond aan avond klakkeloos haar eigen driften uitleveren. Zelfs moeders, die zoo dapper gevochten hebben in de armoede der bezettingsdagen, geven zich nu willoos over aan de op haar aanstormende machten der verleiding. Wij willen

niet hard veroordeelen. Wij begrijpen zeer goed, dat die onderduikers, die zoolang alle vrijheid moesten missen, nu even doorslaat nu alle wegen weer voor hem openliggen. Dat die meisjes, die zoolang alle gezonde blijdschap en erotiek ontbeerden, nu zich een oogenblik dronken drinken aan deze herleefde vreugde. Nu de druk van jaren er eindelijk af is, nu ontsporen zelfs onze moeders en vaders wel even. Alleen hardvochtige rigoristen en zedelijkheidsapostelen kunnen dit niet begrijpen.'

In zijn oordeel was hij in ieder geval niet streng in de leer.

Het morele verval dat zich in Noord-Nederland na de komst van de geallieerde troepen in mei 1945 voordeed, werd bijvoorbeeld ook gesignaleerd door de Nederlandse Vereniging tot afschaffing van alcoholische dranken. De afdeling Zeist van deze vereniging maakte een maand na de bevrijding zich hierover al druk. In de Zeister

Post van 16 juni stond onder de kop 'Alcohol-bestrijding' een artikel waarin werd gemeld dat verwacht werd dat Utrecht nog 5 à 6 jaar het verlofcentrum zou zijn voor de geallieerde bezettingstroepen in Duitsland en dat dus krachtig moest worden gewerkt aan materieel, moreel en geestelijk herstel. Drankbestrijding zou dringend nodig zijn *'zoo gauw er weer meer alcoholica komt, want, met de resterende volkskracht moet zuinig worden omgegaan.'*

Was de reactie van de Nederlandse vrouwen in de eerste maanden na de bevrijding zo vreemd? Een journalist van de Zeister Post beschreef de Britse militairen op 9 mei als:

'Frissche jonge kerels, gezond, doorvoed, zooals wij haast geen jonge mannen meer kenden. Rustige, breedgeschouderde jongens, knappe, verzorgde gezichten, beheerscht in gebaar en houding. Sportief, mannelijk elegant in hun kleeding: khaki met hier

en daar een brokje kleur van een distinctief; zuwrig de baret met het koperen embleem. Wij voelen ons moede, magere, oude mannen bij deeze sterke, stralende jeugd.'

De bevrijders hadden zo veel te bieden, al was het maar chocolade, sigaretten en zeep.

Belaagd en verleid

De Britse en Canadese militairen oefenden natuurlijk een aantrekkingskracht uit op de vrouwen. Velen vonden hen seksueel aantrekkelijk en anderen hoopten door hun contacten met de geallieerde militairen op een bepaalde manier materieel er beter van te worden. Denklijk was voor een aantal van hen een huwelijk met een militair en emigratie naar een rijker land, de grootste wens. *'The Maple Leaf'*, het blad voor de Canadese militairen, schreef 14 december 1945 dat 7000 Nederlandse vrouwen erop wachten naar Canada te kunnen gaan als echtgenote van een Canadees mili-

tair. Dit artikel zal Wim Petri ook wel hebben gelezen, toen hij zijn strip tekenende. Misschien was een aantal van 7000 te hoog geschat. In 1946 reisden ongeveer 2000 Nederlandse vrouwen die met een Canadese militair getrouwd waren, naar dat land. Vanuit Europa gingen ongeveer 50.000 vrouwen als bruid van een Canadese militair naar Canada.¹

Om met de militairen in contact te komen kwamen ook veel vrouwen van elders naar Zeist. Berichten in de plaatselijke pers maken daar regelmatig melding van. Enkele krantenberichten luiden:

'Het aantal zwerfende minderjarige meisjes blijkt niet gering. Een 17-jarige werd aangehouden te Huis ter Heide en teruggebracht naar Rotterdam. Vijf werden er hier aangehouden en naar de respect. woonplaatsen teruggebracht, o.a. Leiden en Amsterdam.'

(ZEISTER POST 1 AUGUSTUS);

'Bij de Canadeezen. In een perceel aan de Laan van Beek en Rooyen

werd en minderjarig meisje uit Zuilen aangehouden. Het is naar haar woonplaats op transport gesteld.' (ZEISTER NIEUWSBLAD 2 OKTOBER.);

'Weer heeft Zeist een razzia gekend, maar ditmaal door de politie, geassisteerd door de militaire provoost, van meisjes, die uit allerlei plaatsen naar Zeist komen, meest minderjarigen, om hier het plezier na te jagen in gezelschap van de nog altijd zoo attractieve Canadeezen. Geregeld wist de politie ze op te sporen, soms drie of vier tegelijk. Hoe dit kwaad steeds meer meisjes aanlokt, terwijl de schande van aanhouding door de politie, maar weinig of geen indruk maakt, moge blijken uit het bedenkelijke resultaat van de razzia, die voor de politie van een succes werd, waarvoor ze van 8 uur 's avonds tot half twee 's nachts in touw was. Door afzetting van verschillende verblijven van militairen, teneinde ontvluchting te voorkomen, werden niet minder dan 56 meisjes te voorschijn gebracht om vervolgens

ten politiebureau te worden verhoord. 't Is inderdaad een groote schoonmaak geweest, waarbij de "stofzuiger" alle hoekjes en gaatjes heeft gezuiverd, maar 't was toch ook weer niet zoo volledig of 's anderen daags werd er 's morgens alweer eentje aangehouden aan 't Rond. Overigens werden voor de razzia aangehouden een minderjarig meisje uit Utrecht, twee jongens van 14 en 6 jaar hieruit Zeist, die 's avonds laat bij Canadeezen werden aangetroffen, twee meisjes in een militair kamp aan de Driebergscheweg, waarvan de jongste, een 18 jarige van hier, op verzoek van de moeder werd opgespoord. Dan nog een 9-tal meisjes, die bij een controle nabij "Mooi Zeist" in handen vielen en naar Utrecht op transport werden gesteld, een 9 tal in de leeftijd van 15 tot 19 jaar. Waar ze vandaan kwamen die 56 van de groote vangst? Krimpen a/d IJssel, Rotterdam, Wassenaar, Driebergen, Leiden, Leiderdorp, de Bilt, Baarn, Zuilen, Woudenberg, Scherpenzeel, Vlaardin-

gen en Zeist. Zoo men ziet, van overal zwermen ze naar Zeist, meeren-deels minderjarige en overigens zonder papieren.' (ZEISTER POST 17 OKTOBER) en als laatste:

'Onder de vijf meisjes, die weer werden aangehouden, bleek er een reeds gesignaleerd en was er een 't bezit van een militaire deken. Ze waren ditmaal afkomstig uit Zuilen, Ede en Beets, terwijl er een dag later nog twee minderjarigen werden aangehouden, woonachtig in Tilburg.' (ZEISTER POST 14 NOVEMBER).

Sporten en defileren

'Sport verbroedert' is een bekende slagzin en om de militairen te vermaken, werden al snel en vaak sportwedstrijden georganiseerd. In de Zeister Post van 19 mei wordt verslag gedaan van een voetbalwedstrijd tussen een Engels elftal en een elftal samengesteld uit Zeister politiemensen. De krant kopte zelfs met 'Interlandwedstrijd'.

Zeister jongens en meisjes klimmen tijdens de intocht van de bevrijders van blijdschap op een militair rupsvoertuig.

GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

'Donderdagavond heeft voetballievend Zeist zowaar een interlandwedstrijd genoten, dank zij een vriendschappelijke krachtmeting tussen de 308 Company Pioneercorps B.L.A. en onze Politie op het Patriaveld achter het Slot. Het einde kwam met een 9-3 overwinning voor de Tommies. Die zege was verdiend door technisch goed spel en snelheid. Onze politiemannen waren ongetraind en lichamelijk uiteraad in minder goede conditie.'

Daarna werden vaker wedstrijden gespeeld tegen 'buitenlanders'.

Behalve voetballen werden ook andere sportwedstrijden georganiseerd. De voetbalvereniging 'Zeist' organiseerde samen met de geallieerde sportleiding op vrijdag 20 juli onderlinge bokswedstrijden tussen Engelse bokkers uit Rotterdam, Hilversum, Laren en Zeist. In de Zeister Post van 14 juli staat de volgende advertentie:

'Groot Boks-Turnooi. Vrijdag 20 Juli 1945. Aanvang 7 uur precies. Terrein V.V. "Zeist" ald Koeburg. Zes

kampioenen in één programma. Sgt. West - Lt. Brown (kampioen Schotland 1940) - Pte. Hateley - De Wolf (kampioen Zd. Holland half zwaar gewicht) - Dekkers (kampioen Nd. Holland half zwaar gewicht) - Dekkers (kampioen v. Nederland licht gewicht) - de Winter - F. de Jong (kampioen Nd. Holland vedergewicht) - Klein Heerenbrink - R. Melis e.z. Team Boksen 308 - 341 Company - Pioneer Corps. Demonstratie-Wedstrijden.'

Een verslag van de wedstrijden staat in de Zeister Post van 25 juli:

'De bokswedstrijden van vrijdag l.l. op de Koeburg hadden een vlot verloop. De Nederlandsche bokkers maakten een goed figuur. Spannend en zeer goed was o.a. de partij Roos-Akkersdijk, welke door laatstgenoemden gewonnen werd en die tusschen de Canadeezen Brown en Hateley (onbeslist).'

Met een defilé en volksspelen wilde Zeist zijn dankbaarheid tot uitdrukking brengen aan de Britten en aan

de Canadezen. Het groots opgezette volksvermaak vond plaats op zaterdag 2 juni en werd gehouden in het Bisonpark. Ook nu was sport weer een belangrijk onderdeel van de feestelijkheden. Het verslag van die feestelijke dag staat in de Zeister Post van 9 juni. Aangelokt door het mooie zomerweer waren duizenden Zeistenaren naar het Bisonpark gestroomd om getuige te zijn van de massale en feestelijke dankbetuiging van Zeist aan haar geallieerde bevrijders. Het defilé werd afgenomen door burgemeester Mr. Visser, kolonel Cochrane van het H.Q.-Neth.-District, de voorzitter van de Oranjevereniging Zeist, Ir. De Pont, en talrijke leden van het gemeentebestuur. Het meest spectaculaire onderdeel was een demonstratie met een achttal jeeps: vijf Willys-jeeps van Neth.-District en drie van het R.A.F.-Regiment. Winnaar werd Davies (N.D.), terwijl de 2^e en 3^e prijs gewonnen werd door de R.A.F., respectievelijk Toyer en Barnett, welke laatste een bekend Engelse

autorenner was. 'Tommies tegen Zeist'. Als afsluiting van de festiviteiten werd 's avonds om half acht op de Koeburg een districtwedstrijd gespeeld tussen een elftal van het H.Q. Netherland Districts en een elftal van spelers uit het district Zeist.

Het laatste bericht in een plaatselijke krant over een sporttreffen tussen Zeister sporters en geallieerde militairen betreft een tenniswedstrijd op zondag 26 augustus tussen een achtal 'sterkere' leden van de tennisclub Shot en Canadese officieren van de 7de Brigade.

Bioscoopbezoek

Omdat de meeste gebouwen waar een grote massa die zich kon vermaken, gevorderd waren, was vermaak in Zeist erg moeilijk. In de Zeister Post van 6 juni kunnen we lezen:

'Nu Utrecht weer met de tram bereikbaar is, zullen vele Zeistenaren ongetwijfeld van de gelegenheid gebruik

willen maken om de pas geopende bioscopen aldaar te bezoeken. Rembrandt brengt deze week "Desert Victory" die de overwinning van gen.veldm. B. Montgomery bij El-Alamein in beeld brengt. City geeft "Abe Lincoln" met de in de hoofdrol Raymond Massey. Bioscoop Vreeburg blijft voorloopig uitgebreide journaals vertoonen, met kleine amusementsfilms.'

Een week later schrijft dezelfde krant:

'Gezien de groote belangstelling voor de reeds geopende Utrechtsche bioscopen, geven wij deze week ten gerieve van onze lezers weer een agenda. City vertoont de schitterende vliegerfilm "Targets fort o-night" aan welke productie de R.A.F. heeft meegeewerkt. Rembrandt handhaaft deze week nog de vertooning van Montgomery's overwinning in de Lybische Woestijn. Ten slotte geeft Vreeburg wederom uitgebreid wereldnieuws, een muziekmfilm en een spannend verslag over luchtgevechten en

Bristol "Beaufighters".

Op 30 juni wordt gemeld dat in Utrecht wederom de bioscopen Flora en Palace heropend zijn.

Alleen maar oorlogsfilms ging de bioscoopbezoekers schijnbaar toch snel vervelen, volgens een artikel in de Zeister Post van 14 juli:

'Hoewel 3 bioscopen deze week haar programma prolongeren, waaruit men mag concluderen dat de geboden films door het publiek gaarne gezien worden, zouden toch zeer vele bioscoop liefhebbers het zeker op prijs stellen wanneer men spoedig overging tot het vertoonen van films, waarin oorlog, politiek en propaganda minder hoofdelementen vormen. Aan goede speelfilms, tintelend van humor en muziek en gebaseerd op een lichtig vredethema hebben wij werkelijk behoefte!'

Een week later was het weer mogelijk om in Zeist naar de bioscoop te gaan. De Zeister Post van 21 juli meldt:

'Figi draait weer. De liefhebbers van

het witte doek hoeven niet meer naar Utrecht om hun hart op te halen aan Amerikaansche en Engelsche films. Vanaf Vrijdag 20 Juli opent Figi.'

En in een advertentie in dezelfde krant wordt de film aangekondigd:

'Theater Figi. Vanaf gisteren, Vrijdag. Elken dag 3 uur en 6½ uur. Zondagavond twee voorstellingen. "Het con-vooi naar Moermansk"'

Een week later draaide er de film **"Onze Echtgenote"** - waarbij speciaal de Engelse titel "Our wife" werd vermeld - met Ruth Hussey, Ellen Drew en Melvijn Douglas in een pikant geestige comédie. De toegang was vanaf 18 jaar en daarom werd er gewaarschuwd dat *'Op de leeftijd zal zeer streng gelet worden.'* Een film die blijkbaar succes had, want hij werd geprolonged.

In augustus werd de film **"In de schaduw van het Noodlot"** - de Engelse titel was "Tales of Manhattan" - met filmsterren als Charles Boyer, Rita Hayworth, Ginger Rogers, Char-

les Laughton, Henri Fonda en Paul Robeson gedraaid. Zo staan daarna elke week weer filmadvertenties in de plaatselijke krant. Het Zeister filmpubliek kon weer bij Figi terecht. Men kan er zeker van zijn dat menig Zeister meisje met een Britse of Canadese militair naar een film in Figi heeft zitten kijken.

Niet alle zalen van Figi waren al vrij gegeven voor het Zeister publiek. Dankzij de medewerking van de Canadese overheid kon het ensemble Benno de Merode op zaterdag 4 augustus in de concertzaal een speciale matineevoorstelling geven, het non-stop cabaret getiteld **"Maskers af"**

Vlak voor kerstmis 1945 kwam een eind aan de vordering van bepaalde ruimtes in Figi.

Een ander uitgaansgelegenheid in Zeist was het Verenigingsgebouw aan de 1^e Hogeweg, het latere City Theater. De heropening van dit gebouw was voor de Zeister Post van 7 november

aanleiding voor het volgende bericht: *'Zaterdagavond zijn de deuren van het Vereenigingsgebouw "Hoogeweg", weer opengegaan voor het eigen Zeister publiek. Ditmaal voorzover het belang stelde in de cabaretrevue "Vrijheid, blijheid" van het bekende kleinkunstensemble onder leiding van het duo Hofmann. Ook al werd den Canadeezen ver van huis, hun ontspanning in de avonduren gegund, niettemin werd deze eerste uitvoering in het teken van vrijheid, blijheid, begrijpelijk, met voldoening ingeluid door den exploitant, den heer v.d. Leest, die in een speechje releveerde de verschillende bestemmingen van het gebouw gedurende de laatste vijf jaren, en de belofte deed, dat voortaan elke week ontspanning zal worden geboden.'*

Het andere bekende Zeister gebouw waar het Zeister publiek al decennia lang graag naar toe ging was Boschlust. Na ruim zes jaar te zijn gevorderd,

kwam Boschlust op 20 november 1945 weer ter vrije beschikking van den eigenaar-exploitant, de heer Hoogland.

Op 2 december vond met de opvoering van de bekende operette "Gravin Maritza" van Emmerich Kálmán onder regie van Silvain Poons en een orkest onder leiding van Jos Silberman, de feestelijke heropening plaats.

'Voor Loesje, Lien en Let'

Behalve het uitoefenen van hun militaire taken hielpen de geallieerde militairen met het verdelen van voedsel en met de wederopbouw van Nederland, zoals het herstel van de infrastructuur. In augustus 1945 waren een 5000 Canadezen in Nederland aan het werk, waarvan 60% in de landbouw.

De soldaten ontvingen hiervoor geen loon, dat kwam ten goede aan een erkend Nederlands herstelfonds. Maar behalve werken, sporten en deelnemen aan overwinningparades,

Figi omgedoopt tot Palliser Hotel.

FOTO CRF

wilden zij ook plezier maken. In de roes van de overwinning hadden veel vrouwen met hen contact gezocht. In het 'Jaaroverzicht van de voornaamste gebeurtenissen in Zeist in 1945' wordt in juni gezegd: 'De meisjes loopen met Tommies, de Hollandsche jongens wachten af.'. De zedelijke toestand wordt misschien in het eenvoudige gedichtje 'Voor Loesje, Lien en Let' in het Zeister Weekblad van 26 juni voldoende duidelijk:

*Wat zit er in het taschje
Van Loesje, Lien en Let
Een stukje chocolade,
Een Engelsch' cigaret,
Een phototje van Billy,
Van Edward, John en Jack,
Een pakje met biscuitjes,
Wat snoepjes en wat crack.
Een bloc-note vol met namen
Van Freddy en van Pete
En van nog vele and'ren,
Die ze zelf niet eens meer weet.*

*Mijn waarde Let en Lientje,
Mijn allerbeste Loes,
't Is leuk te hooren: "Sweethaert"
Ofwel in 't Hollandsch: "Snoes".
Maar laat het daarbij blijven.
Ga niet te ver, my dear.
Want anders is 't nu: "laughing",
En straks misschien: "a tear".*

Een vrolijk avondje stappen eindigde meermaals in een vrijpartij en in de loop van de zomer bleken meerdere vrouwen zwanger te zijn van een Canadees. De geallieerde militairen werden dan ook soms wel spottend 'onze bevrijders' genoemd. Tussen 1945 en 1947 verwekten geallieerde militairen in Nederland ongeveer 7000 kinderen. In 1946 werden 3374 buitenechtelijke kinderen geboren.² In Zeist werden in dat jaar 48 kinderen uit een ongehuwde moeder geboren. Om twee redenen is het moeilijk om uit dit aantal conclusies te trekken. Op de eerste plaats was in Bosch en Duin een tehuis voor ongehuwde moeders

gevestigd, wat dit aantal hoger doet uitvallen. De andere reden is dat zwangere ongehuwde meisjes ook wel naar familie elders gestuurd werden om daar te bevallen en keerden zij eventueel later met hun kind terug.

Aangenomen mag worden dat de in Zeist verblijvende Canadese militairen ook regelmatig vertier in Utrecht zullen hebben gezocht. Zo staat in de Zeister Post van 12 september een advertentie van Tivoli in Utrecht, waar twee orkesten optraden, 'The swing hitters' en 'The music fools', en volgens dezelfde advertentie 'Bovendien een Hawaiian-Band en andere attracties'.

Het Canadese 29 Recreational Increment gaf trouwens een folder uit met uitgebreide informatie over uitgaansmogelijkheden in Amersfoort ('Maple Leaf Club'), Hilversum ('HQ Recreational Increment', 'Golf Club', 'Grand Hotel', 'Riding School', 'Moonlight Gardens', 'Park Lane' en 'Tennis Club'), Laren ('Crown Inn'), Loos-

drecht ('Royal Loosdrecht Yacht Club' en 'Junior Officer's Yacht Club'), Utrecht ('Club Ravenna', 'Nova Scotian Hotel', 'Stork Club', 'Trianon Club' en 'Normandie Restaurant') en Zeist ('Palliser Hotel'). Met het 'Palliser Hotel' werd Figi bedoeld.

Entertainment Committee

Wat door ds. Lugtigheid werd gesignaleerd over de lossere normen die plotseling in Zeist golden - trouwens een verschijnsel dat zich in heel Nederland voordeed - werd uiteraard ook door anderen gesignaleerd en men wilde daar zeker iets aan doen. Men zocht de oplossing in het op een nette manier vermaken van de Canadese militairen. Voor dat doel werd het Entertainment Committee of the Netherlands opgericht. Het initiatief daartoe ging uit van H. Götzen uit Hilversum. In de Zeister Post van 21 juli staat onder de kop 'Het Entertainment Committee Netherland' het volgende artikel.

'Op verzoek van onze Burgemeester kwam Donderdagavond l.l. een groot aantal ingezetenen uit vele kringen bijeen om te luisteren naar hetgeen de Heer Götzen omtrent de doelstelling van het E.C.N. mede te deelen had. Na een inleidend woord van z.e.a. besprak de Heer G. in een vlot en onderhoudend betoog de redenen, die tot oprichting van het E.C.N. hadden geleid, zoomede de doelstelling. De Canadeezen zijn de bevrijders van Nederland, hiervoor hebben 100.000 Canadeezen het leven gegeven. Het Nederlandsche Volk is dus aan deze Canadeezen grooten dank verschuldigd en daarom is het zeer te betreuren, dat verkeerde toestanden ingeslopen zijn, die niet Nederlandsch zijn en niet geduld mogen worden. Hierdoor is een kentering in de goeden verhoudingen ingetreden, die soms tot de wensche heeft geleid onze bevrijders zoo spoedig mogelijk te zien ophoepelen. Hiertoe heeft vooral geleid de houding van vele vrouwen en meisjes. De Cana-

dezen zijn onze gasten aan wie wij zeer veel verschuldigd zijn en die wij derhalve des overeenkomstig hebben te ontvangen. Daarvoor doet nu het E.C.N. een dringend beroep op de Nederlandsche bevolking, mannen, zoowel als vrouwen. Het vermaak der 30.000 Canadeezen in Nederland moet in zoodanige banen geleid worden dat een Canadees zich later, wanneer hij in zijn vaderland teruggekeerd is, nimmer behoeft te schamen, noch tegenover zijne verloofde, noch tegenover zijn echtgenoot, zijne Moeder en zijne kinderen. In dit opzicht hebben vooral de goede Nederlandsche meisjes en vrouwen een taak te vervullen, en 't doel van het E.C.N. is dan ook zorg te dragen, dat de mogelijkheid daartoe geschapen wordt. Het E.C.N. stelt daarom bepaalde eischen aan hem of haar, die medewerking wil verleenen. Uiteraard gaat het hier veel verder dan te zorgen voor een behoorlijke ontspanning voor onze gasten, en wel de toekomstige verhouding Canada-

Nederl. Deze moet goed blijven. Het E.C.N. heeft als onderdeel van het Nationaal Instituut volle medewerking van de Nederlandsche Regering en de volmacht van een Departement. Ook de Canadeezen werken in alle opzichten mede. Nadat de Heer G. nog eenige vragen beantwoord had, werden door den Burgemeester een aantal ingezetenen uitgenoodigd voor Zeist zitting te nemen in het hier op te richten Comité. Nadere bekendmakingen kunnen dus spoedig verwacht worden.'

De opmerking dat spoedig nadere mededelingen zouden volgen, waren iets te optimistisch van aard. Het duurde een maand voordat het Zeister Weekblad op 21 augustus en de Zeister Post van 22 augustus het volgende konden berichten:

'Het onlangs te Zeist opgericht Entertainment Committee heeft zijn taak aangevangen. Het blijkt noodig omtrent die taak het een en ander mede te deelen, aangezien het Comité slechts

kan slagen indien de ingezetenen van onze Gemeente hun medewerking verleenen. Het E.C. te Zeist, afdeling van het Nederlandsche Entertainment Comité, dat zijn werkzaamheden verricht onder auspiciën van het Nationaal Instituut en in verband hiermede de volle instemming en medewerking van de Regeering heeft, stelt voorop, dat wij onze bevrijders, zoolang zij hier vertoeven, als onze gasten hebben te beschouwen en jegens hen een taak als gastheeren hebben te vervullen. Wij zijn daarom verplicht te zorgen, dat zij zich hier "thuis" voelen, wij moeten hen in onze huizen ontvangen en in onze gezinnen opnemen; wij moeten hun ontspanning leiden op zoodanige wijze, dat zij, wanneer zij straks weer vertrekken, een goede indruk van het Nederlandsche Volk medenemen. Ten einde dit te bereiken deed het E.C. te Zeist een beroep op de ingezetenen, om hetzij als gastvrouw/gastheer het comité bij te staan. Het is een verheugend feit te constateeren, dat zoove-

len aan de oproep van het E.C. gevolg hebben gegeven. In de naaste toekomst hoopt het E.C. sportdemonstraties, variété, cabaret, shows, lezingen, concerten, excursies etc. te organiseren, waar toegang zullen hebben 50% burgers en 50% militairen. Deze 50% burgers zullen bestaan uit diegenen, die tot de bovengenoemde groepen behooren en tot de groep toeschouwers/toeschousters. Voor de aanmelding van bovenstaande groepen is het gewenscht: 1. In staat te zijn op redelijke wijze een gesprek in het Engelsch te kunnen voeren. 2. Alleen diegenen komen in aanmerking, die politiek betrouwbaar zijn en die bereid zijn met volle sympathie onze gasten bezig te houden. 3. Bij allen, die zich aanmelden, moet de wil aanwezig zijn mede te werken hen op een "waardige" wijze te amuseeren.

In de eerste plaats heeft het E.C. zich verzekerd der geallieerde legerleiding; zonder deze medewerking is het

niet mogelijk de ontspanning in goede "Nederlandsche" banen te leiden. Ook het Gemeentebestuur zal moeten helpen, b.v. wat betreft het beschikbaar stellen van zalen en terreinen. Onvoorzienne omstandigheden daargelaten, krijgt het E.C. volgende week de beschikking over een gedeelte van het Slot, dat zal worden ingericht, in de geest van het Militaire tehuis, dat gedurende onze mobilisatie ook daar gehuisvest was. De manschappen vinden hier gelegenheid hun vrije tijd door te brengen; spelen als bridge, billard, tafeltennis, schaken enz. kunnen hier beoefend worden. De groep gastheeren/gastvrouwen heeft zich bereid verklaard deze bijeenkomsten bij te wonen, waaruit huiselijk contact zal kunnen groeien voor hen, die daaraan behoefte hebben.'

Tijdens de mobilisatie in 1939-1940 was er door het Korps Vrouwelijke Vrijwilligers in het Slot een Algemeen Militair Tehuis ingericht. Na de capi-

tulatie in mei 1940 werd het militaire tehuis meteen opgeheven. Het bestuur van het *Entertainment Committee van Zeist* werd gevormd door Jhr. Mr. F.F. Hooft Graafland, voorzitter, mej. N.M. Beunke en Jkvr. W.L. v. Holthe tot Echten, beiden secretaresse, en als leden de dames M.J. Broedelet-v.d. Waal en M.A. Lingeman-Esmeijer en de heren A. Vlot en J.H. Steenbeek. Aangezien de werkzaamheden van het *Entertainment Committee* zeer uitgebreid waren, werd een aantal commissies gevormd: een kantinecommissie voor het beheer van het Slot, een sportcommissie voor het organiseren van sportwedstrijden, een theatercommissie voor het organiseren van toneelvoorstellingen en shows, een excursiecommissie voor het organiseren van tochten en excursies en een culturele commissie voor het organiseren van lezingen, cursus en concerten. Voor die commissies werd de medewerking van vele ingezetenen gezocht.

'Alleen door nauwe samenwerking tusschen comité en burgerij zal het mogelijk zijn de taak, welke wij jegens de in Zeist gelegerde troepen hebben, naar behooren, dat wil zeggen in hun belang maar ook in dat van onze burgerij, te vervullen!'

Het bureau van het Entertainment Committee was vanaf 22 augustus in het Slot gevestigd en dagelijks tijdens kantooruren geopend.

Het Entertainment Committee verlangde dat de burgers redelijk Engels konden spreken. Zo'n eis lijkt nu vreemd, maar voor de oorlog werd Engels nog niet zo algemeen gesproken. Een van de eerste advertenties die in de naoorlogse plaatselijke krant verschenen, was een advertentie voor een cursus Engels aangeboden door boekhandel J.W. Kraal. De kennis van het Engels was bij velen minimaal, zoals blijkt uit een krantenbericht op 16 mei. Er waren mensen die aan de Canadezen om wat petroleum

voor hun lampen hadden gevraagd. In plaats dat zij om 'paraffine' vroegen, vroegen ze 'petrol' en kregen dus benzine!

Activiteiten in het Slot

Alweer ging ruim een maand voorbij voordat de Zeister Post op 26 september schreef:

'Het Entertainment Committee of the Netherlands, verzoekt ons mede te deelen, dat er a.s. Zaterdag door hen een cantine zal worden geopend in 't Slot te Zeist. De leden van een daarvoor benoemde commissie hopen aldaar, te samen met de andere medewerkers en medewerksters den Geallieerden Militairen eenige rustige ontspanning aan te kunnen bieden. Hiervoor zijn in het Slot een sportzaaltje, 'n lees- en schrijfzaaltje, een muziekzaal, een conversatiezaal en een buffet ingericht, terwijl er reeds voorbereidingen voor enkele feestavonden getroffen worden. Ook het Secretariaat van het Entertainment Committee

is thans daar gevestigd en telefonisch aangesloten onder No. 4774. Door dit alles hopen zij te bereiken, dat er weer nieuwe vriendschapsbanden tusschen onze Geallieerde Bevrijders en de burgerbevolking zullen worden vernieuwd en versterkt.¹

Over de opening schreef het Zeister Nieuwsblad op 2 oktober:

'Welcome. Het "Slot", dat welwillend door het gemeentebestuur aan het Entertainment Committee werd afgestaan en waarin tot voor kort nog politieke gevangenen huisden, is herchapen in een centrum van gezelligheid. Dit is bereikt door de groote zalen met royale zitjes tot een huiseelijke sfeer te tooveren, terwijl boven goede gelegenheid is tot spelen. Wij zagen reeds ping-pong tafels, sjoelbakken en sporttoestellen. Er is een bar ingericht, terwijl een restaurantbedrijf werd ingeschakeld. Jhr. Mr. F.F. Hooft Graafland, voorzitter van het Entertainment-Committee van Zeist, sprak

een kort welkomstwoord, waarin dank werd gebracht aan het gemeentebestuur, terwijl de heer Vlietstra in het bijzonder werd welkom geheeten, als afgevaardigde van het centraal Entertainment-Committee te Amsterdam. In het kort werd het werk van deze instelling in Zeist geschetst. De moeilijkheden, om in ons dorp iets te bereiken, waren dubbel, doordat alle ruimte, om de militaire gasten te kunnen ontvangen, ontbrak. Gaarne wilde de voorzitter een fout herstellen, die indertijd werd gemaakt. Vele menschen werden eertijds aangezocht om in subcommissies zitting te nemen. In de practijk bleek echter, dat het gemakkelijker werken was met minder commissies. Hiertoe werd overgegaan, echter werd verzuimd de overigen, die medewerking hadden toegezegd, van de veranderde constellatie op de hoogte te brengen. In het Engelsch wendde spr. zich tot de gasten, er op wijzend, dat wij vooral kort na de bevrijding een slechte gastheer waren,

omdat wij letterlijk niets meer hadden. Thans hoopte spr. het tekort te kunnen herstellen. Het ligt in de bedoeling iederen avond in het Slot een speciale attractie te hebben. Voorloopig zal er tweemaal per week een film worden vertoond, terwijl een andere avond een bridge-drive of ping-pong tournooi zal kunnen worden gehouden. Voorts zal er een muzikale avond worden ingeschakeld, terwijl de Zaterdagavond voor dansen gereserveerd zal blijven. Een aantal gastheeren en gastvrouwen zullen worden uitgenoodigd, evenals een aantal medewerkers. Tenslotte kunnen de Canadeesche militairen een introducé meebrengen. Na een woord van den heer Vlietstra, waarin de uiterst tijdige bevrijding nogmaals werd herdacht, verspreidde men zich tot een gezellige conversatie.'

In dit krantenartikel wordt de indruk gewekt dat alles perfect in orde was. Toch was dat niet zo. Het plaatselijk comité vroeg enkele dagen na de

Links: Een militaire colonne van de Britse 49ste Westriding Infantry ("Polar Bear"), deel uitmakend van het 1st Corps van de 1st Canadian Army, op weg naar Utrecht hartelijk toegejuicht door de Zeister bevolking. Boven: Een militair voertuig van hetzelfde korps met een gelukkig kijkende jonge vrouw.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

openstelling van het Slot in een advertentie om tuinmeubelen in bruikleen te geven, omdat er nog een gebrek aan tafels en stoelen was.

Na de opening van het 'Ontspanningscentrum het Slot' op 29 september werd meerdere malen in de plaatselijke kranten gepubliceerd over de activiteiten van het Entertainment Committee van Zeist en ook geadverteerd. Het Slot was voor alle geallieerde militairen 's avonds geopend op werkdagen van 7 tot 10 uur, op zaterdag van 2 tot 5 uur en van 7 tot 11 uur en zondags van 7 tot 10 uur. Iedere dinsdag- en donderdagavond werden er filmvoorstellingen gegeven, op vrijdagavonden werden bridgedrives georganiseerd en op zaterdag werd er gedanst. Burgers waren alleen welkom als ze in het bezit waren van een zogenaamde E.C.N.-kaart of hiervoor waren uitgenodigd en geïntroduceerd door een militair. Het aantal gasten werd beperkt, aangezien de toelating

geschiedde op basis van de helft geallieerden en de helft burgers. Indien echter bij de aanvang van de avond niet voldoende geallieerden aanwezig waren, werden in de plaats daarvan ook burgers toegelaten. Het Entertainment Committee vond het nodig om op een bepaald moment het volgende bericht te doen uitgaan:

'De aandacht wordt er hier nog op gevestigd, dat de dames uitgenodigd door het E.C.N., om als medewerksters aanwezig te zijn in het Slot, daar niet in de eerste plaats komen, om zichzelf aangenaam bezig te houden, maar om mede te helpen onze geallieerde soldaten goede ontspanning te verschaffen. Het bezit van een medewerksters-kaart geeft de houdster daarvan niet alleen een recht, maar legt haar bovenal een plicht op en het is noodig, dat de dames zich van deze plicht tegenover onze bondgenooten en onze eigen soldaten beter bewust zijn, dan nog wel eens het geval blijkt te zijn.'

Een activiteit die op een cultureel hoger niveau stond was het concert van Jean Oellers, viool, en Hans Henkemans, piano, op 22 oktober 's avonds om 7.00 uur. Buiten de normale activiteiten van Entertainment Committee van Zeist - dansen, filmvoorstellingen en briden - werd door de genoemde musici in het Slot een concert gegeven. Toegang hadden volgens de geldende regeling geallieerden en burgers, op basis van de helft van elke groep. Als er niet voldoende geallieerden aanwezig zouden zijn, konden in de plaats daarvan burgers worden toegelaten.

De Zeister Post 27 oktober vestigt de aandacht op een andere activiteit van het Entertainment Committee van Zeist:

'Entertainment Committee of the Netherlands biedt Variety Show "Cheerio" in het FIGI Theater van Maandag 29 oktober af tot en met Zaterdag 3 November, iederen avond 7.30 uur.'

Beperkt aantal plaatsen voor houders van E.C.N.-kaarten verkrijgbaar aan de zaal vanaf 7.15 uur.'

De aankondiging werd op 31 oktober herhaald:

'Entertainment nieuws. Zoals reeds in advertenties is bekend gemaakt biedt het E.C.N. in de week van 29 October tot en met 3 November a.s. in theater Figi een groote Variety Show "Cheerio", welke elke avond om half acht precies begint. Een beperkt aantal burgers kunnen toegelaten worden, mits zij in het bezit zijn van E.C.N. kaarten. Toegangsbewijzen zijn aan de zaal verkrijgbaar vanaf kwart over zeven. Maandag 5 November a.s. zal wederom een concert gegeven worden in het Slot 's avonds om acht uur, waaraan medewerken Jean Oellers, Myra Spruyt, Henk Spruyt, Ludwig Werner en Hans Henkemans. Dit concert is vooral ook bestemd voor de Zeister burgers, die op ruime schaal toegelaten zullen worden. Gezien de

medewerkers mag een prachtig concert verwacht worden, zoodat op een ruime belangstelling wordt gerekend. Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar de advertentie in het volgend nummer van dit blad. Van 7-16 November zal een groote sportweek in ons land worden gehouden, georganiseerd door het E.C.N., waarover binnenkort nog nadere mededeelingen zullen volgen. Tenslotte verzoeken wij allen, die bereid zijn geallieerden aan huis te ontvangen, daarvan opgave te doen aan het secretariaat in het Slot. Wij hopen, dat velen aan dit verzoek gevolg zullen geven en onze bondgenooten een prettig tehuis willen verschaffen, nu meer dan ooit noodig in verband met de naderende lange winteravonden.'

Over de sportweek wordt echter daarna niets meer geschreven.

Vanaf eind oktober organiseerde het Entertainment Committee voortaan haar activiteiten niet meer alleen in

het Slot maar ook in Figi. Het begon met "Cheerio" en al snel gevolgd door Berry Kievits en Gerard Walden in "At full speed!!"

Opheffing comité

Na de bevrijding bleven meer dan honderdduizend Canadese militairen nog maandenlang in ons land gelegerd, voordat zij werden gerepatrieerd; in tegenstelling tot de Amerikaanse soldaten. Pas in februari 1946 keerden de laatste soldaten naar hun land terug.

Een groot deel van de Nederlandse bevolking was blij met hun vertrek. Het Nijmeegse Dagblad schreef in januari 1946:

'Laat ze nu naar huis gaan. We zijn hen dankbaar, maar nu moeten ze naar huis. We zullen deze aardige, lachende kerels niet vergeten en onze beste wensen zullen hen altijd vergezellen. Maar laat ze nu gaan. Ze zijn hier niet gelukkig en wij zijn niet langer blij dat ze bij ons zijn.'

Ze waren toen al uit Zeist vertrokken, hetgeen consequenties had voor hun opvang. De Zeister Post van 15 december en het Zeister Nieuwsblad van 21 december 1945 maken melding van de opheffing van het plaatselijke comité:

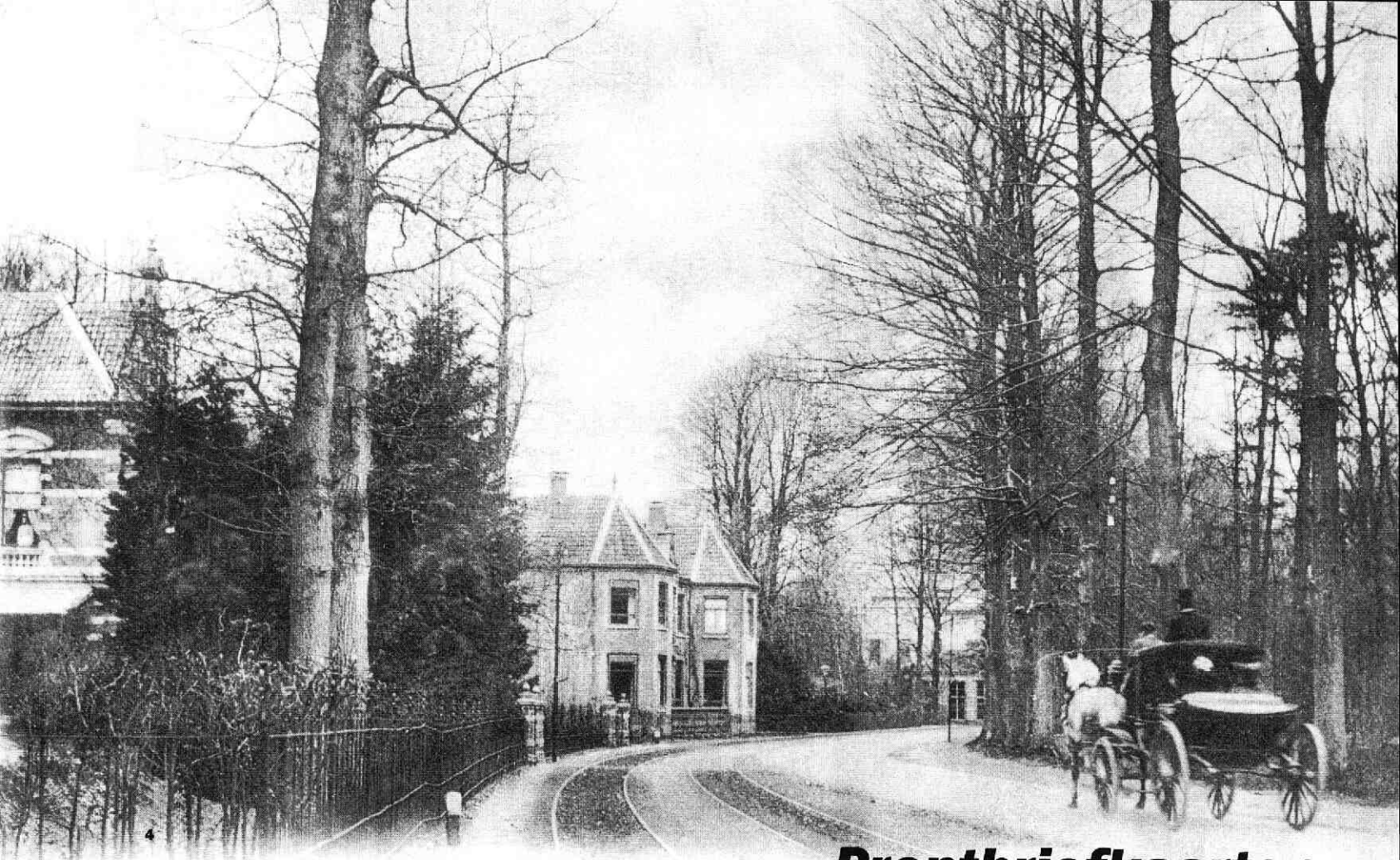
Nu de Canadeezen onze gemeente vrijwel allen hebben verlaten, meent het Entertainment Committee Zeist, haar taak te hebben vervuld. Wel moeten nog verschillende zaken worden afgewikkeld en zal het Slot nog enkele avonden in de week ter beschikking staan van onze Hollandse soldaten, die in Zeist en omgeving in opleiding zijn, in afwachting van nadere beschikkingen, welke door de Overheid voor de ontspanning van deze troepen zullen worden getroffen, maar in het algemeen gesproken zijn de werkzaamheden van het Entertainment Committee dus geëindigd. Wellicht zal op enkele medewerksters zoo nu en dan nog een beroep door het E.C.N. moeten worden gedaan, in ver-

band met de ontspanning voor onze eigen soldaten, waarbij het Bestuur, als voorheen, op de bereidheid daartoe rekent. Het bestuur van het E.C.N., afdeling Zeist kan niet nalaten aan allen, die hun medewerking in een of andere vorm hebben verleend, in het bijzonder de gastvrouwen en -heeren en de medewerkers en medewerksters zeer hartelijk dank te zeggen voor de wijze, waarop zij het bestuur bij zijn werk hebben geholpen, om aldus onze bondgenooten goede ontspanning te verschaffen. De officieren en manschappen van de hier gelegerde onderdeelen hebben meermalen hun vreugde en dank geuit over de gegeven ontspanning, hetgeen ontgetwijfeld allen tot erkentelijkheid zal stemmen.²

In hoeverre het Entertainment Committee Zeist in haar korte tijd van bestaan aan haar doel heeft voldaan, zal moeilijk na te gaan zijn.

¹ Vrouwen die direct na de Tweede Wereldoorlog met Canadase militairen trouwden en emigreerden hebben een eigen website www.canadianbrides.com.

² De in Apeldoorn gevestigde Vereniging Bevrijdingskinderen probeert de geallieerde soldaten op te sporen die in Nederland tussen 1944 en 1946 een kind hebben verwekt. Het Canadees-Nederlandse echtpaar Lloyd Rains en Olga Tresorff heeft in 1980 het Project Roots opgericht, een organisatie die Nederlandse bevrijdingskinderen in contact met hun Canadese vaders willen brengen.

4
Dribergscheweg.

Prentbriefkaarten
Van de oostelijke entree van Zeist

In september 1973 heeft mr dr H. Emmer in Seyst de entree van Zeist beschreven. Hij doelde op het einde van de Utrechtseweg en het begin van de Eerste Dorpsstraat, duidelijk de Utrechtse kant van Zeist. Wellicht is de entree van Zeist vanuit Driebergen ook interessant genoeg om aandacht aan te geven.

J.H. HEIMEL

Het betreft hier de laatste, flauwe, bocht in de Driebergs(ch)e(straat)-weg ter hoogte van de Blikkenburgerlaan, huize Klein Schoonoord en de Oranjerie van Hoog Beek en Royen. Waar Emmer voor zijn beschouwing kon beschikken over 17e en 18e eeuwse afbeeldingen zijn wij op deze plek aangewezen op prentbriefkaarten van rond 1900 en later afgezien van enkele oude plattegronden, een prent van Klein Schoonoord uit 1828 (zie Seijst 2002-1) en een tekening van Von der

Howen uit 1810.

Er zijn de auteur een zesentwintigtal verschillende prentbriefkaarten bekend; afgeleid van maar zeven verschillende foto's. Deze kaarten zijn uitgegeven door minstens acht verschillende firma's: Bouman jr, de Heus, Kraal, Nauta, Schalekamp, Schrederhof & co, Posthuma en Kosmos.

Van kaart **1** zijn vijf uitvoeringen bekend waaronder een ingekleurde.

Klein Schoonoord (Driebergseweg 6), in de dorpsmond ook wel peper & zoutstel dan wel olie & azijnstel genoemd, staat op de voorgrond, de Oranjerie van Hoog Beek en Royen ligt op de achtergrond.

Op de foto's **2,3** en **4** (zie pag. 57 en 55) is ook huize Zandhof zichtbaar, ooit gelegen op Driebergseweg 8.

Hier woonde o.a. de bekende Zeister huisarts N.A. Kortland.

Van **5** bestaat naast een bruine ook een zeer onrealistisch ingekleurde versie: een roze huis met een rood dak

en ook de Oranjerie is hier rood.

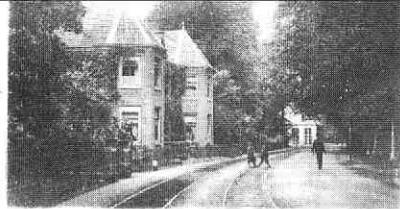
De prentbriefkaarten **6** en **7** (zie pag. 57 en 70) zijn de bekendste, in een aantal boekjes over Zeist zijn deze afgebeeld. Op prentbriefkaartbeurzen komen zij van alle hiergenoemde het meeste voor.

Er zijn minstens veertien verschillende versies bekend, zowel zwart/wit als ingekleurd.

Het opmerkelijkste is echter het feit dat op een viertal uitvoeringen 10 personen ingetekend zijn, ingekleurd en wel.

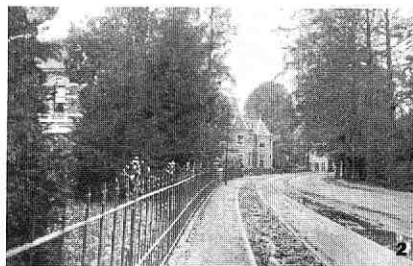
Prentbriefkaart **8** is een eigen uitgave van de verzekeringsmaatschappij Kosmos.

Afbeelding **9** geeft het huidige beeld weer met, vrijwel niet zichtbaar, de twee in 1976 verrezen appartementengebouwen "Park State". Prentbriefkaarten van deze plek worden momenteel echter niet meer gemaakt.

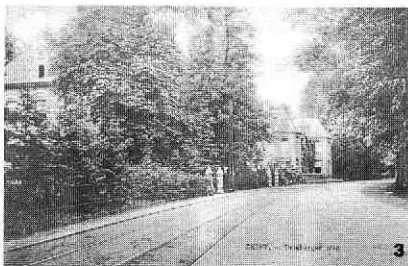

1. De Oostelijke Entree van de Universiteit van Groningen

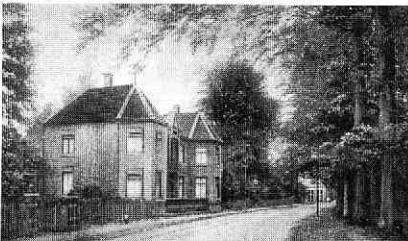
1

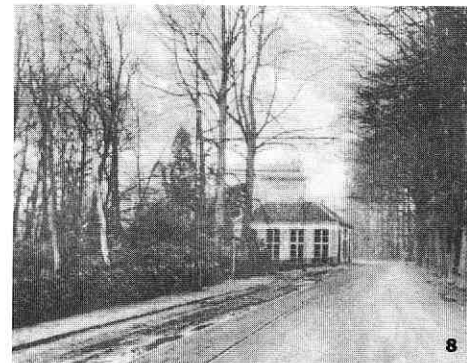
2

3

6

8

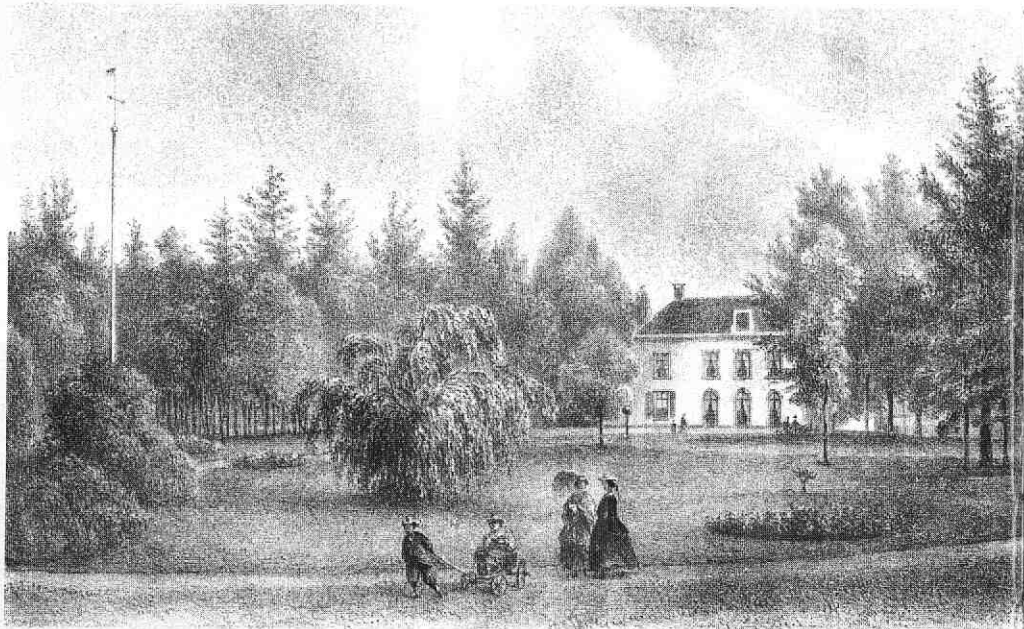
9

De particuliere begraafplaats van de familie Nepveu op Dijnselburg

De meeste doden werden in vroegere tijden bijna altijd in of om een kerk begraven of op een begraafplaats buiten de kom. Er zijn particulieren geweest die een eigen begraafplaats op een voor hen dierbare plaats hebben gesticht.

R.P.M. RHOEN

Het bekendste familiegraf in Nederland is de grafkelder van de Oranjes in de Nieuwe Kerk in Delft. Dichter in de buurt op de Utrechtse Heuvelrug staat in het park bij kasteel Doorn een in 1942 gebouwde mausoleum, waarin de Duitse ex-keizer Wilhelm II ligt, en in Leersum staat de in 1818 gebouwde graftombe van de familie Nellesteyn.

De buitenplaats Dijnselburg. Uit: P.J. Lutgers, *Gezigten in de Omstreken van Utrecht, Loenen aan de Vecht* 1869.

COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

Ook in Zeist lag op een van de buitenplaatsen een familiegraf. Het was het graf van de familie Nepveu-Roosmale. Zij die hier begraven lagen, waren nooit zo belangrijk als de Duitse keizer en het familiegraf was ook niet zo monumentaal als dat in Leersum. Over het graf in Zeist hing wel een waas van geheimzinnigheid. Zeker sinds de familie Nepveu van Dijnselburg was vertrokken en er niet meer begraven werd. Over de grafkelder deden allerlei verhalen de ronde. Zo werd er verteld dat het er spookte. Bijna 75 jaar geleden werd het 'Graf van Nepveu' geruimd in verband met een wegverbreding. De sluier van de geheimzinnigheid werd opgeheven en haast niemand die nu nog iets van de grafkelder afweet.

Dijnselburg

'Kraals nieuwe groote gids van Zeist' (1907) – een boek dat een uitvoerige toeristische beschrijving van de gemeente Zeist geeft – zegt over

de buitenplaats Dijnselburg het volgende:

'Dijnselburg was in 1845 een boerenhofstede. De heer Mr. J.D. Nepveu als letterkundige toen welbekend, koos 't tot zijn lustplaats en liet er dit buitenverblijf bouwen. De groote plaats strekt zich langs den Amersfoortscheweg uit tot waar de Nassaulaan er tegenover door 't park en Bosch en Duin voert.'

Over het familiegraf aan de Panweg wordt niets verteld.

De geschiedenis van Dijnselburg gaat ver terug. Dat Dijnselburg van een hofstede uitgroeide tot een buitenplaats is de verdienste van de familie Nepveu. De familie Nepveu is afkomstig uit Frankrijk. Een van de voorvaderen, Aubin Nepveu (omstreeks 1650-1704), werd in 1686 burger van Amsterdam. Zijn achterkleinzoon Mr. Laurens Johannes (komt ook voor als: Laurens Jan) Nepveu (1751-1823), lid van de vroedschap van Utrecht en lid van de provinciale staten van Utrecht,

kocht Dijnselburg in 1792. Drie generaties lang zou Dijnselburg in handen blijven van de familie Nepveu. In 1807 werd zijn zoon Mr. Laurent Théodore (komt ook voor als: Laurens Theodorus) Nepveu (1782-1839), rentenier, lid van de raad en wethouder van Utrecht en lid van de provinciale staten van Utrecht, de nieuwe eigenaar. Hij werd op zijn beurt als eigenaar opgevolgd door zijn zoon Mr. Jean Ignatius Daniel (komt ook voor als: Jan Ignatius Daniel) Nepveu (1810-1887), griffier van het provinciaal gerechtshof en letterkundige. Die liet in 1854 de hofstede op Dijnselburg verbouwen tot een herenhuis, dat in 1883 vervangen werd door het huidige herenhuis. Toen was het echter geen eigendom meer van Nepveu. In 1871 had hij de buitenplaats verkocht.

De buitenplaats Dijnselburg is gelegen aan de Amersfoortseweg. Aan de westzijde wordt de buitenplaats begrensd door de Panweg en aan de oostzijde door de huidige Albert Ples-

manring.

Aanleg begraafplaats

De begraafplaats op Dijnselburg werd in 1812 gesticht door Mr. Laurent Théodore Nepveu, die sinds 1807 eigenaar van de buitenplaats was. Waarschijnlijk was de aanleiding de vroege dood van een dochtertje in 1811. In verband met de invoering van een nieuwe wettelijke regeling ten aanzien van begraafplaatsen, verzocht hij in een rekest van 29 mei 1829 Gedeputeerde Staten hem toe te staan om zijn begraafplaats 'zijnde eene ruime geheel onderaardsche kelder' als zodanig te mogen blijven gebruiken. G.S. verleenden hem op 17 juni 1829 de gevraagde vergunning om de particuliere begraafplaats 'aan het Huys ter Heide' – hijzelf sprak in zijn rekest over 'de Dijnsel' – voor hem en zijn familieleden te behouden. Zijn kleinzoon Paulus Theodorus Nepveu (1861-1944) meende in 1927 dat diens vader, Laurens Johannes Nepveu, de stichter van

de begraafplaats zou zijn geweest. Misschien dacht hij dat omdat die Dijnselburg immers gekocht had en pas in 1823 overleed. In de vergunning van G.S. werden als voorwaarden gesteld dat de begraafplaats onder het toezicht van het gemeentebestuur viel, 'onder de surveillance', en dat op de door de wet voorgeschreven afstand geen woningen gebouwd mochten worden.

Van allen die in het familiegraf werden bijgezet – en dat is opvallend – is slechts een in Zeist overleden. De stichter van de begraafplaats werd er zelf ook niet bijgezet.

De grafkelder

De grafkelder lag in de zuidwesthoek van de buitenplaats Dijnselburg, tegen de Panweg aan, op circa vijfhonderd meter afstand van de Amersfoortseweg; ongeveer in het huidige tracé van de A28. Het terrein had een grootte van ±1500 m². De erfgenamen van de stichter van de grafkelder waren na de verkoop van Dijnselburg

eigenaar van de begraafplaats gebleven. In de veilingakte uit 1871 is hierover bepaald: 'Tenslotte wordt opgemerkt dat de begraafplaats van de familie Nepveu met de beide toegangen uitkomende op de weg kadastraal bekend sectie B nummer 35bis niet tot het verkochte behoort.' Een bepaling die in ieder geval bij de volgende verkoop in 1877 weer in de notariële akte werd opgenomen. Bij de inschrijving in de registers van het kadaster werd met die bepaling geen rekening gehouden en werd het hele perceel op naam van de nieuwe eigenaar gesteld. Om de begraafplaats stond een draadafscheiding. Vanaf de Panweg lag de begraafplaats verscholen achter bomen en struikgewas.

'Eenzaam en verlaten ligt dit grafhier. Slechts zelden ging iemand het smalle zijpaadje op, en menigeen, die er over had hooren spreken en dit plekje niet kende, ging er naar zoeken om het in veel gevallen niet te vinden.', schreef een journalist in 1928.

De plaats van de grafkelder werd gemarkeerd door een grote grafzerk van 157 x 268 x 10 cm (b x l x d). Op de zerk stond alleen eenvoudig de naam 'Nepveu' gebeiteld. Rondom die hardstenen zerk was een rollaag gemetseld. De kelder bestond uit twee gedeelten, die een geheel vormden. Een gedeelte werd van boven afgesloten met de hiervoor genoemde zerk en het andere gedeelte was overkluisd. De grafkelder had als ingang een staande, ijzeren deur, die voorzien was van twee sloren. Omdat de toegang onder het maaiveld lag, moet de deur via een stenen trap te bereiken zijn geweest of via een al of niet geplaveid pad. Na een bijzetting in 1880 was de grafkelder vol. De deur werd na die laatste bijzetting gedeeltelijk dichtgemetseld en de toegang naar de deur met zand dicht gegooid.

Bij de aanleg van het landschapspark op Dijnselburg is duidelijk rekening gehouden met de grafkelder. Een pad voerde van het huis naar de

begraafplaats en splitste zich bij de begraafplaats om zo op de Panweg uit te komen.

Bijgezette familieleden

In de grafkelder werden de stoffelijke overschotten van de volgende leden van de familie Nepveu-Roosmale bijgezet:

1. **Maria Johanna Nepveu**, * Utrecht 5 mei 1811, † Utrecht 5 juni 1811, dochter van Mr. Laurent Théodore Nepveu en van Albertina Helena Elisabeth Ram, dochter van de stichter
2. **Marinus Cornelis Johannes Nepveu**, * Utrecht 18 november 1812, † Utrecht 2 maart 1813, zoon van Mr. Laurent Théodore Nepveu en van Albertina Helena Elisabeth Ram, zoon van de stichter
3. **Mr. Laurens Johannes Nepveu**, * Paramaribo 13 mei 1751, † Utrecht 25 januari 1823, trouwde Utrecht 15 mei 1780 Margaretha Roosmale, * Utrecht 17 februari 1751, † Zeist 17 oktober 1829, vader van de stichter.
4. **Margaretha Roosmale**, * Utrecht 17 februari 1751, † Zeist 17 oktober 1829, trouwde Utrecht 15 mei 1780 Mr. Laurens Johannes Nepveu, * Paramaribo 13 mei 1751, † Utrecht 25 januari 1823, moeder van de stichter.
5. Dood* kindje van Mr. Laurent Théodore Nepveu en van Albertina Helena Elisabeth Ram, kind van de stichter
6. **Willem Johan Albert Roosmale Nepveu**, * Zeist 9 september 1826, † Utrecht 16 april 1830, zoon van Louis Antoine Roosmale Nepveu en van Elisabeth Jacqueline barones Taets van Amerongen, neef van de stichter
7. **Elisabeth Jacqueline barones Taets van Amerongen van Woudenberg**, * Utrecht 20 december 1795, † Utrecht 17 mei 1835, trouwde Zeist 4 juni 1823 Louis Antoine Roosmale Nepveu, * Utrecht 25 februari 1789, † De Bilt 2 mei 1867, schoonzus van de stichter
8. **Laurentie Johanna Margaretha** (komt ook voor als: Laurence Jeannette Marguërite) van Gheel Roëll, * Amsterdam 11 november 1811, † Utrecht 14 november 1840, dochter van jhr. Jan Carel

- Andries van Gheel Roëll en van Margaretha Nepveu, trouwde Utrecht op 22 februari 1839 Willem Charles (komt ook voor als: Guillaume Charles) baron Snouckaert van Schauburg, nicht van de stichter
9. **Jacob Daniel Cornelis Nepveu, *** Utrecht 18 juli 1841, † Utrecht 2 september 1842, zoon van Mr. Jean Ignatius Daniel Nepveu en van Anna Jacoba des Tombe, kleinzoon van de stichter
 10. **Cornelia Anna Jacoba Nepveu, *** Utrecht 9 november 1842, † Utrecht 26 juli 1843, dochter van Mr. Jean Ignatius Daniel Nepveu en van Anna Jacoba des Tombe, kleindochter van de stichter
 11. **Cécile Adelaide de Massac, *** Amsterdam 28 mei 1793, † Jutphaas 30 december 1851, trouwde Amsterdam 1 juni 1837 Louis Antoine Roosmale Nepveu, * Utrecht 25 februari 1789, † De Bilt 2 mei 1867, schoonzus van de stichter
 12. **Anna Jacoba des Tombe, *** 's-Gravenhage 9 augustus 1815, † Utrecht 30 maart 1856, trouwde Utrecht 12 juli 1839 Mr. Jean Ignatius Daniel Nepveu, * Utrecht 3 februari 1810, † Utrecht 16 maart 1887, schoondochter van de stichter
 13. **Dood*** tweeling uit het huwelijk van Mr. Jean Ignatius Daniel Nepveu en van Wilhelmina Constantia Smissaert, kleinkinderen van de stichter
 14. Alsvoren
 15. **Johanna Nepveu, *** Utrecht 27 november 1863, † Utrecht 23 december 1863, dochter van Mr. Jean Ignatius Daniel Nepveu en van Wilhelmina Constantia Smissaert, kleindochter van de stichter
 16. **Albertina Helena Elisabeth Ram, *** Rotterdam 13 juli 1788, † Utrecht 19 januari 1864, trouwde Utrecht 13 mei 1806 Mr. Laurent Théodore Nepveu, * Utrecht 7 april 1782, † Parijs 14 november 1839, echtgenote van de stichter
 17. **Jean Aubin Nepveu, *** De Bilt 29 juli 1785, † De Bilt 24 juli 1865, ongehuwd, broer van de stichter
 18. **Louis Antoine Roosmale Nepveu, *** Utrecht 25 februari 1789, † De Bilt 2 mei 1867, trouwde 1e Zeist 4 juni 1823 Elisabeth Jacqueline barones Taets van Amerongen, * Utrecht 20 december 1795, † Utrecht 17 mei 1835, trouwde 2e Amsterdam 1 juni 1837 Cecile Adelaide Massac, * Amsterdam 28 mei 1793, † Jutphaas 30 december 1851, broer van de stichter
 19. **Margaretha Nepveu, *** Utrecht 17 mei 1787, † Utrecht 1 mei 1880, trouwde Maarssen 2 april 1811 jhr. Jan Carel Andries van Gheel Roëll, * Amsterdam 22 april 1779, † Utrecht 27 december 1847, zuster van de stichter

Verbreding van de Panweg

De begraafplaats lag aan de Panweg. De ontwikkeling van die weg van een onbeduidende steeg tot een belangrijke verbindingsweg, is van groot belang geweest voor de geschiedenis van de grafkelder. Op 2 oktober 1857 werd er een overeenkomst gesloten tussen de gemeente Zeist en Mr. Jean Ignatius Daniel Nepveu en Jan Jacob Kluppel, eigenaren van respectievelijk de buitenplaatsen Dijnselburg en Vollenhove, waarbij zij toestemming kregen de steeg die tussen de bossen van het landgoed Vollenhove en de buitenplaats Dijnselburg liep en 'sedert

onheugelijke jaren in verwaarloosde en onbeheerde staat verkeert', te vervangen door een weg van tenminste tien meter breedte met aan weerskanten een greppel. De breedte van het te berijden gedeelte van de nieuwe weg werd hierbij bepaald op vier en een halve meter. Bij de aanleg van de Amersfoortseweg in 1653 waren de aanliggende percelen in vakken verdeeld, die van elkaar werden gescheiden door een steeg. Het gebied waar de in 1857 nog naamloze steeg lag, was 'woest en heuvelachtig'. Later kreeg deze weg de naam van Panweg. De Panweg werd ook wel 'Laantje van half acht' genoemd, naar een huis aan het begin van de weg bij de Amersfoortseweg. Een andere naam was Dodeweg. Die betekenis moge in verband met de aanwezigheid van de grafkelder duidelijk zijn. In zuidwestelijke richting liep ongeveer parallel aan deze weg een bosweg die tegenover de uitspanning annex boerderij De Pan uitkwam en ook bekend stond als Panweg.

De beschrijving van de Panweg in 'Kraals nieuwe groote gids van Zeist' uit 1907 heeft betrekking op deze laatst genoemde Panweg en niet op de huidige.

In 1919 wilde het gemeentebestuur de Panweg, die een zandweg was en in een slechte staat verkeerde, vanaf de Oude Woudenbergse Zandweg tot aan de Amersfoortseweg verbreden. Het plan ging toen niet door. In 1925 werd toch alweer nagedacht over de verbreding van de weg. Tevens zou de zandweg worden bestraat. De breedte van het te verhardende gedeelte bedroeg vijf meter. Gedacht werd ook aan de aanleg van voet- en rijwielpaden. De weg zou op een breedte van dertig meter worden gebracht. De Panweg moest de verbindingsweg gaan vormen tussen Zeist en het buurtschap Bosch en Duin. De eigenaar van Dijnsselburg, Mr. Dr. Herman Theodoor s'Jacob (1869-1950), van 1924 tot 1934 commissaris van de koningin in de

provincie Utrecht, verklaarde zich in 1927 bereid de benodigde grond voor de verbreding van de weg om niet aan de gemeente Zeist af te staan. Voorts was hij bereid om bij eventuele verkoop van grond als bouwterrein een bijdrage in de aanlegkosten van de weg te betalen. Hij wilde, indien hij dat wenste, een gedeelte van de buitenplaats als bouwterrein in exploitatie kunnen brengen. Daarvoor was het nodig dat het bouwverbod dat in 1857 op zijn gronden aan de Panweg was gevestigd, zou worden opgeheven. In dit verband stelde s'Jacob ook de eis dat de particuliere begraafplaats van de familie Nepveu, die door de wegverbreding te dicht aan de weg zou komen te liggen, door de gemeente Zeist zou worden geruimd en overgebracht naar de begraafplaats in Zeist. De gemeenteraad ging hiermee in zijn vergadering van 20 december 1928 akkoord.

Zonder dat dat in de stukken naar voren komt, maar door de aanwezig-

heid van de particuliere begraafplaats ter plekke, mocht er in de omgeving ook niet worden gebouwd.

Ruiming van de grafkelder

Om tot overeenstemming te komen met s'Jacob, wendde het gemeentebestuur zich tot Albert Laurent Théodore Aubin Nepveu tot Ameyde (1854-1928) in Bilthoven. Deze schreef aan het gemeentebestuur terug dat de begraafplaats gesticht was door zijn oom Mr. Jean Ignatius Daniel Nepveu en dat geen 'ascendenten' van hem daar begraven waren. Nepveu van Ameyde vergiste zich hierin echter. Zijn grootvader van vaderszijde, Mr. Laurent Théodore Nepveu, had de begraafplaats gesticht en zijn overgrootouders, zijn grootmoeder en drie van haar jong overleden kinderen lagen er begraven.

Op aanwijzing van Nepveu van Ameyde vroeg het gemeentebestuur nu aan diens neef Paulus Theodorus Nepveu (1861-1944) in Bussum, mede-

werking te verlenen om tot ruiming van het familiegraf te komen. Hij wilde de familie in deze aangelegenheid wel vertegenwoordigen. Het gemeentebestuur stelde voor de stoffelijke resten over te brengen naar de Nieuwe Algemene Begraafplaats aan de Woudenbergseweg in Zeist. Nepveu stelde zich in verbinding met s'Jacob en kwam met hem tot de volgende afspraken:

- de nakomelingen van de stichter van het graf zouden het terrein waarop het graf zich bevond, kosteloos afstaan;
- s'Jacob zou een graf kopen op de Nieuwe Algemene Begraafplaats ten name van de familie Nepveu, met afkoop van het onderhoud van dat graf;
- de gemeente Zeist moest: de dichtgemetselde grafkelder openen en ont-ruimen; de stoffelijke resten en de steen overbrengen naar het nieuwe graf, en zorgen voor een of meer kisten en voor het transport.

Het gemeentebestuur ging met deze regeling voor de ruiming van de particuliere begraafplaats akkoord.

De gemeente maakte in februari 1928 kenbaar met het ruimen van het graf te wachten totdat de werkzaamheden aan de Panweg waren uitgevoerd. Dat zou een uitstel van ongeveer anderhalf jaar betekenen. De familie klaagde in oktober 1928 dat het graf door vandalen was vernield. Het vermoedde bestond bij de familie Nepveu dat dat kwam doordat de gemeente ter plaatse bomen gerooid had en struiken verwijderd en dat daardoor het graf 'open en bloot vlak aan de weg' lag. Het waren de rollaag om de grafzerk en de omheining om de begraafplaats die vernield waren. Het vandalisme had tot gevolg dat besloten werd de grafkelder met spoed te ruimen en de stoffelijke overschotten over te brengen. Op 25 oktober verzamelde men zich bij de grafkelder om hem in ogen-schouw te nemen. De toegang naar de deur was al vrij gelegd. Bij de laatste

begravenis in 1880 was Jan Veenendaal (1866-1930), koetsier / tuinman, uit het nabijgelegen Huis ter Heide, nog aanwezig geweest. Hij had van tevoren de plek aangewezen waar zich de ingang bevond. Blijkbaar was geen van de familieleden daarvan meer op de hoogte. In aanwezigheid van enkele familieleden en een vertegenwoordiger van gemeentewege werd de kelder ontsloten. Nepveu uit Bussum was in het bezit van de sleutel van de deur. Na de opening bleek dat de meeste kisten geheel vergaan waren. De stoffelijke resten werden in twee nieuwe kisten gelegd. Van tevoren verkeerden men in het ongewisse over de toestand van de stoffelijke resten. Nepveu had al eerder geschreven:

'vermoedelijk zal wel met één kist volstaan kunnen worden, aangezien het al 47 jaar geleden [is] dat in dien kelder voor het laatst is bijgezet.'

In aanwezigheid van onder andere een lid van het college van burgemeester en wethouders werden de kisten

later per lijkauto overgebracht naar de Nieuwe Algemene Begraafplaats.

De familie Nepveu wenste dat de grafzerk naar het nieuwe graf werd overgebracht. Omdat men voor het openen van de grafkelder niet wist hoe de bouwconstructie was, was men echter ook beducht voor ongevallen. Indien de grafsteen de kelder gedeeltelijk van boven afsloot, dan kon iemand in het donker – *'bijv. een vriend paartje'* , aldus Nepveu – in de kelder vallen. Maar na de ruiming liet s'Jacob de keldermuren slechten en de grond gelijk maken. Sindsdien herinnert ter plaatse niets meer aan de grafkelder.

Graferikelen

Ter voorbereiding van het overbrengen van de stoffelijke overschotten uit de grafkelder op Dijnselburg naar de Nieuwe Algemene Begraafplaats deelde Nepveu in zijn brief van 16 oktober 1928 aan het gemeentebestuur mede dat s'Jacob hem gevraagd

had de gemeente te berichten dat voor zijn rekening een graf kon worden aangekocht. Hierbij werd niets gezegd over de klasse waarin het graf moest liggen.

Na het overbrengen van de beide kisten met de stoffelijke resten liet het gemeentebestuur die ter aarde bestellen in een graf in vak A. Die beslissing werd in een brief van 5 maart 1929 aan Nepveu als volgt gemotiveerd:

'Wij hebben toen, rekening houdende met het plaatselijk gebruik, dat eigen graven voor families als de Uwe gewoonlijk gekozen worden in klasse A, alsmede met den uitdrukkelijk door U uitgesproken wensch, dat alles in overeenstemming zou zijn met de waardigheid van de familie Nepveu.'

Indien een graf in klasse B was gekozen, zouden de kosten voor s'Jacob vijfhonderd gulden lager zijn geweest. De familie weigerde echter toestemming te geven voor het overbrengen van de kisten naar vak B. De herbe-

graving had op plechtige wijze plaats gevonden en men vond het niet piëteitvol ten aanzien van de overleden familieleden.

Omdat s'Jacob de dupe zou worden van het misverstand dat ontstaan was tussen de familie Nepveu en het gemeentebestuur c.q. wethouder Van Walsem en vak B evengood als vak A eerste klas was, ging men alsnog akkoord met een graf in vak B. Men stelde wel als voorwaarden dat het overbrengen op waardige wijze zou geschieden en een graf werd gekozen in de nabijheid van het graf in vak A en dat aan de overbrenging zo min mogelijk ruchtbaarheid zou worden gegeven.

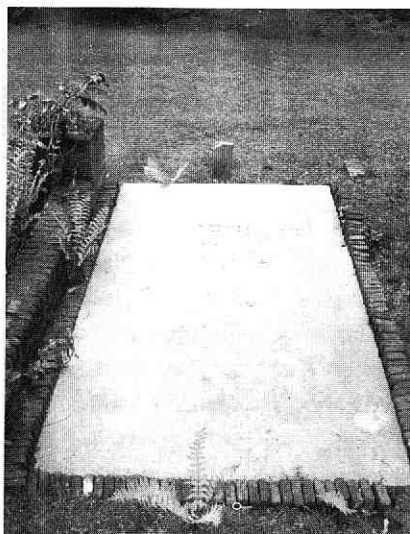
Begin juni 1929 werd de inhoud van het graf van vak A nummer 9 overgebracht naar vak B nummer 103. Dit graf wordt nu nog gedekt door de oude zerk afkomstig van de grafkelder aan de Panweg met alleen daarop de tekst 'Nepveu'.

Bronnen

- Archief der gemeente Zeist, 1599-1905, inv.nrs. 150 (correspondentinummer 226) en 300; Gemeentearchief Zeist (GAZ)
- Archief der gemeente Zeist, 1906-1945, inv.nrs. 1596 en 1919; GAZ
- Archief van het provinciaal bestuur, 1813-1920, inv.nr. 453; Het Utrechts Achief (H.U.A.)
- Archief van notaris Jacob Hendrik van Schermbeek, inv.nr. U 321-139, aktenr. 19735; H.U.A.
- Archief van notaris Arnout Vosmaer, inv.nr. 3065, aktenr. 877; H.U.A.
- V.A.M. van der Burg en R.P.M. Rhoen, De gemeenteraad van Zeist, 1851-1976, Zeist 1994
- Kraal's nieuwe groote gids van Zeist, Zeist (1907)
- *Nederlands Patriciaat*, 33e jrg., Den Haag 1947
- *Het nieuws voor Zeist*, 2 november 1928

Foto van de grafzerk van het graf van de familie Nepveu.

FOTO R.H.M. RHOEN

Nieuwe donateurs

Mw. C.J. van Stroe	Zeist
B. Altemuhl	Den Dolder
Mw.J. van Tilburg	Zeist
Mw. J. Vijn	Zeist

Zeit. Reichsanzeiger

Seijst

*Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist*

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar. Jaargang 33, Uitgave
sept.2003. Drukwerk: Gregorius, Zeist.
Ontwerp: Frédéric Ruys.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. R.P.M. Rhoen, Mw.
Fl. de Vrijer, redacteuren. F.Th.H. Ruys,
vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Vijverlaan 8, 3701 CS Zeist

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs of
adreswijzigingen kunnen enkel schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700 AH
Zeist. Giro 384 03 83

DEADLINE

Bijdragen voor het bulletin voor de uitgave
van 2003-IV: 15 september 2003.

Open
Monumentendag

bouwfonds
Hoofdspansor

Inhoudsopgave

Voorwoord	71
Thema Open Monumentendag 2003: Boerenbouw	72
Agrarisch Zeist.	74
Boerderijen en erven	78
Beschrijving fietsroute en bezienswaardigheden	83
Bestuursmededelingen	99

OPEN MONUMENTENDAG 2003

Het bestuur van het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting is verheugd over deze uitgave van Seijst, die tot stand is gekomen in samenwerking met de commissie Open Monumentendag. Wij zijn de wethouder van Cultuur, de heer W. den Heijer, van de gemeente Zeist erkentelijk dat hij deze uitgave wil introduceren.

De commissie Open Monumentendag Zeist bestaat uit: **Wim Buis** (Gilde Zeist), **Karin Dooyeweerd** (VVV Zeist), **Ria Efdée** (historica), **Ronald van Gemeren**, **Fieke Laan** en **Pierre Rhoen** (allen gemeente Zeist)

Op de omslag

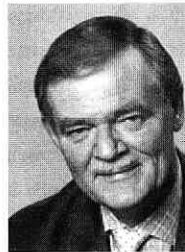
**The Olde Nest, een kleine negentiende
eeuwseboerderijmeteenkarakteristiekuit-
erlijk aan de Businglaan. PARTICULIERE COLLECTIE**

Voorwoord

'Boerenbouw', het thema van Open Monumentendag 2003, nodigt uit tot het in de schijnwerper zetten van het agrarisch gebied in de gemeente Zeist. Het thema leent zich uitstekend voor een fietstocht met gezin, familie of bekenden. U fietst door agrarisch gebied waar in oude tijden de Kromme Rijn meanderde en sinds de Middeleeuwen geboerd wordt. Tussen Zeist-West en de Kromme Rijn treft u boerderijen aan die qua architectuur en indeling in het landschap passen. Enkele zijn zelfs gemeentelijk monument. Dat geeft aan dat agrarische bedrijven voor de cultuur en de historie van Zeist van belang zijn.

Het agrarisch gebied in de gemeente was voor ongeveer veertig jaar terug groter. Een deel ervan is met de daar gevestigde boerderijen opgeofferd aan stedelijke uitbreiding. Enkele agrarische panden, zoals de boerderijen De Kroost, Nieuw Griffensteijn, De Kleine Koppel en De Brink, konden binnen de nieuwe bebouwing van Zeist-West gehandhaafd blijven. Het enige echte agrarische element in de wijk is de in de boerderij De Brink gevestigde kinderboerderij. Door de naamgeving van de straten in Zeist-West is de herinnering aan het oude landschap levend gebleven.

Voor u ligt de beschrijving van een fietsroute door het agrarisch landschap langs de monumentale boerderijen en de actieve agrarische bedrijven. De route is van een ruime toelichting voorzien met interessante informatie over het landschap en de bebouwing. Niets hindert u de route na zaterdag 13 september, Open Monumentendag 2003, nog eens te fietsen. Agrarisch Zeist, de groene long tussen de stedelijke bebouwing en Bunnik is het waard.

Het pleziert mij dat diverse instanties voor Open Monumentendag 2003 hebben samengewerkt en dat particulieren bereid zijn het publiek op Open Monumentendag te ontvangen. Het is een goed initiatief dat het Zeister Historisch Genootschap de Van de Poll Stichting de september-aflevering van zijn bulletin Seijst voor de routebeschrijving en de bijbehorende achtergrondinformatie aan de commissie Open Monumentendag beschikbaar heeft gesteld. We hopen dat dit de start is van een nieuwe traditie, want door samenwerking bereiken we meer.

Als wethouder voor cultuur wens ik u namens de gemeente Zeist een goede, leerzame Open Monumentendag toe.

Namens de gemeente Zeist,

W.J.M. den Heijer,
wethouder Cultuur van de gemeente Zeist

*Hollandse luchten boven groene weiden, rijen knotwilgen, sloten en in de verte een boerderij.
Een hoeve met hooiberg, leibomen, een boomgaard, schapen, een enkele koe en wat kippen met een trotse haan.
Kerkpaden.*

Vervlogen Nederlandse romantiek of zeldzame realiteit?

THEMA OPEN MONUMENTENDAG 2003

Boerenbouw

Open Monumentendag 2003 sluit met het thema Boerenbouw, Monumenten van het agrarisch bedrijf, aan op het Jaar van de Boerderij. Dit jaar staan de boerderijen en hun erven in de schijnwerpers met als belangrijkste doel het behoud en het zorgvuldig beheer van agrarische monumenten. Waarom dit thema?

Kort gezegd merken we allemaal dat de agrarische cultuur in onze samenleving teloor gaat. De landbouw heeft met zijn grondbeslag het Nederlandse landschap voor een groot deel gevormd. Herinrichting van dat landschap door ruilverkaveling en verstedelijking doen de boerderijen en hun erven met beplanting verdwijnen. Soms zitten de boeren gevangen tussen de stads- en dorpsuitbreidingen enerzijds en natuurbehoud en -beheer anderzijds, terwijl hun eigen sector roept om schaalvergroting om de bedrijven te laten renderen. De boerenbedrijven die blijven veranderen ook. Schaalvergroting en modernisering

gaan niet aan het platteland voorbij. In de afgelopen decennia hebben bovenstaande factoren samen geleid tot een forse reductie van het aantal boerderijen in het landschap. In 1938 waren er in Nederland nog 192.000, nu zijn er nog maar 91.000 over waarvan slechts 45% nog de oorspronkelijke agrarische functie heeft. De rest kreeg in de loop der jaren een andere bestemming. Soms treffen we middenin een stadswijk nog een boerderij aan die inmiddels niet meer als zodanig functioneert, maar als woning of kantoor in gebruik is. Ook binnen de gemeente Zeist kennen we dergelijke voorbeelden. Van de Nederlandse boeren die nog een actief bedrijf hebben ontplooit een groot deel nevenactiviteiten met bijvoorbeeld verkoop aan huis van diverse agrarische producten of door 'bed and breakfast' aan te bieden aan toeristen. Het is de vraag of zij een bestaan blijven vinden aan de rand van de stedelijke bebouwing. Tevens moeten we ons afvragen of de met veel élan opgezette ecologische hoofdstructuren in de toekomst genoeg bewaakt kunnen worden zodat boerenbedrijf en natuurbehoud gezamenlijk een positieve bijdrage kunnen zijn voor de cultuurhistorische waarde van het buitengebied.

Misschien verbaast het u, maar ook Zeist is ooit een agrari-

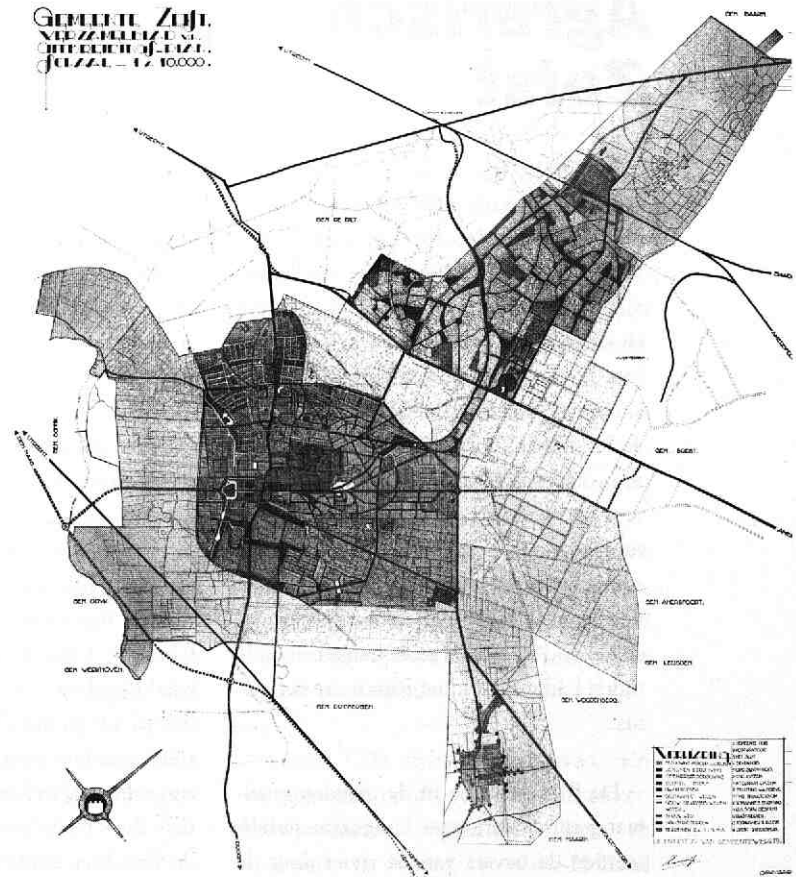
sche gemeenschap geweest. Zowel op de zandgronden als op de veen- en kleigronden waren boerenbedrijven gevestigd. In de loop van de 19^e eeuw raakte de gemeente steeds meer in trek voor de gegoede burgerij uit onder andere Amsterdam voor het aanleggen van een buitenplaats. Een grote groep inwoners vond op die buitenplaatsen werk en ook de Zeister middenstand merkte de invloed van de aanwezigheid van rijke burgers. Door het grote aantal buitenplaatsen, de ruimte die zij visueel innemen en de bekendheid van hun bewoners heeft de geschiedschrijving van Zeist zich vooral op dit onderwerp gericht en veel minder op de oorspronkelijk agrarische samenleving, de voortzetting en de overblijfselen daarvan. In het kader van Open Monumentendag 2003 laten we het licht juist op die resterende agrarische elementen in de gemeente Zeist vallen.

De commissie Open Monumentendag hoopt u met deze aflevering van Seijst op de fiets mee te nemen op ontdekkingsstocht langs de agrarische plekken en gebouwen in de gemeente. Bent u niet in de gelegenheid op 13 september 2003 deel te nemen of wilt u de route nog eens afleggen, dan kan dit nummer ook later nog als leidraad fungeren.

Namens de commissie Open Monumentendag wens ik u veel kijkplezier aan de boerderijen en agrarische bedrijven in de gemeente Zeist.

Drs. Ria Efdée

Zeist, september 2003

Agrarisch Zeist

Geologie

In de gemeente Zeist kunnen we grofweg drie grondsoorten onderscheiden: zand, veen en rivierklei. Voor de agrarische bedrijven beperken we ons tot zand en klei. Zeist ligt immers op de scheiding van de Utrechts Heuvelrug, zand, en het Kromme Rijngebied, rivierklei. De langs de Kromme Rijn ontstane veengebieden zijn niet groot, grotendeels afgegraven voor turfwinning en vervolgens in cultuur gebracht. De rivier is al sinds eeuwen een belangrijk element in het landschap. Tegenwoordig is zij een bescheiden stroom en bekend als natuurgebied, maar in oude tijden had de Kromme Rijn meer betekenis.

De Rijn verlegde in de ijstijden regelmatig zijn waterlopen. Langzaam stabiliseerden de oevers van de rivier door de

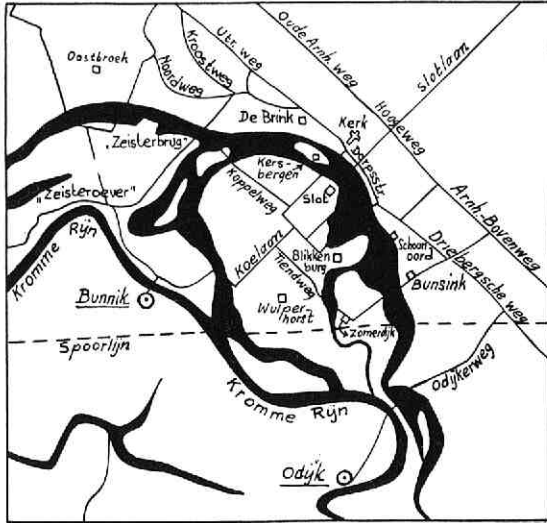
toenemende vegetatie. Zo ontstond ten zuiden van de Utrechtse Heuvelrug een meanderende stroom met een breedte van ongeveer 100 meter: de Kromme Rijn. Bij sterke stijging van de waterloop kwamen overstromingen voor die door afzetting hogere oeverwallen, zogenaamde stroomruggen, en door uitslijpen laag gelegen kommen veroorzaakten. Na een overstroming zakten kleideeltjes uit de rivier in stilstaande water van de kommen naar de bodem. Zo ontstond een kleilaag die in de loop der tijden door moerasvorming met een veenlaag werd bedekt. Verlegde de rivier opnieuw zijn bedding, dan verlandden de oude geulen.

De jongste zogenaamde restgeul is de 'Zeister Rijn' van omstreeks 300 jaar na Christus. Deze vinden we bij het landgoed Oostbroek, vlakbij het universiteitsgebied 'De Uithof'. De oude lopen van de rivier met hun stroomruggen en kommen zijn soms nog in het landschap te herkennen. Zo is bij de boerderij Stoetwegen aan de Tiendweg duidelijk te zien dat deze op

een hogere rug ligt. De Tiendweg ligt hier ook enigszins in een brede kuil die aan de oostzijde van de weg in de richting van Blikkenburg gaat.

Landbouw langs de Kromme Rijn

In de Romeinse tijd had de Kromme Rijn betekenis als grensrivier en als transportweg. Dat veranderde toen in 1122 de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede werd afgedamd en de Lek de transportfunctie overnam. De opdracht tot afdamming kwam van het bisdom Utrecht dat, terwijl er een toenemende behoefte aan landbouwgronden was, in zijn bezittingen ten oosten van de stad veel last had van overstromingen. Ten gevolge van de afdamming bij Wijk bij Duurstede slibden tijdens de Middeleeuwen de verschillende armen van de Kromme Rijn dicht. Het moerassige gebied werd met behulp van de aanleg van dijken ontgonnen. Tussen de dorpen De Bilt en Zeist werd in de dertiende eeuw vanuit de abdij Oostbroek en het Vrouwenklooster Oostbroek - gelegen

De meanderende Rijn omstreeks 1100, ingetekend in de latere wegenstructuur van Zeist. DE OUDE KERK VAN ZEIST, DEEL I, ZEIST 1974

waar nu het KNMI in De Bilt staat - aan de ontginningen gewerkt. Afhankelijk van de afmeting van de tussen de stroomruggen gelegen komgronden waren ze groter of kleiner. Elke ontginning had een eigen verkaveling, waarbij de kavels in één

richting lagen. De ontginners werkten bij de aanleg van de lange, smalle percelen¹ vanaf een wetering of een dijk. De percelen werden door slootjes of greppels van elkaar gescheiden, nodig om de natte gebieden te ontwateren. Zo ontstonden langs de Kromme Rijn weiland, bouwland en broekbossen. Broekbossen lagen in de natste gebieden. Het element 'broek' vinden we in de namen 'Oostbroek' en 'Cattenbroek' terug.

De ontgonnen gronden werden door de bisschop verpacht en leverden inkomsten op waarmee de geestelijkheid in zijn onderhoud kon voorzien. Het klooster of de leenman die de gronden pachtte, trok meestal een groep mensen aan welke tegen betaling de landerijen gebruikten. De hiervoor betaalde belasting noemde men 'tiend', afgeleid van het tiende deel van de oogst. De bevolking kreeg dus tegen betaling van gelden of een deel van de oogstopbrengst het recht de gronden te gebruiken.

De meeste boerderijen vinden we op de grens van hogere zandgronden en lagere komgronden in een baan die van noord-west naar zuid-oost loopt. De nu nog bekende landgoederen Vollenhove in De Bilt, de Niënhof in Bunnik, De Uithof in Utrecht hoorden bij het klooster Oostbroek. Het Vrouwenklooster bezat eveneens enkele uithoven zoals Beerschoten in De Bilt, Dinslo (Dijnselburg) en Stoetwegen in Zeist. Tot aan de Reformatie (1580) was ongeveer 60% van de landbouwgronden in het Kromme Rijngebied bezit van de kerken en kloosters in en om Utrecht. De rest was in handen van de adel, burgers en boeren. Daarna vervielen de kerkelijke bezittingen aan de Staten van Utrecht. Langzamerhand gingen dezen over tot verkoop van de bezittingen die vervolgens door de nieuwe eigenaren weer in pacht werden uitgegeven.

Vanaf 1700 richtten de boeren zich voornamelijk op de verbouw van akkerbouwproducten, voornamelijk rogge en boekweit. In Noord- en Zuid-Holland

is dan schaarste aan graan. Vee houdt men voornamelijk voor de mest en voor het vlees. De zuivel is slechts bijzaak. Omstreeks 1800 gaat het de boeren in de streek zo goed dat de oogstwerkzaamheden met uit Duitsland ingehuurde seizoenarbeiders worden verricht. Tussen 1820 en 1830 wordt de economische situatie op het platteland slechter. De grote boeren in het Kromme Rijngebied gaan in de tweede helft van de negentiende eeuw over tot meer veeteelt en het aanplanten van meer fruitbomen. De boomgaarden worden benut voor het weiden van kleinvee. De kleine boeren, zonder kapitaal om moderne werktuigen en kunstmest te kopen, gaan over tot de intensieve akkerbouw waarbij veel arbeidskracht wordt ingezet. De opbrengsten blijven in verhouding ver achter bij die van de akkerbouwbedrijven op de zeelei. Toch komt er in de graanteelt verbetering van inkomsten door de Krimoorlog in Rusland (1853-1856) en de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865). Modernisering van de veeteelt leiden eveneens tot meer

inkomsten.² De economische verbeteringen zijn af te lezen aan de verbouwingen van boerderijen. In de tweede helft van de negentiende eeuw zijn veel woonhuizen vergroot of boerderijen geheel vernieuwd. Ook worden gronden door de eigenaren aan pachters verkocht waardoor het aantal bedrijven toeneemt en nieuwe boerderijen worden gebouwd. De veeteelt krijgt door een groeiende vraag naar zuivelproducten vanuit de steden langzamerhand meer betekenis.

Met de crisis in de graanteelt na 1928 daalde de economie in het rivierengebied tot het laagste niveau in de Nederlandse landbouw. In de crisisjaren, de beruchte jaren dertig, hebben de boeren het moeilijk door geringe afzet en de beperkende overheidsmaatregelen. Door gebrek aan investeringen worden geen modernisering doorgevoerd. Pas na de Tweede Wereldoorlog, in de jaren vijftig, komt de mechanisatie op gang. Veel boerenbedrijven worden dan gesplitst om de kinderen een bestaan te bieden. Dat kan doordat

de fruitteelt lucratief wordt en daarvoor heeft men geen bedrijven met veel hectaren nodig. In 1950 is bijna 29% van de landbouwgrond in het Kromme Rijngebied voor de fruitteelt in gebruik. Twintig jaar eerder was dat ongeveer de helft. Toch heeft deze bloeiperiode niet lang geduurd. Rond 1970 maken de hoogstamboomgaarden plaats voor laagstammen en verliezen de gemengde bedrijven terrein aan hooggespecialiseerde fruitbedrijven. Het landschap dat gevuld was met bladerkronen maakt weer plaats voor een open landschap met weiland. De boeren gaan over op de intensieve veeteelt en bouwen ligboxenstallen waarvoor subsidie werd verstrekt. Tegelijkertijd heeft de oprukkende verstedelijking het open landschap deels opgevuld.

Zeist en de landbouw

Uit onderzoek is gebleken dat de Zeister Dorpsstraat, gelegen op een zandwal, een kade - waarschijnlijk een los- en laadplaats - heeft gekend langs een oude arm van de Rijn. Vanouds vinden we alle

bewoning hier op het zand van de stuwwal, daar waar nu de Utrechtse- en Dribergseweg lopen. De hoge zandgronden waren voor bewoning aantrekkelijk, de lage, vruchtbare gronden gebruikte men voor het landbouwbedrijf. De heidegronden aan de noordzijde van de stuwwal dienden voor het weiden van schapen en voor plaggen steken. De gronden aan de zuidzijde waren meer weidegronden en hooilanden. Tegen het einde van de achttiende eeuw moet Zeist een echt boerendorp geweest zijn.

Vanaf 1798, het begin van de Franse tijd, neemt het landbouwareaal in Zeist toe doordat een staatsregeling de ontginning van de woeste gronden propageert. Voor dergelijke ontginningen ontving men ingevolge een wet uit 1809 belastingvoordeel gedurende een periode van 50 jaar. Uit een enquête van 1814 blijkt dat van de 4985 hectare grond in de gemeente ongeveer 900 hectare voor het agrarisch bedrijf in gebruik is. Circa 660 hectare daarvan doet dienst als bouwland en 245

hectare als weiland. Voor de rest gaat het om woeste gronden. Vanouds hadden de boeren het recht de woeste gronden te gebruiken. Het weinige gebruik dat ze ervan maakten leidde af en toe tot twisten. Tussen 1686 en 1840 gaven de Staten van Utrecht en later de Rijksdomeinen de gronden in erfpacht uit of verkochten ze. Het verdwijnen van de gemene heide was er mede debet aan dat het aantal schapen in 1819 fors verminderd was. Omstreeks 1830 bestond er nauwelijks meer gemeenschapgrond binnen de gemeente Zeist. Alleen de heide bij Austerlitz werd nog als dusdanig beschouwd.

Niet alle woeste grond werd tot landbouwgrond ontgonnen. Gegoede burgers brachten naar voorbeeld van de heren Damblé en Hubert op de heidevelden productiebossen aan, wat ten koste van het weiden van schapen en het steken van plaggen voor bemesting ging. Behalve een belastingvoordeel mocht men na enige tijd ook op inkomsten uit de verkoop van hout rekenen. In 1814 was ruim

500 hectare grond met bos beplant. Dat areaal groeide uit tot 800 hectare in 1829 en tot 1111 in 1832. Wellicht was de uitbreiding een gevolg van het succes dat men behaalde met het poten van de grove den.

Uit de opgave behorend bij de kadastrale kaart van 1832 blijkt dat er nog 1846 hectare heide of woeste grond was. Ruim een derde deel van de gronden in de gemeente, 1383 hectare, kent dan inmiddels een agrarisch gebruik. Dat is een toename van ongeveer 50% vergeleken met 1814. Het areaal bouwland is van 660 gegroeid tot ruim 957 hectare. Daarvan ligt ongeveer 700 hectare in de west- en zuidwesthoek van de gemeente, waar de voor landbouw geschikte kleigronden liggen. Daar vinden we ook 353 hectare van de totaal ruim 374 hectare weiland, evenals de 52 hectare boomgaarden. Voor geriefhout is in de gemeente Zeist anno 1832 bijna 504 hectare beschikbaar. De toenemende betekenis van de landbouw in Zeist blijkt niet alleen uit het grond-

beslag, maar tevens uit een opgave van beroepen binnen de gemeente uit 1830. Er zijn dan 33 landbouwers en 3 landbouwsters, terwijl er in 1814 slechts 17 boeren geteld waren. Het aantal boerenknechten bedraagt 49 in 1830 en er zijn 4 boerenmeiden.

Het agrarisch landschap bij Zeist kenmerkte zich in de negentiende eeuw evenals elders in het Kromme Rijngebied door voornamelijk akkerbouw en een weinig veeteelt aangevuld met fruitteelt. Tegen het einde van de eeuw kwam er meer veeteelt. In de eerste helft van de twintigste eeuw raakte het open landschap gevuld met fruitbomen als een antwoord op de slechte economische situatie in de crisisjaren. De fruitcultuur zette zich in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog door. In de laatste vijftig jaar heeft het landschap aan de west- en zuid-westzijde van Zeist een grote verandering ondergaan. Voor de machinale landbewerking hadden de boeren het liefst blokvormige kavels. Ruilverkaveling

bood de mogelijkheid tot wijzigingen van de perceelsgrootte. Vanaf de jaren zestig speelden ook de belangen voor de waterhuishouding, landschap, natuur en milieu mee. De bouw van de wijk Zeist-West slokte een groot deel van het agrarisch gebied op. De boerderijen zijn deels in de ontstane wijk terug te vinden. Ze hebben alle een niet-agrarische functie gekregen. Andere boerencomplexen zijn opgeofferd aan de uitbreiding van de Rijksuniversiteit Utrecht. Immers de Uithof hoorde vroeger onder de naam Zeister Oever bij de gemeente Zeist. Dit gebied ging in 1974 over naar de gemeente Utrecht. Tegelijk kreeg de gemeente Bunnik een strook aan de zuid-westgrens van de gemeente, inclusief fort Rhijnauwen. Reeds 10 jaar eerder was bij wet een strook van de kadastrale sectie Stoetwegen langs de Kromme Rijn over gegaan naar dezelfde gemeente.³

Bij boerderij The Olde Nest herinnert de beplanting nog aan de tijd waarin boerderij, erf en omgeving een landschappelijke eenheid vormden. PARTICULIERE COLLECTIE

Boerderijen en erven

In Nederland kennen we verschillende boerderijtypen. Elke streek heeft vanouds zijn eigen type. De architectuur is afgestemd op het functionele gebruik. Bodemeigenschappen en productiewijze hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld. Dat geldt zowel voor de gebouwen als voor de indeling en beplanting van de erven. Daardoor heeft er altijd een logische relatie tussen het agrarisch bedrijf en de natuurlijke omgeving bestaan. Tegenwoordig

dig ligt dat anders. De vraag op de markt speelt een belangrijke rol in de bedrijfsvoering en bepaalt mede het uiterlijk van de bedrijven. Pluimvee- en varkensschuren, ligboxenstallen met de bijbehorende voeder- en mestsilos zijn na 1960 overal in een eenvormige nieuwbouw opgetrokken, dikwijls zonder streekeigen elementen. De erven hebben hun beplanting vaak verloren en zijn met beton bestraat om bij de bedrijfsvoering gebruik te kunnen maken van grote vrachtwagens en machines.

Zien we typen boerderijen als 'kophals-romp' en 'stelp of stolp' in Friesland en Noord-Holland, zogenaamde 'dwarshuizen' en 'gesloten hoeven' in Noord-Brabant en Limburg, in het midden van Nederland en langs de grote rivieren treffen we het 'hallehuis' of 'langhuis' aan.

De boerderijen in de minder voor wind beschutte noordelijke delen van ons land hebben alle functies zoveel mogelijk onder één dak. Het erf is ordelijk ingericht en van de omgeving strak afgebakend, vaak met een sloot. Ter beschutting wordt het

erf door een windsingel omgeven. Deze boerderijen zijn in het open landschap reeds van verre te zien. De landschappen waar we de andere typen, en dus ook het hallehuis aantreffen, zijn meer besloten. Op het erf staan meerdere gebouwen. De grens tussen het erf en de omgeving is vaak onduidelijk. De erven zijn ruim beplant.

Vanouds is de indeling van het erf een afspiegeling van de taakverdeling tussen boer en boerin. Het achtererf is het terrein van de boer en heeft een beplanting die op de omgeving aansluit, de bomen en struiken komen ook in het omringende land voor. Het voorerf bij het woonhuis met de moestuin en de bloementuin was het domein van de boerin. Hier is alles gecultiveerd. De tuinen werden omgeven door een haag, meestal van doornstruiken. Deze diende oorspronkelijk om de moestuin te beschermen tegen vraatzuchtige dieren als konijnen en kippen. Al is bij veel boerderijen de moestuin verdwenen, dikwijls is de haagstructuur

nog aanwezig. Slechts zelden treffen we nog een moestuin aan waarbij de tuin is opgedeeld in langwerpige groentebedden die gescheiden worden door paadjes van aangestampte grond. In het bloemengedeelte staan de bloemen en planten net als in de moestuin op keurige rijen. Dit bloemendeel ligt vanouds dicht tegen de boerderij aan, zodat vanaf de weg de bloemen goed te zien zijn. Als er ruimte is, zijn voor de boerderij medaillonvormige perken aangelegd, omringd door gras of grind.

De voorgevel van de boerderij ligt vaak in de schaduw van een rij leibomen, meestal leilinden. Langs de buitenrand van het erf zijn bomen - populieren of essen - aangeplant om het dak van de boerderij tegen storm te beschermen. Het erf is vanouds niet of nauwelijks verhard. De meest belopen paadjes op het erf kregen klinkers om in de winter niet al te zeer door de modder te hoeven. Naast het erf van het hallehuis ligt in het Kromme Rijngebied dikwijls nog een boomgaard. In die boomgaard met appel- of perenbo-

men werd het jongvee geweid. De kersen- en pruimenbomen stonden meestal op het erf.

Zoals zich veranderingen in de bedrijfsvoering hebben voorgedaan waardoor de gebouwen van de boerderijen zijn aangepast, zo hebben zich ook veranderingen in de beplanting van de erven voorgedaan door moderne voorzieningen. Het aanbod en het gemak van de supermarkten is de concurrentie van de oude moestuinen. Herverkaveling en regulering van de waterhuishouding hebben de verwevenheid van de erven met het omringende landschap verstoord. Door schaalvergroting zijn veel kleine bedrijven beëindigd. Deze boerderijen hebben andere bewoners gekregen, mensen die de rust van het platteland zoeken. In het ergste geval veranderen zij de erven in stadstuinen met coniferen. Van de fruitbomen op het erf is soms nog een enkele over. De hoogstamboomgaarden zijn in het landschap zeldzaam geworden. Als ze niet geheel verdwenen zijn, dan zijn ze vervangen door laagstamsorten.

Het 'hallehuis of langhuis' en zijn variaties

De in Nederland bewaard gebleven boerderijen dateren voor het grootste deel uit de negentiende eeuw. Vanaf ongeveer 1880, als er een modernisering in de landbouw optreedt, zijn veel oude panden vervangen door nieuwbouw. Gebruik van kunstmest en machines om aan de vraag naar landbouwproducten te kunnen voldoen stellen nieuwe eisen die concurreren met de traditionele vormen. Uit onderzoek is echter gebleken dat er niet veel van de traditie is afgeweken.

Het boerderijtype van het 'hallehuis- of langhuis' is al in de elfde eeuw ontstaan. Het heeft een brede middenbeuk met twee smallere zijbeuken. De houtconstructie werd door een timmerman voorbereid en als een groot bouwpakket naar de bouwplaats gebracht. De constructie is opgetrokken met houten jukvormige gebinten die op regelmatige afstanden achter elkaar staan. De horizontale balk in het gebint is vaak met pennen door de

verticale stijlen bevestigd, een zogenaamd ankerbalk-gebint. Tussen de ankerbalk en de gebintstijlen zijn houten schoren schuin geplaatst voor de stijfheid van de constructie. De gebinten zijn in de lengterichting door lange balken met elkaar verbonden. Die dragen het grootste deel van de dakconstructie. De ronde dennehouten sporen van het dak zijn of met riet of met pannen gedekt. Door de gebintconstructie wordt het geheel in drie beuken verdeeld. In de middenbeuk ligt de deel. De deel is van buiten toegankelijk door een brede deur in de achtergevel waar men met een wagen doorheen kan.

In het Kromme Rijngebied met zijn vele akkerbouw gebruikte men de deel meestal als dorsvloer. In de winter stonden de koeien op de deel gestald. Hun mest viel hier op een laag stro of heideplaggen. Die mest werd niet verwijderd, maar steeds van een nieuwe laag afdekking voorzien. Pas als het vee naar buiten ging bracht de boer de mest uit de zogenaamde 'potstal' over het land. In de loop van de negentiende

eeuw werd het potstal-systeem verlaten en het vee naar de zijbeuken verplaatst, met de koppen naar de deel gericht. De mest viel nu niet meer op de deel maar in een grup. De mest werd door zijluiken in de gevel naar buiten gewerkt. Later werd de mest via mestdeuren in de achtergevel ter weerszijden van de deel deur naar buiten gekruid. Met de overgang van potstal naar grupstal zijn de zijmuren van de boerderij meestal verhoogd om meer stahoogte achter de koeien te hebben. Dat bood ook de mogelijkheid gietijzeren stalramen te plaatsen. De deel gebruikte men vervolgens voor verschillende werkzaamheden zoals het dorsen van graan of het karnen van melk.

Het bedrijfs gedeelte van de boerderij is met een bakstenen brandmuur afgescheiden van het voorhuis waar het woongedeelte is. Ook in het voorhuis zien we de drie-beukige indeling terug. Vaak is de indeling in de raampartijen te herkennen. In het midden ligt de woonkamer met de stookplaats en in de zijbeuken vinden we

slaapkamers, een opkamer en bergruimte. De voorgevel van de boerderij is naar de weg gericht en bepaald met zijn ramen voor een groot deel het aanzien van de boerderij. Werden de ramen oorspronkelijk daar geplaatst waar de bewoner ze nodig vond voor lichtinval, in de loop van de negentiende eeuw ontstaat er meer gevoel voor symmetrie. De ramen krijgen een gelijke grootte en worden vanuit het midden van de gevel op gelijke afstand geplaatst, eventueel gescheiden door een deur.

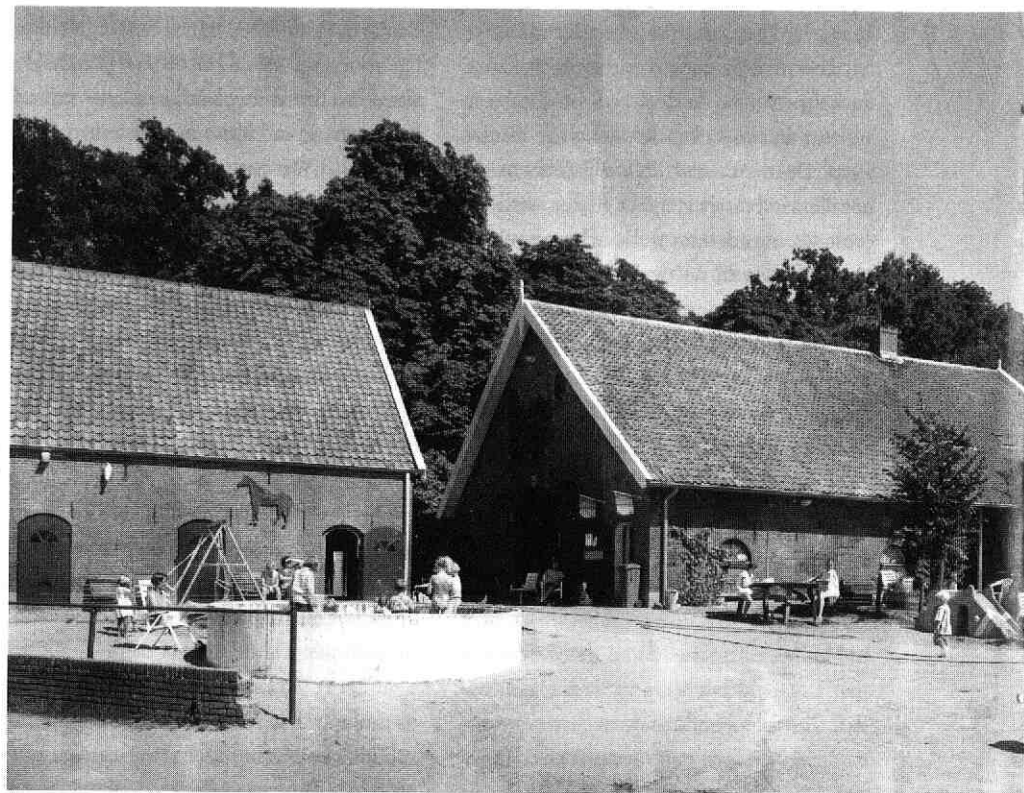
De deur in de voorgevel gebruikte men alleen bij 'trouwen en rouwen', normaal ging men door de deur in de zijgevel in en uit. Ook de woonkamer was weinig in gebruik. De bewoners verkeerden in een soort woonkeuken die achter de brandmuur lag. De ramen van deze ruimte vinden we naast de ingang deur in de zijgevel. De top van de gevel aan voor- en achterzijde heeft dikwijls een wolfseind waarmee de punt van het dak tot een driehoekig hellend vlak is geworden. De rijk-

dom van een boer kan men aflezen aan de mate van versiering van de raampartijen, de daklijst, de voordeur of gemetselde versieringen aan het pand.

Het hallehuis kent als boerderijtype enkele variaties die apart benoemd worden. De onderscheiding zit in het voorhuis. Bij het zogenaamde 'krukhuis' is het voorhuis vergroot door één van de zijgevels van het hallehuis hoger op te trekken en het voorhuis haaks op de lengterichting van het hele gebouw naar buiten uit te bouwen. Om een nog groter voorhuis te krijgen werd een dergelijke uitbouw aan beide zijden van het hallehuis gemaakt. Wanneer dat het geval is spreken we van een T-huis of dwarshuis. Reden voor dergelijke vergrotingen is soms de wens om een kaaskelder onder het huis te hebben, soms de wens graan op de grote zolder te bergen, maar ook meer status te verwerven. Met een groter voorhuis toonde de boer zijn welvarendheid.

Aangezien het hoofdgebouw van dit

type boerderij te klein is om alle activiteiten te herbergen is in later tijden op de erven een aantal bijgebouwen verrezen. Afhankelijk van de behoefte zijn dat stallen, schuren, wagenloodsen of kapbergen. De kapbergen liggen meestal direct achter de boerderij omdat ze dienden voor de opslag van hooi voor het vee dat in de winter op stal stond. De kapberg bestaat uit vier tot zes eiken palen waar een in hoogte verstelbare, met riet gedekte, kap tussen hangt. Deze kap is met een systeem van katrollen op en neer te bewegen. Soms heeft men onder in de kapberg een kleine schuur voor jongvee gebouwd waar bovenop het hooi wordt opgetast. In die gevallen spreken we van een 'schuurberg'. Een bijzonder gebouwtje is het bakhuis, naast het voorhuis neergezet. Daar bakte de boerin oorspronkelijk haar brood en werd het veevoer gekookt. In de zomertijd, als het hele gezin veel buiten verkeerde omdat er druk werk was, woonde het overdag in het kleine bakhuis, ook wel zomerhuis genoemd.

Boerderij De Brink is behouden gebleven doordat hier in 1983 de kinderboerderij is gevestigd. De achterliggende schuur is precies in het verlengde van het hoofdgebouw geplaatst.

GEMEENTE ARCHIEF ZEIST

Fietsroute

(zie ook fietskaart op pagina 102-103)

1. De Brink

KROOSTWEG 7 (1867)

De boerderij De Brink dateert van 1867 en hoorde oorspronkelijk bij de buitenplaats De Brink. Deze boerderij lag oorspronkelijk op de grens van het parkbos van de buitenplaats en het weiland. Het pand heeft de kenmerken van het langhuis. De boerderij is opgetrokken uit een donkerrode baksteen en heeft rondom een brede, licht gekleurde, plint. Het jaartal staat met sierankers op de gevel. Aan de achterzijde, in het verlengde van de boerderij ligt een schuur die uit 1908 dateert. Naast deze schuur staat een kapberg. De voorgevel van de boerderij heeft een symmetrische indeling met de voordeur in het midden. De twee ramen ter linker en ter rechter zijde zijn schuiframen met elk zes ruiten. Dit type venster was tussen ongeveer 1860 en 1870 gebruikelijk. De

zolderverdieping heeft in de topgevel twee openslaande ramen met een bijzondere roedenverdeling. Alle ramen hebben luiken. De daklijst is fraai uitgesneden. De boerderij doet sinds 1983 dienst als kinderboerderij. De stal is in 1997 door brand verwoest. Alleen de voorgevel en de muren stonden nog. In de zomer van 1998 is dit deel geheel in stijl herbouwd.⁵ Als we de boerderij door de brede deur aan de achterzijde betreden staan we op de deel in de grote middenbeuk. In de zijbeuken wordt kleinvee gestald en heeft het loket van de kinderboerderij een plek gekregen. Ook de schuur doet dienst als een veilige plek voor het kleinvee. In de omringende weiden loopt vee en staan enkele kleine stallen.

Totdat de kinderboerderij in het pand trok droeg de boerderij de naam van de familie die er woonde: Boerderij Westeng. Op de plaats van de boerderij lag ooit een bisschoppelijke hof uit de veertiende eeuw. De hof deed toen dienst als een administratief centrum van de

domeingronden uit het bezit van de bischop van Utrecht. In de vijftiende eeuw werd deze hofstede verpacht. De Brink ontleent zijn naam aan de ooit op deze plek gelegen gemeenschappelijke weide. Nog is het driehoekige terrein vlakbij de kinderboerderij De Brink op de kruising Kroostweg/Utrechtseweg duidelijk te herkennen.⁶

Vanaf de kinderboerderij De Brink steekt u de Griftlaan over en fietst u langs de Kroostweg naar de Koppelweg. U slaat linksaf de Koppelweg in.

2. De Kleine Koppel

KOPPELWEG 15 (1897/1903)

Van de oorspronkelijke boerderij De Kleine Koppel is weinig over. Toch heeft Hogenboom Bouw het beeld van de boerderij vastgehouden in de gevels van zijn kantoorpand. Het jaartal 1903 staat met muurankers op de gevel. Het is een langhuis-boerderij. De boerderij heeft ook de naam De Snep gedragen omdat hij uit-

keek op het snavelvormig snijpunt van de Noordweg en de Koppelweg.

Verderop aan de Koppelweg stond de boerderij De Grote Koppel. Deze is aan het bouwplan van Zeist-West ten prooi gevallen. De naam van de boerderij is later aan de serviceflat De Grote Koppel gegeven die langs de Weteringlaan staat.⁷

Waar de Koppelweg op de Weteringlaan uitkomt en in een T-splitsing eindigt, gaat u linksaf via het fietspad langs de Weteringlaan. Na de kruising met de Griftlaan, krijgt u aan uw linkerhand - daar waar de weg een bocht naar rechts maakt - boerderij Nieuw Griffensteijn. Als u de weg oversteekt kunt u via een voetpad rond de boerderij lopen.

3. Nieuw Griffensteijn

WETERINGLAAN 2 (1933)

ARCHITECT: H. VAN INGEN

De boerderij Nieuw Griffensteijn is in 1933 gebouwd als opvolger van de boerde-

rij Griffensteijn aan de Waterigeweg. De boerderij is gebouwd in het langhuistype met een rieten dak waarvan de nok aan voor- en achterzijde is afgewolfd. Aan de achterzijde staan een kapberg en een schuur. Het jaartal 1933 is met sierankers op de gevel aangebracht. De voorgevel heeft een symmetrische raamindeling. Alleen de twee kleinere ramen van de benedenverdieping hebben luiken. Onder deze twee ramen zitten de luikjes van de

oorspronkelijke kaaskelder. Aan de rechterzijde is de zijgevel van het woonhuis uitgebouwd. Tegen de linkergevel zien we achter het oorspronkelijk woonhuis een uitgebouwd stalgedeelte.

De beplanting rond de boerderij is voor een deel oorspronkelijk. We treffen er treurwilg, knotwilg, beuken, een notenboom en fruitbomen aan. Zo is een stukje van de landelijke sfeer van het agrarisch gebied in de wijk gehandhaafd.

In de zomer van 1933 is het hoogste punt van de nieuw te bouwen boerderij Nieuw Griffensteijn bereikt. Reden voor een feestelijke bijeenkomst.

GAZ

De voorganger van deze boerderij, de boerderij Griffensteijn, is in 1934 afgebroken omdat zij moest wijken voor de woonwijk Griffensteijn, die aansloot op de wijk Kersbergen. Beide wijken worden gekenmerkt door een parkachtige aanleg.⁸ De boerderij Griffensteijn ontleende haar naam aan de ligging langs de Zeister Grift die deels door een oude Rijnbedding loopt. Toen de oude boerderij, die reeds in de 17e eeuw wordt genoemd, voor woningbouw moest wijken heeft Mr.

A.J. Labouchère voor de boer een nieuwe boerderij ten westen van de wijk gebouwd, op de grens van het agrarisch gebied. Het was een pachtboerderij. Deze boerderij onderging een gelijk lot als haar voorganger. De bouw van de wijk Couwenhoven, in 1972 begonnen, betekende in 1978 het einde van het boerenbedrijf. Een in Zeist-West opgezette actie om het boerenbedrijf met de bijbehorende landerijen te handhaven vond steun bij 97% van de bevolking in dit deel van Zeist. De Zeister

gemeenteraad bleef bij haar standpunt de pachtovereenkomst te beëindigen. De laatste pachter, Gerrit Jan van Eck, heeft Nederland verlaten en is in Duitsland een agrarisch bedrijf begonnen. Vervolgens is Nieuw Griffensteijn grondig gerenoveerd en biedt nu onderdak aan een centrum met servicerooms voor ouderen, alleenstaanden en onvolledige gezinnen.⁹

We vervolgen de Weteringlaan tot aan de kruising met de Waterigeweg. Hier fietsen we linksaf en volgen het fietspad van de Waterigeweg. Aan ons linkerhand krijgen we het huis "Griffensteijn" ongeveer daar waar de voormalige boerderij stond. Rechts passeren we de tuinen van Slot Zeist. Bij de kruising met de Zinzendorflaan gaan we rechtsaf over het bruggetje het fietspad naar Slot Zeist op.

Voor de voormalige boerderij Griffenstijn staan leibomen, aan de rechterkant zien we het bakhuisje. De boerin, met witte hul, en haar dochter staan voor het huis. De foto dateert van ongeveer 1920. GAZ

4. Het Slot Zeist

ZINZENDORFLAAN 1

Op Open Monumentendag 13 september 2003 zijn er van 10.30 uur tot 13.30 uur rondleidingen door de tuinen van Slot Zeist. Bij slecht weer wordt u door het Slot rondgeleid. De rondleidingen duren ongeveer 30 minuten.

We vervolgen vanaf Slot Zeist onze fietsroute over de Zinzendorflaan tot aan de Karpervijver. Hier gaan we linksaf de Karpervijver op. Direct aan onze linkerhand ligt over het bruggetje een boerderij in Saksische stijl.

5. Rijksdienst voor de Monumentenzorg

KARPERVIJVER

Deze boerderij hoort van oorsprong bij het complex van de Zeister Broedergemeente, gebouwd door de Hernhutters. De laatste boerenfamilie was de familie Meier. De boerderij bestond toen uit

eigenlijk alleen maar een schuur. Het gezin woonde zelf aan het Broederplein 45.¹⁰ De landerijen van deze boerderij lagen aan de overkant van de Karpervijver tot aan de Blikkenburgerlaan Na de grote brand in het complex van de Broedergemeente, in de nacht van 27 op 28 oktober 1967, is op dezelfde plaats een boerderijcomplex gebouwd met Saksische invloeden. Het complex heeft nooit als boerderij gefunctioneerd omdat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de ruimte direct als bedrijfsrestaurant heeft ingericht. De entree van het complex is door een poort die wordt afgesloten met groen gelakte deuren.

We vervolgen de Karpervijver en gaan rechtsaf via de Lageweg naar de Driebergseweg. Bij de stoplichten rechtsaf het fietspad langs de Driebergseweg nemen. Hier passeren we een stukje van de Utrechtse Lustwarande. Aan de overkant van de weg liggen de voormalige buitenplaatsen Hoog Beek en Royen, Sparrenheuvel en Molenbosch. Rechts van ons ligt het oude

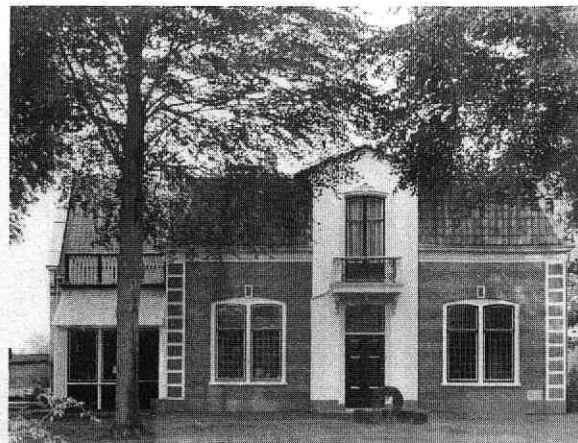
landgoed Schoonoord waar nu het Zeister Lyceum is gevestigd. Als we Schoonoord geheel gepasseerd zijn gaan we rechtsaf de Bunsinglaan in. Direct links op de hoek staat villa Groenoord.

6. Villa Groenoord

DRIEBERGSEWEG 12,

HOEK BUNSINGLAAN (1890)

Villa Groenoord is in 1890 gebouwd voor de paardenhandelaar Teunis van de Haar, zoon van Gerardus van de Haar, pachter van de boerderij Zomerdijk. De villa heeft de uitstraling van een landelijke rentenierswoning. Het huis heeft slechts

één verdieping die direct onder de kap ligt. De voorgevel is geheel symmetrisch van opzet. Opmerkelijk zijn de hoeken van het pand die door imitatieblokken geaccentueerd zijn. Aan de linkerkant is een serre aangebouwd. Het huis ligt in een fraaie landschapstuin.

Aan de achterzijde van de villa ligt de voormalige stoeterij die u via de Bunsinglaan bereikt. De topevel staat naar de Bunsinglaan gericht. Aan deze gevel zijn twee paardenhoofden bevestigd. Het is de vraag of deze hoofden al aan het einde van de negentiende eeuw aan het pand zaten of van later dateren. Boven de brede toegangsdeur zit een luik voor de zolder waar hooi en stro werd opgeslagen. De paardenstallen bevonden zich ter weerszijden van

Links: Villa Groenord, op de hoek van de Driebergseweg en de Bunsinglaan, heeft een landelijk karakter.

GAZ

Rechts: Achter villa Groenord staat aan de Bunsinglaan de oude stoeterij van de gebroeders Van de Haar. PARTICULIERECOLLECTIE

het middenpad achter de beide zijramen. Achter de stoeterij staat een opmerkelijke houten schuur, voorzien van een mansardekap. De schuur is waarschijnlijk omstreeks 1900 gebouwd. Paardenhandelaar Van de Haar vond zijn klanten onder de eigenaren van de buitenplaatsen. Zijn stoeterij stond goed bekend. Toen door de opkomst van de auto de vraag naar tuigpaarden in het begin van de twintigste eeuw afnam, legde de firma Van de Haar zich toe op paarden voor concoursen-hippique. Door overlijden kwam in 1945 een einde aan het bedrijf.¹¹

Vlabbij aan de rechterkant van de Bunsinglaan staat de voormalige proefboerderij De Bunsing

7. Proefboerderij De Bunsing

BUNSLINGLAAN 3

De voormalige proefboerderij van TNO (Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek) ziet er nu zeer bouwvallig uit. Ongeveer op dezelfde plaats stond eerder een boerderij met dezelfde naam. Deze is in 1957 door het Instituut voor Vee-tekundig Onderzoek (IVO) van TNO grondig aangepast en vernieuwd. Er is toen een stallencomplex geplaatst met een lengte van 63 meter en 15 meter breed. Op de proefboerderij werden onderzoeken gedaan die parallel liepen met de ontwikkelingen in de veeteelt. Op 5 december 1964 legde een fikse brand het complex in de as. In het voorjaar van 1966 kon men de nieuw opgebouwde proefboerderij weer in gebruik nemen. Het IVO gebruikte de boerderij tot haar vertrek naar Lelystad

Proefboerderij de Bunsing in volle glorie omstreeks 1966. FOTO H. DE VRIES, AV-DIENSTIVO

in 1994. Vervolgens zijn er door projectontwikkelaars diverse plannen voor woningbouw op deze plek gelanceerd. De 22 hectare grond van de proefboerderij is destijds door het Utrechts Landschap gekocht. Sinds kort is het Wereld Natuur Fonds eigenaar van het complex. Het WNF gaat hier zijn hoofdkantoor vestigen.¹²

Tegenover de voormalige proefboerderij De Bunsing voert een laantje naar een boerencomplex, officieel gelegen aan de Laan van Rijnwijk. Vanaf de Bunsinglaan hebt u duidelijk zicht op de twee kapbergen.

8. Boerderijcomplex Laan van Rijnwijk

DOOR J.H. VAN DER MERSCH
VAN HEEREWEGEN (CA. 1883)

Dit boerderijcomplex dateert uit het midden van de negentiende eeuw. De gebouwen zijn gepleisterd. Vanaf de Bunsinglaan ziet u de beide kapbergen liggen. Eén is met vier staanders (roeden) geconstrueerd, de ander heeft een zeskantige kap. Beide worden nu als stalling van landbouwwerktuigen gebruikt.

9. The Olde Nest

BUNSINGLAAN 4 (CA. 1840)

The Olde Nest (de naam is van na 1935) is een kleine langhuis-boerderij met een symmetrisch ingedeelde voorgevel. Op grond van de vensterindeling (zes ruiten) van de twee middelste ramen zouden we kunnen denken dat de boerderij uit het midden van de negentiende eeuw dateert. Achter deze twee ramen bevindt zich de woonkamer. De opkamer met daaronder

de kelder ligt achter het linker vierruits venster. Het woongedeelte van de boerderij is aan de linkerkant van het pand tot aan de achtergevel doorgetrokken. Alle ramen, behalve het zolderraam en een drietal kleinere ramen in de achtergevel, zijn van luiken voorzien. Het raam dat aan de achterzijde van luiken is voorzien, is het zes-ruits raam van het woongedeelte. Evenals boerderij De Brink aan de Kroostweg, heeft The Olde Nest rondom een licht gekleurde plint. De boerderij heeft een afgewolfd rieten dak. Aan de voorzijde is een fraaie daklijst, met zogenaamde windveren, aangebracht. De boerderij is vrijwel in oorspronkelijke staat. Aan de achterzijde is nog één van de oorspronkelijk twee kapbergen zichtbaar. De kapberg die door de bomen vanaf de weg zichtbaar is, heet een schuurberg omdat deze van een houten schuurombouw is voorzien.

Het rondom met bomen beplante erf van The Olde Nest ademt nog de sfeer van vroeger. Vooral de voortuin met de ligusterhaag en de rhododendrons roept het

negentiende eeuwse beeld op. De moestuin aan de linkerkant achter de coniferen heeft haar oorspronkelijk karakter verloren. De boerderij heeft reeds lang geen agrarische functie meer en dient als woning.

Voorbij The Olde Nest passeren we de brug over de Blikkenburgervaart. Even verder aan onze linkerhand staat een vrij modern ogende 'boerderij' met de naam Zeldzaam

10. Zeldzaam

BUNSINGLAAN 14 (1924)

ARCHITECT: J.J. VAN STRAALLEN

De 'boerderij' Zeldzaam lijkt op een villa. Het pand is gebouwd als een rentenierswoning voor Gerardus van de Haar sr., vader van de gebroeders Teunis en Gerardus jr. die de stoeterij aan het begin van de Bunsinglaan hadden. Vader Van de Haar wist veel van concours-paarden en verlegde op oudere leeftijd zijn ambitie van boer op Zomerdijk in de richting van de hippische sport. Zeldzaam heeft nooit

als een echte boerderij gefunctioneerd.¹³

De nadruk ligt bij Zeldzaam duidelijk op de woonhuisfunctie. Het dak is hoog opgetrokken. De voorgevel heeft een a-symmetrisch indeling. Het boograam rechts is kenmerkend voor de bouwstijl van de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw. De ramen op de begane grond zijn schuiframen waarvan de bovenlichten een fragiele ruitverdeling hebben.

De daklijst langs de rieten, niet-afgewolfde, kap is eenvoudig van versiering. Het dak van de naastgelegen houten schuur is wel afgewolfd. De ruitjes in de schuur hebben een fragiele v-vormige versiering. Deze versiering wijst op invloed van de bouwstijl van de Amsterdamse School. De schuur heeft dienst gedaan als paarden- en rijtuigstalling. De volgende bewoner stalde er enkele koeien. De strakke tuin met het gladde grasveld past goed bij de uitstraling van het pand. Aan de achterzijde ligt een boomgaard.¹⁴

De rentenierswoning Zeldzaam is in 1924 gebouwd voor Gerardus van de Haar sr..

PARTICULIERE COLLECTIE

Gerardus van de Haar heeft bij de eerste steenlegging het pand de naam Zeldzaam gegeven. Na zijn overlijden in 1928 hebben de volgende bewoners de naam Oudervrucht op de gevel gezet. De huidige eigenaren zijn weer teruggegaan naar de oorspronkelijke naam.

Schuin tegenover de boerderij Zeldzaam ligt aan onze rechterhand de boerderij 't Hoeveke.

11. 't Hoeveke

BUNSINGLAAN 17 (1957)

Boerderij 't Hoeveke is in 1957 gebouwd. Oorspronkelijk was het alleen een woning. In 1974 zijn de loopstallen achter het huis gezet. Deze boerderij staat op grond die oorspronkelijk bij de boerderij Zomerdijk aan de Tiendweg hoorde. De boer die daar woonde heeft zijn land onder zijn drie zonen verdeeld. Eén van hen heeft 't Hoeveke betrokken. Hier kunt u op Open Monumentendag bij de familie Van der Grift een kijkje in de stallen nemen, waar uitleg over het boerenbedrijf wordt gegeven. Ook is er gelegenheid tot het proeven van kaas en staat er een zuiveldrankje voor u klaar.

We vervolgen de Bunsinglaan tot aan de Tiendweg. We rijden bijna recht op een hoogstamboomgaard aan.

12. Fruitbedrijf Van der Grift

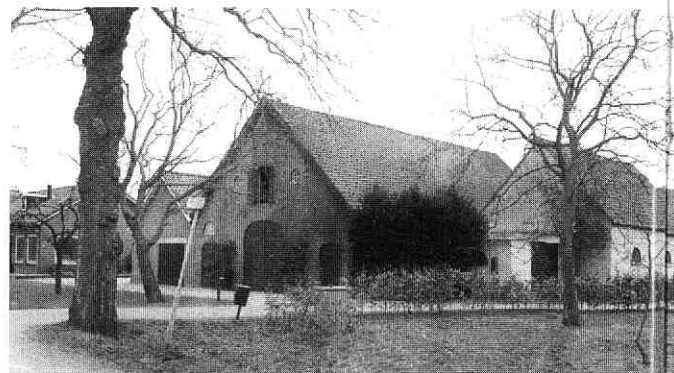
TIENDWEG 1F

Dit fruitbedrijf is omstreeks 1960 eveneens ontstaan door de verdeling van het land bij de boerderij Zomerdijk. Naast het fruitbedrijf Van der Grift ligt nog een oude hoogstamboomgaard. Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw lagen in deze omgeving veel meer boomgaarden, ook tegenover de panden aan de Tiendweg. De hoogstamboomgaarden waren toen te bewerkelijk geworden voor het snoeien en het plukken. Elke boom moest met een ladder worden beklommen om de vruchten te plukken. De moderne laagstamboomgaarden zijn minder

Het fruitbedrijf Van der Grift ligt naast de boerderij Zomerdijk, waarop de grootvader van de familie woonde. Hij volgde Gerardus Van de Haar sr. in 1924 als pachter op. De bungalow (naast fruitschuur) is van ca. 1962. GAZ

arbeidsintensief. Ook de concurrentie uit de zuidelijke landen van de EEG begon in die tijd haar effect te krijgen. Dat leidde ertoe dat veel boomgaarden in weiland zijn veranderd en een functie kregen in de gesubsidieerde veeteelt. Zo geschiedde ook hier. De periode van de boomgaarden maar kort, want voor 1930 overheersten hier de akkerbouw en veeteelt.

Op Open Monumentendag 2003 wordt bij het Fruitbedrijf Van der Grift een pluk- en sorteerdemonstratie gegeven. Wanneer de natuur meewerkt kunt u ook zien hoe de hoogstamboomgaard wordt geplukt. Er is hier gelegenheid voor het drinken van een kopje koffie. Uiteraard verkoopt de familie Van der Grift u graag

fruit en harde groente. Elke zaterdag kunt u ben hen terecht voor appels, peren, koolsoorten, uien, wortelen, vruchtensappen en honing. Naast het fruitbedrijf ligt de boerderij Zomerdijk.

13. Zomerdijk

TIENDWEG 1 (CA. 1720)

De boerderij Zomerdijk is, evenals The Olde Nest, een langhuis-boerderij. De oudste delen dateren uit het einde van de achttiende eeuw. In de witgepleisterde gevel zit in het midden een raam. Dat is de plaats waar vroeger een deur zat. Ook deze voorgevel heeft een symmetrische indeling. De ramen op de begane grond zijn van luiken voorzien. De boerderij heeft een hoog opgaand dak waardoor de bovenverdieping royaal is. Het dak is afgewolfd. Op zondag 8 juni 2003 is het rieten dak door brand beschadigd evenals een deel van de bovenverdieping. In de negentiende eeuw is rechts van de boerderij een woning aangebouwd, waarschijnlijk op de plaats waar ooit een

Boerderij Stoetwegen. Duidelijk is de lijn van de brandmuur als scheiding tussen woon- en stalgedeelte te zien.

PARTICULIERE COLLECTIE

bakhuis stond. Inmiddels is de woning afgebroken. De contouren zien we terug in de beukenhaag rond het terras.

De naam van de boerderij, Zomerdijk, brengt ons de oude waterhuishouding in dit gebied in herinnering. Een zomerdijk is immers de dijk die de zomerstanden van het water kan keren.

We vervolgen de Tiendweg. Als u weer op de fiets zit, hoeft u bij weinig tegenwind nauwelijks te trappen. We dalen hier heel weinig naar een voormalige bedding van de Kromme Rijn en zien de boerderij Stoetwegen op een oude oeverwal in het landschap liggen.

14. Stoetwegen

TIENDWEG 2 (CA. 1770)

Stoetwegen ligt iets van de weg af op een oude oeverwal van de Kromme Rijn. In 1279 wordt reeds over een hof op deze plek gesproken. De boerderij ontleent zijn naam aan het gerecht Stoetwegen dat voor het eerst in 1392 is vermeld. Het was een leen van het bisdom Utrecht. In 1748 lagen er binnen het gerecht, dat een omvang had van ongeveer 440 morgen¹⁵, 12 huizen. Bij keizerlijk decreet van 21 oktober 1811 is Stoetwegen bij de gemeente Zeist gevoegd. In 1829 hoorde

de boerderij bij de buitenplaats Wulperhorst.¹⁶

Ook hier hebben we weer te maken met een eind-achttiende eeuwse langhuisboerderij. De boerderij is gepleisterd en voorzien van een pannendak. In het dak zien we de gebintconstructie zich aftekenen. Het dak is afgewolfd.

De voorgevel heeft twee grote schuiframen met luiken. Links en rechts in de gevel zit een kleiner schuifraam met luiken. Boven de grote ramen zijn op de verdieping twee kleinere ramen aan gebracht.

De ingang van de boerderij is later in de rechter zijgevel geplaatst. Vanaf de weg zien we in de linkergevel de stalramen achter het woonhuisgedeelte.

Rechts van de boerderij staat een houten schuur uit ongeveer 1900. Deze is van een zogenaamde mansardekap voorzien. Achter de boerderij liggen moderne ligboxenstallen.

Het voorbeeld van boerderij De Hoef (1965). Langs het erf van de boerderij waren bomen geplant ter bescherming van het pand tegen wind en bliksem.

GAZ

Vervolgens passeert u de ingang van de buitenplaats Wulperhorst waar tegenwoordig de bekende pianist Wibi Soerjadi woont.

Vervolgens krijgt u aan uw linkerhand, aan het einde van de Tiendweg de boerderij De Hoef/Klein Stoetwegen.

15. De Hoef/ Klein Stoetwegen

TIENDWEG 4 (CA. 1829)

De boerderij op de hoek van de Tiendweg en de Koelaan hoorde oorspronkelijk bij de buitenplaats Wulperhorst. Jonkheer Jan Elias Huydecoper kocht de hele buitenplaats in 1829. De boerderij wordt in de koopakte uit 1829 beschreven als 'onlangs verbouwd'. Het pand heeft dan zes vertrekken, twee kelders en ruime zolders. In het achterhuis is plaats voor 12 koeien en 5 paarden. De boerderij heeft dan een eigen karnmolen, een bakhuis, een hooiberg, een schuur en een hondenhok. Bij de boerderij horen bouw- en weilanden evenals een boomgaard.

De huidige bewoners, die het pand in 1965 kochten, hebben de boerderij de naam Klein Stoetwegen gegeven. De oorspronkelijke naam is De Hoef. Tegenwoordig doet de boerderij dienst als woning en is daarom tussen 1970 en 1980 grondig gerenoveerd en verbouwd.

Achter De Hoef liep in de Middeleeuwen de Groeneweg, een oude verbindingsweg van Zeist naar Bunnik. De gedeeltelijk in 1680 aangelegde Koelaan heeft deze liep van de slotgracht tot aan Blikkenburgerlaan of Tiendweg. De Koelaan is pas sinds 1830 openbaar.

Kijkt u aan het einde van de Tiendweg bij het oversteken van de Koelaan goed uit. U gaat linksaf het fietspad langs de Koelaan op en fietst richting Bunnik. Als u oplet ziet u het weiland aan uw rechterhand in westelijke richting aflopen naar het huidige stroomgebied van de Kromme Rijn. Ongeveer 100 meter voordat de weg naar rechts buigt hebt u in de bocht zicht op de boerderij De Brakel. Voorbij de bocht kunt u vanaf het fietspad op het erf kijken.

16. De Brakel

SPORTLAAN 5 (17DE EEUW

/VERNIEUWD IN 1922) ARCHITECT: H. HISSINK, LOENEN AAN DE VECHT

Vanaf de Sportlaan hebt u een goed zicht op het erf van boerderij De Brakel. De huidige boerderij is in 1922 door de architect Hissink in de vorm van een krukhuis ontworpen. De voorgevel van de boerderij is naar Zeist gericht. Het pannendak heeft een wolfseind. De oorspronkelijke boerderij dateerde uit de 17^e eeuw en lag in het gerecht Kattenbroek. Oorspronkelijk was De Brakel bezit van het klooster Windesheim onder Zwolle. Na de reformatie waren de Staten van

Dit bakhuisje uit de 18^e staat op het erf van De Brakel. De bakhuisjes bij de boerderijen staan altijd ter hoogte van het woonhuis op het erf. Ze werden door de boerin gebruikt om brood te bakken, maar ook om veevoer te koken. Ook deden ze in de zomertijd overdag dienst als woonhuis.

ZHG

Overijssel eigenaar. Op een oude kaart uit 1645 staat De Brakel aangegeven als een hofstede. Hoe het verder met dit 17^e eeuwse complex is gegaan is onduidelijk. Uit de achttiende eeuw rest alleen nog een bakhuisje dat u achteraan op het erf ziet liggen. In het metselwerk van de topgevel ziet u zogenaamd 'vlechtwerk'. Het venster heeft kleine ruitjes zoals in de achttiende eeuw gebruikelijk was.¹⁷

In de zeventiende eeuw liep links van de boerderij de 'Braekelsteegh', een kerkpad dat naar de kerk in Zeist leidde. Wie er oog voor heeft ziet vaag de contouren van het pad in de verkaveling.

We fietsen verder langs de Sportlaan en buigen met de weg mee naar links. Vlak voor de brug over de Kromme Rijn slaan we rechts af de Tolhuislaan in die even verderop overgaat in de Grote Laan. Zo fietsen we een stukje door de gemeente Bunnik langs de Kromme Rijn en krijgen aan ons rechterhand het landgoed De Niënhof, nu terrein van Het Utrechts

Landschap. Aan het eind gaan we linksaf, Rijnsoever, en vervolgens rechtsaf de Tolakkerlaan op. Het land links van ons ligt duidelijk lager dan rechts waar de boomgaarden beginnen. U fietst hier op de grens van de gemeenten Utrecht - aan uw linkerhand- en Zeist -aan uw rechterhand-.

17. Kwekerij Nieuw Engenoord

TOLAKKERLAAN 7

De familie Doeser werkt sinds 1962 op de kwekerij Nieuw Engenoord. Hier worden perk- en potplanten gekweekt. Het perkgoed in de plantsoenen van de gemeente Zeist komt uit deze kwekerij. U kunt de kas van de kwekerij bezoeken. De eigenaar is graag bereid over het bedrijf te vertellen en u het een en ander te laten zien.

Een klein stukje verder ligt :

18. Milieubewust fruit- teeltbedrijf Westeneng

TOLAKKERLAAN 15

De familie Westeneng heeft hier sinds vele jaren een fruitteeltbedrijf. Op deze plek in de gemeente Zeist staan al heel lang boomgaarden. Het bedrijf heeft zich de laatste jaren toegelegd op het milieubewust telen van fruit met zo weinig mogelijk schadelijke stoffen. De bloesem in het voorjaar maakt dit hoekje van de gemeente Zeist zeer speciaal, evenals het einde van de zomer en het begin van de herfst wanneer het bijna plukrijpe fruit aan de bomen hangt. Rond de boomgaarden is een beschermende bomerij als windsingel aangebracht. De fruitbomen, appels en peren, zijn allemaal zogenaamde laagstammen die het onderhoud en het plukken vergemakkelijken.

Op het terrein van de familie Westeneng staan ook enkele moderne loodsen. Hier wordt het fruit gesorteerd en in koelcellen bewaard. Op zaterdagen kunt

u terecht voor verschillende soorten milieubewust geteelde pruimen, appels en peren, evenals voor bewaargroenten, vruchtensappen en honing.

Tijdens Open Monumentendag 2003 worden er tussen 10.00 uur en 17.00 uur op het bedrijf rondleidingen in de boomgaard gegeven. Ook is er uitleg over het persen van vruchtensappen. Tevens is er een imker met bijen aanwezig die u over de bijen en de samenwerking met de fruiteler kan vertellen. Er zal gelegenheid zijn tot het proeven van fruit en vruchtensappen. Natuurlijk kunt u hier terecht voor appels, peren, vruchtensap en honing.

Aan het einde van de Tolakkerlaan fietst u rechtsaf de Bisschopsweg op en komt in de gemeente De Bilt. Aan uw linkerhand ligt het landgoed Oostbroek. Vlak na het bruggetje over de Biltste Grift ligt aan uw linkerhand de voormalige boerderij Den Hoek.

Den Hoek ligt aan de Grift, op het grondgebied van de gemeente De Bilt. Links van de boerderij staat het zomerhuis, gebouwd met een houten gebint dat eerst elders dienst deed. Op de wal van de Grift had de boerderij een boenstap, een houten vlonder voor het reinigen van de melkbussen. Foto omstreeks 1930.

ZHG

19. Den Hoek

BISSCHOPSWEG 2 (CA 1770)

Boerderij Den Hoek ligt op het grondgebied van de gemeente De Bilt. Ook de Bisschopsweg valt onder de gemeente De Bilt en volgt de oude Bisschopswetering.

De witgepleisterde boerderij is van het langhuis-type en ligt evenwijdig aan de weg. Het stalgedeelte achter het woonhuis is in de twintigste eeuw geheel vernieuwd.

Het pannendak eindigt in wolfseinden. Het oudste deel van de boerderij ligt in de grond, dat is namelijk de uit de 17^e eeuw daterende kelder onder het voorhuis waarin kloostermoppen zijn hergebruikt. Boven de kelder ligt de opkamer. De boerderij wordt op grond van de raamindeling, de deur- en kozijnprofielen in de tweede helft van de 18^e eeuw gedateerd. In de voorgevel heeft de boerderij drie grote ramen met luiken en een klein raam met een luik voor de opkamer. Ook het raam

van de verdieping heeft luiken. De achtergevel bezit, ondanks de verbouwing, nog altijd het achttiende eeuwse uiterlijk. Rond 1800 is over de gehele lengte van de westgevel een zomerhuis gebouwd dat in een voorhuis en een schuur is ingedeeld. De oorspronkelijke houten zijgevel van het schuurgedeelte is in de twintigste eeuw vervangen door een bakstenen muur. Op grond van de gebintconstructie heeft men geconcludeerd dat deze eerder elders is gebruikt, wellicht buiten onze regio. Het vermoeden is dat de schuur gediend heeft voor de opslag van de oogst. In de zomer van 2003 is begonnen met de restauratie van de boerderij.¹⁸

Achter de boerderij liggen twee kapbergen die nu als opbergruimte dienst doen. In de boerderij is een holistische praktijk voor dieren gevestigd.

Van boerderij Den Hoek fietst u verder langs de Bisschopsweg, buigt u mee naar rechts en slaat u aan het eind haaks rechtsaf. Dit is de Noordweg, een weg met

een landelijk karakter. Ook de Noordweg ligt langs de grens van de gemeenten Zeist en De Bilt, maar deels op Zeister grondgebied.

20. Hoeve Seyde

NOORDWEG 2-2BIS

Vanaf de Noordweg hebben we een prachtig zicht op Hoeve Seyde, vroeger Hoeve Zydewegh genoemd. Deze boerderij ligt op grond van de gemeente De Bilt, maar vlak tegen Zeister grondgebied aan. De oudste delen van deze krukhuisboerderij dateren uit de 17^e eeuw. Het woonhuis is naar de weg gericht en heeft

Hoeve Seyde ca. 1960. Het hoge raam ongeveer in het midden van de benedenverdieping is het raam van de opkamer. Daaronder de raampjes van de kaaskelder. Aangezien de meeste boerderijen de opkamer geheel links of geheel rechts in de gevel hebben, doet het het raam vermoeden dat de linker- of rechterzijde later is aangebouwd.

ZHG

een rieten schilddak.

De gevel is a-symmetrisch ingedeeld met in het midden het raam van de opkamer boven de twee kleine kelderramen. Links daarvan zitten twee vensters en rechts drie. De vensters van de bovenverdieping zijn wel evenredig in de gevel verdeeld. Het interieur is nogal gewijzigd doordat in het woonhuisgedeelte twee woningen zijn gemaakt. De deuren van deze woningen zitten in de zijgevels. Het stalgedeelte heeft een rieten dak met een wolfseind.¹⁹

Inmiddels heeft het pand zijn functie als echte boerderij verloren.

Vanaf de Noordweg steekt u de Kromme-Rijnlaan recht over, gaat linksaf Zeisteroever in, klein stukje rechtsaf, Griffensteynselaan, direct linksaf Crosestein en dan het fietspad voor u nemen. De eerste gelegenheid rechtsaf over het fietspad. Vlak na het bruggetje krijgt u aan uw rechterhand achter de bomen boerderij De Kroost. U kunt deels om het complex heen lopen.

21. De Kroost

CROSESTEIN 14-02; V/H KROOST

WEG 105 (1912). ARCHITECT:

J. POTHOVEN & ZN, LEUSDEN

Boerderij De Kroost is een moderne boerderij in T-vorm gebouwd. De voorgevel van het woonhuis is symmetrisch ingedeeld met de voordeur in het midden en ter weerszijden een raam waarvan de onderste helft luiken heeft. De bovenste helft van de schuiframen hebben acht kleine ruitjes. Boven de deur is een bovenlicht aangebracht met een ruitvormige roedenverdeling. De voordeur wordt in de gevel geaccentueerd door pilasters. In

het dak heeft de ingangspartij een accent gekregen met een overstekend zadeldakje.

Links achter het huis liggen twee schuren die door een dwarsbouw met elkaar verbonden zijn. De topgevel van de schuur die rechts achter het woonhuis ligt heeft een mooie symmetrische indeling met een puntluik onder de nok. Aan de buitenzijde is de oorspronkelijke functie nog wel te herkennen, in het interieur herinnert weinig aan het oude boerenleven.

Helaas is het pand niet meer oorspronkelijk, want boerderij De Kroost is in de Nieuwjaarsnacht van 1993 afgebrand. Toen was het complex al in gebruik als

een centrum voor sociale activiteiten. De laatste boer is in de loop van 1979 vertrokken. Gelukkig is het pand na de brand weer door de gemeente Zeist opgebouwd en in december 1994 verkocht aan de Stichting Sociaal Woninggebruik Onderdak. De grootste gebruikers van het complex zijn de Stichting Kindercentrum Zeist en de Stichting Arta. Nu wordt een deel van het dwarshuis bewoond, doet het rechterdeel van het huis met de achterliggende schuur dienst als kinderdagverblijf en is op de plaats van de linkerschuur een opvang voor drugsverslaafden.²⁰

Boerderij De Kroost.

GAZ

Bronnen en Literatuur

- Barends, S. en S. Broekhoven, De Bilt, Geschiedenis en architectuur, Zeist, 1995
- Belangrijke verkoop van de Hofstede Zeisteroever onder Zeist etc. 19 november 1925, ZHG Van de Poll-Stichting
- Bieleman, Jan, Geschiedenis van de landbouw in Nederland, 1500-1950, Meppel/Amsterdam, 1992
- Blekkenhorst, Tom, Behoud het beeld, leidraad voor herbesteding van agrarische gebouwen, Utrecht, s.a.
- Blijdenstein, R. Zeist, Groei en Bouw. Geschiedenis, bouwstijlen en woonhuistypen, Zeist, 1983
- Blijdenstein, R. Zeist, Groei en Bouw. Utrechtseweg-Driebergseweg, Zeist, 1984
- Bronnen van Zeist, deel I, Assen, 1957-1962
- Burg, V.A.M. van der, De kasteel/boerderij "De Brakel" onder Zeist. Seijst, nr. 3 (1986)
- Dekker, C. 'De dam bij Wijk', in: Tussen Rijn en Lek 15 (1981), aflevering 3, 1-53
- Dekker, C., Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie, Zutphen, 1983
- Dekker, C., 'De ontginning van het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen, in: Maandblad Oud-Utrecht 58 (1985), 228-238
- Emmer, H. Zeist-West in foto's. Seijst nr. 3 (1977)
- Ezendam, Y. Boerenerven in de provincie Utrecht, Utrecht, s.a.
- Geschiedenis van de provincie Utrecht, drie delen, Utrecht, 1997
- Nieuwe Zeister Courant (N.Z.C.), Zeist, diverse jaargangen
- Nieuwsbode, Zeist, diverse jaargangen
- Rhoen, R.P.M., Zeist ten tijde van de invoering van het kadaster. (1816-1835). (Concept-

- tekst voor Zeist in 1832, Grondgebruik en eigendom, deel I)
- Utrechts Nieuwsblad, Utrechts/Houten, diverse jaargangen
- Vernooy, dr. Kees, Het boerenbestaan in het kromme rijngebied door de eeuwen heen, Nijkerk, 1988
- Visser, L., Zeist, Groei en Bouw. De Straatnamen van Zeist, Zeist, 1988
- Visser, L., De paardenstoeterij van de gebrs. Van der Haar, Seijst, nr. 3, 2001
- Voorhout, Jacomien, Boerenerven Vroeger en Nu, Warnsveld, 1996
- Wels, H., Herrnhutters in Zeist. Wonen, werken, geloven, Abcoude, 2002
- Werkgroep Natuurlijk Zeist-West, Landschapswandeling Groene Driehoek, Zeist, 1999
- Zeist in 1832. Grondgebruik en eigendom, kadastrale atlas provincie Utrecht 2, 2 delen, Utrecht, 1996

Noten

- De lengte en breedte van de percelen werd afgestemd op de toenmalige manier van ploegen. Het was wenselijk zo weinig mogelijk de ploeg te moeten keren. Het liefste liep men met de middeleeuwse ploeg éénmaal op en éénmaal neer.
- Vernooy, dr. Kees, Het boerenbestaan, 21
- Jean Maurice Damblé (1746-1821) stichtte als heide-ontginner van Franse afkomst omstreeks 1797 de hofstede Wallenburg op de grens van Zeist en Austerlitz. Blijdenstein, R. Geschiedenis, bouwstijlen en woonhuistypen, 16; Rhoen, R.P.M., Zeist ten tijde van de invoering van het kadaster. (1816-1835); Zeist in 1832, deel I, 24
- Emmer, H. Seijst nr. 3 (1977), 41-64

- N.Z.C. 11-2-1972, Nieuwsbode 2-7-1981, 27-3-1984, 17-4-1984, Utrechts Nieuwsblad 23-7-1998
- De brink in de betekenis van gemeenschappelijke weide moet niet verward worden met een door bomen omzoomd dorpsplein. Visser, L., Straatnamen, 71; Blijdenstein, R. Zeist, Groei en Bouw. Geschiedenis, bouwstijlen en woonhuistypen, 16
- Emmer, H. Seijst nr. 3 (1977), 41-64
- Zowel de wijk Kersbergen als de wijk Griftensteijn zijn door de N.V. Park Kersbergen in respectievelijk 1928 en 1933 ontwikkeld. De grond had zij van de familie Crommelin gekocht.
- Blijdenstein, R. Utrechtseweg-Driebergseweg, 236; Nieuwsbode 27-11-1975, Handelspost 23-5-1985
- Wels, H., 108
- Visser, L., Seijst, nr. 3, 2001, 72-77
- Nieuwsbode 7-12-1964, 21-1-1997, N.Z.C. 18-12-1964, 27-4-1966, Utrechts Nieuwsblad 14-3-1998
- Zeist kent meer panden die een gelijkenis met een boerderij vertonen, terwijl het normale woonhuizen zijn. De panden Oude Postweg 91 en Verlengde Slotlaan 87 zijn ook in boerderijstijl gebouwd. (gegevens R.P.M. Rhoen); Visser, L., Seijst, nr. 3, 2001, 72-77
- Blijdenstein, R., Utrechtseweg-Driebergseweg, 41
- Een morgen is een oude landmaat. Daarmee wordt aangeduid de hoeveelheid land die in een ochtend geploegd kon worden. De maat verschilt van streek tot streek en loopt van ongeveer 3000 m² tot ruim 8000 m².
- Aantekening van dr. K.W. Galis d.d.

- 17-8-1971, ZHG 3.8.2
- Blijdenstein, R., Utrechtseweg-Driebergseweg, 142; Burg, V.A.M. van der, Seijst, nr. 3 (1986), 41-43
- Barends, S. en S. Broekhoven, 93
- Barends, S. en S. Broekhoven, 178; Emmer, H. Seijst nr. 3 (1977), 41-64
- Blijdenstein, R., Zeist, Groei en Bouw, Utrechtseweg-Driebergseweg, 113; Nieuwsbode 23-2-1984, 29-11-1994; N.Z.C. 3-10-1979, 4-1-1993
- Blijdenstein, R., Zeist, Groei en Bouw, Geschiedenis, bouwstijlen en woonhuistypen, 16
- Visser, L., Straatnamen, 64; Werkgroep Natuurlijk Zeist-West, Landschapswandeling Groene Driehoek, 5; Zeist in 1832, deel I, 29
- Bronnen van Zeist, deel I, 324; Visser, L., Straatnamen, 73
- Visser, L., Straatnamen, 73
- Visser, L., Straatnamen, 115
- Visser, L., Straatnamen, 118, 119
- Blijdenstein, R., Geschiedenis, bouwstijlen, woonhuistypen, 22; Visser, L. Straatnamen, 119, 120
- Visser, L. Straatnamen, 123; Zeist in 1832, deel I, 27
- Zeist in 1832, deel I, 27
- Zeist in 1832, deel I, 24
- Visser, L. Straatnamen, 189; Zeist in 1832, deel I, 28
- Visser, L. Straatnamen, 191
- Visser, L. Straatnamen, 203
- Zeist in 1832, deel I, 31
- Belangrijke verkoop van de Hofstede Zeisteroever onder Zeist etc. 19 november 1925, ZHG Van de Poll-Stichting

Mededelingen

Slot van Zeist is (bijna) verleden tijd...

Na de opening van het gerestaureerde Slot Zeist in 1969 door Z.K.H. Prins Claus kreeg het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting (ZHG) onderdak in het Slot.

Daarvoor, na de oprichting in 1951 was de collectie/archief ondergebracht in de privé woning van Prof. Dr. J. Ph. Monté verLoren aan de Krullelaan in Zeist.

De verhuizing naar het Slot was een belangrijke gebeurtenis voor ons Genootschap en leidde een bloeiperiode van intensivering van activiteiten in. De titel van dit bericht houdt in dat wij, (en dat zal velen niet verbazen) als Genootschap het Slot gaan verlaten.

Het is met enige weemoed dat wij deze stap ondernemen. Immers, het

is een prachtige historische omgeving met veel ambiance. De medewerkers van de bekende "van de Poll Kamer" hebben daar met genoeg gewerkt. Echter, met de stap van de verhuizing kunnen wij diverse zaken realiseren zoals verruiming van onze collectie en versterking van onze publieksfunctie, die ruimschoots opwegen tegen het verlies van het Slot.

Het overleg met de gemeentelijke instanties is thans positief afgesloten. Met tevredenheid kunnen wij bekendmaken dat wij het ZHG gaan onderbrengen in het pand Middellaan 6 (verbinding tussen Slotlaan en Antonlaan).

De nadelen die aan het Slot verbonden zijn zoals de klimatologische omstandigheden en het ruimtegebrek worden in deze huisvesting grotendeels opgeheven.

In de loop van dit jaar zal het pand worden aangekocht en gefinancierd uit de gelden die door de stich-

ting Monté verLoren worden beheerd. Deze mogelijkheid houdt tevens in dat de aankoop niet ten laste gaat van de bijdragen van de donateurs.

Voor de verhuizing moet nog veel gebeuren. Naast de technische kant van de verhuizing moet het pand nog worden aangepast aan de moderne eisen waar een archief aan behoort te voldoen. Wij willen tevens trachten de collectie op zorgvuldig behoud door te lichten. Een kleine commissie houdt zich met deze aspecten van de verhuizing bezig. Dit vraagt veel werk en tijd.

Langs deze weg doe ik een beroep op onze donateurs en allen die de doelstellingen van het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting een warm hart toedragen, als medewerker onze activiteiten daadwerkelijk te ondersteunen.

Er valt veel te zeggen over het pand Middellaan en hoe wij onze publieksfunctie daar denken te gaan

uitvoeren. U zult daarover in een aparte nieuwsbrief uitvoeriger worden geïnformeerd. Kortom: een goed besluit en een felicitatie waard aan alle betrokkenen.

Boudewijn van Grunsven, voorzitter

Nieuwe medewerkers

Met genoegen maken we bekend dat er nieuwe bestuursleden/medewerkers zijn benoemd: **R.E. van Gemeren**, PR en Communicatie; **H.J. Kater**, met als aandachtsgebied Oral History; **R.P. M. Rhoen**, redactie commissie Seijst

Nieuwe medewerkers gevraagd

De commissie Archief en Collectie zoekt zowel een hoofd voor de Van de Poll-kamer (tevens voorzitter van de Commissie), als medewerkers. Interesse? Neemt u dan contact op met de secretaris (email: fl.devrijer@worldonline.nl of tel 030 6956311).

Lezingen en Excursies Fortenmaand in Weesp

In de komende "Fortenmaand" september bieden wij u de gelegenheid deel te nemen aan een unieke excursie, die plaatsvindt op zaterdag 27 september 2003.

De verdedigingswerken in en rond het vestingstadje Weesp, aan een van de mooiste rivieren van ons land de Vecht, en met name Fort Uitermeer zijn absoluut de moeite waard te bekijken en er kennis van te nemen. In de ochtend wordt voor ons het programma in Weesp verzorgd door medewerkers van de Historische Kring ter plaatse, een eenvoudige lunch gebruiken we in 'de Kazerne' in Muiden. Voordat we de eenmalige 'open dag' van Fort Uitermeer (3 km vanaf Weesp) bezoeken, wordt er een beknopte inleiding gehouden over de historie van de bij water gelegen verdedigingswerken. Fort Uitermeer heeft, vanwege zijn lig-

ging aan de strategisch belangrijke rivier de Vecht, in zijn bestaan (sinds 1673) eerst deel uitgemaakt van de oudste waterlinie, genaamd de Utrechtse Linie, vervolgens van wat tegenwoordig de Oude Hollandse Waterlinie wordt genoemd. Daarna van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en van de Stelling van Amsterdam (van 1900 tot 1922) en tenslotte van het oostfront van de Vesting Holland.

Vertrek met touringcar 09.00 uur vanaf de parkeerplaats aan de Zinzen-dorflaan. Om 17.00 uur weer terug in Zeist. Maximaal 55 deelnemers. De kosten van deze dagexcursie bedragen onder voorbehoud 27,50 euro (all in) per persoon. Na ontvangst van bericht van plaatsing wordt u verzocht het definitieve bedrag over te maken.

Aanmelden vóór 1 september bij Riet Hofman, Nelson Mandelalaan 24, 3707 KM Zeist, tel. 030-6920561.

Lezingen en Excursies

Historische Raamwerken

Op woensdag 22 oktober 2003 zal in de kantine van het Openbaar Zeister Lyceum, op de buitenplaats Schoonoord (ingang aan de Blikkenburgerlaan) de jaarlijkse Van de Poll-lezing worden gehouden door Ir. Henk Dekker b.i. Deze avond begint om 20.00 uur.

De titel van de lezing, die ondersteund wordt door beeldmateriaal en een bescheiden expositie, luidt:

'Historische raamwerken als dragers van de bouwgeschiedenis van Zeist'.

De heer Dekker is ruim twintig jaar verbonden geweest aan de gemeente Zeist. Eerst als hoofd Stedebouw, later als hoofd Ruimtelijke Ordening en tenslotte als bestuursadviseur Strategie-ontwikkeling. Het materiaal van deze expositie maakte deel uit van de vier dagen durende EXIT-EXPO in het Slot Zeist met de titel: 'Nooit gebouwd. Ooit gesloopt'.

U wordt van harte uitgenodigd tot het bijwonen van deze bijzondere lezing.

Tentoonstelling

'Een Overzicht'

Van 21 september t/m 5 oktober 2003 gaan drie Zeister organisaties (De Essentie, De Toets en Het Zeister Historisch Genootschap) gezamenlijk exposeren onder de titel 'Een Overzicht'.

Moderne foto's en schilderijen en historisch beeldmateriaal vullen twee weken de expositiezalen van Het Slot. De tentoonstelling bestaat uit recent werk van leden van de fotogroep De Essentie en van de teken- en schildersclub De Toets, aangevuld met historische luchtfoto's van het Zeister Historisch Genootschap. Zo geeft elke deelnemer invulling aan het thema Overzicht.

Fotogroep **De Essentie** is 26 jaar geleden ontstaan als donkere kamer werkgroepje in wijkcentrum 't Hol-

le bloc en is uitgegroeid tot een toonaangevende club in de Nederlandse amateur fotografiewereld. Recent heeft de groep een prijs gewonnen met foto's van het interieur van Slot Zeist.

De Toets bestaat al 30 jaar. Het initiatief kwam van enkele enthousiaste kunstschilders, die besloten een avond per week naar model te werken. Intussen heeft de Toets 100 leden met tenminste 8 teken- en schilderssessies per week in Activiteitscentrum Vollenhoven.

Het **Zeister Historisch Genootschap** heeft voor deze tentoonstelling een selectie gemaakt uit de eigen collectie luchtfoto's. Bij het vooronderzoek door leden van de tentoonstellingscommissie bleek een serie van 20 foto's uit 1967 min of meer aaneen te sluiten. Gezamenlijk vormen zij een panorama vanaf de St. Josephkerk in de Rozenstraat. Behalve dit unieke panorama zullen ook echte luchtfoto's, waarvan de oudste uit circa 1925 dateert, op groot formaat worden geëxposeerd.

Bijlschrift foto: Leden van de tentoonstellingscommissie met het St. Joseph-panorama uit 1967. V.l.n.r. Karen Veenland, Elisabeth Stades, Andy Smith en Nelleriek Boucher.

Bezoekadres: Het Slot Zeist, Zinzendorflaan 1 (030) 692 17 04

Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting

Ook u kunt donateur worden van het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting (ZHG).

Donateurs ontvangen 4 maal per jaar ons blad Seijst.

De minimum bijdrage is €16,50 per jaar.

Meld u aan per post of e-mail en vermeld daarbij uw naam en voorletters, adres, postcode en woonplaats.

Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting
Postbus 342 , 3700 AH Zeist
e-mail: fl.devrijer@worldonline.nl

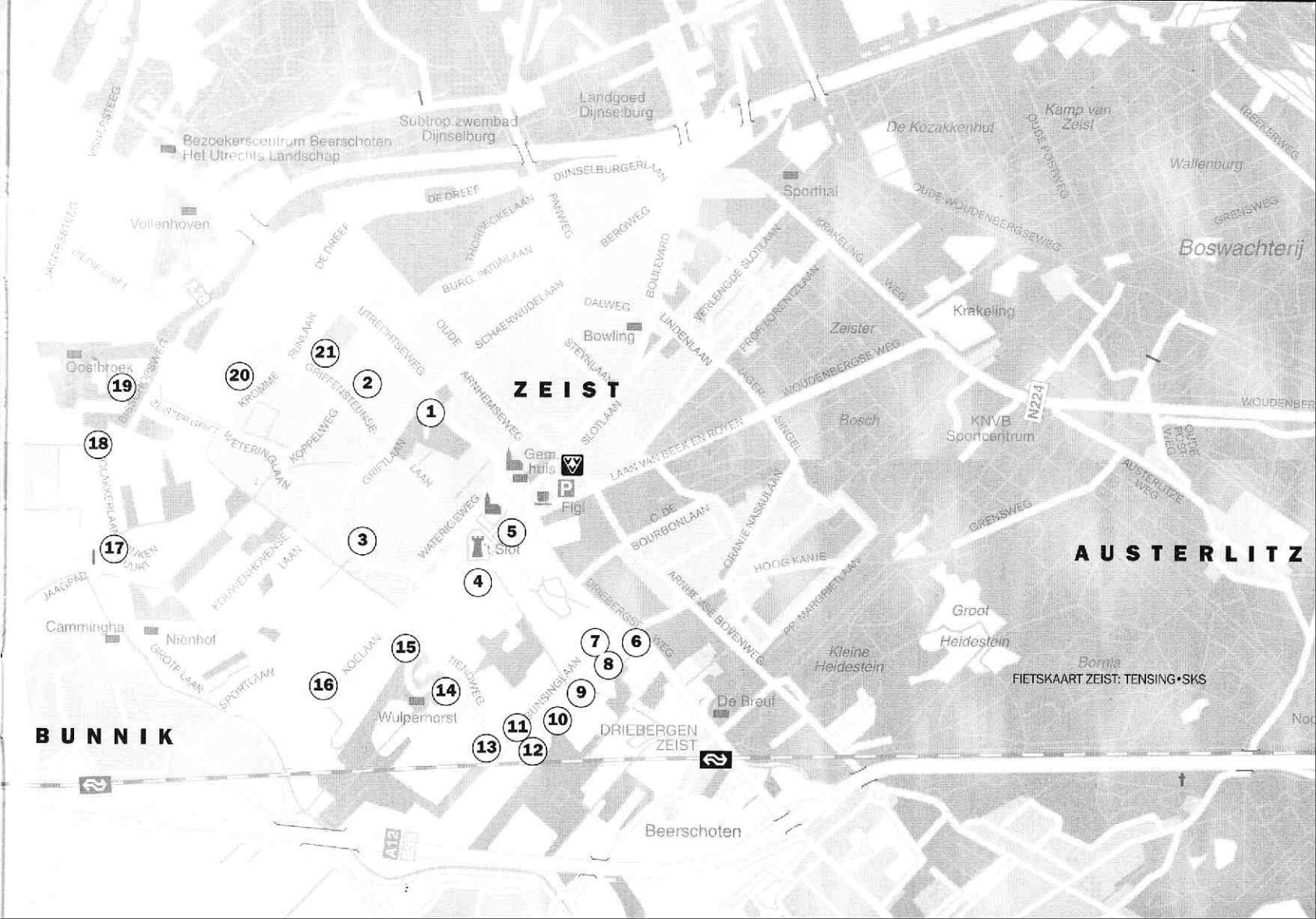
Wacht met betalen tot u een bevestiging en een acceptgiro heeft ontvangen.

Route

(lengte: ca. 15 km)

Tijdens Open Monumentendag op 13 september 2003 kunt u uitsluitend daar waar de Open Monumentendagvlag uithangt een kijkje nemen.

1. De Brink
2. De Kleine Koppel
3. Nieuw Griffenstein
4. Het Slot Zeist
5. Rijksdienst voor de Monumentenzorg
6. Villa Groenoord
7. Proefboerderij
8. Boerderijcomplex
9. The Olde Nest
10. Zeldzaam
11. 't Hoeveke
12. Van der Grift
13. Zomerdijk
14. Stoetwegen
15. De Hoef/
16. De Brakel
17. Nieuw Engenoord
18. Westeneng
19. Den Hoek
20. Hoeve Seyde
21. De Kroost

Bezoekerscentrum Beerschoten
Het Utrechts Landschap

Subtrop zwembad
Dijnseburg

Landgoed
Dijnseburg

De Kozakkenhut

Kamp van
Zeist

Wallenburg

Boswachterij

ZEIST

AUSTRERLITZ

BUNNIK

Bornia
FIETSKAART ZEIST: TENSING•SKS

Beerschoten

Vollenhoven

Sportthal

Krakeling

KNVB
Sportcentrum

Groot

Heidestein

Bosch

Kleine
Heidestein

DRIEBERGEN
ZEIST

Wulpermarst

De Breuf

O. DE
BOURBONLAAN

LAAN VAN BEEK EN ROYEN

Gem.
huis

Figl

Slot

ARNHEMSEWEG

UTRECHTSEWEG

DE DREEF

Bezoekerscentrum
Het Utrechts Landschap

Vollenhoven

Goatbroek

Cammingha

Nienhof

SPORTELAAN

VOUWENHOVENSE
LAAN

WATERINGSLAAN

KROONWEG

DE DREEF

TRICHOCELAAN

Subtrop zwembad
Dijnseburg

DUNSELBURGERLAAN

Landgoed
Dijnseburg

BERGWEG

DALWEG

STELLAAN

LAAN VAN BEEK EN ROYEN

BRUNSBURGSE
WEG

DUNSBURG
LAAN

DRIEBERGEN
ZEIST

Beerschoten

Beerschoten

Zeister

Bosch

O. DE
BOURBONLAAN

BRUNSBURGSE
WEG

DUNSBURG
LAAN

DRIEBERGEN
ZEIST

Beerschoten

Beerschoten

De Kozakkenhut

DE KRAKELING

Zeister

Bosch

O. DE
BOURBONLAAN

BRUNSBURGSE
WEG

DUNSBURG
LAAN

DRIEBERGEN
ZEIST

Beerschoten

Beerschoten

Kamp van
Zeist

DE KRAKELING

Zeister

Bosch

O. DE
BOURBONLAAN

BRUNSBURGSE
WEG

DUNSBURG
LAAN

DRIEBERGEN
ZEIST

Beerschoten

Beerschoten

Wallenburg

Boswachterij

Zeister

Bosch

O. DE
BOURBONLAAN

BRUNSBURGSE
WEG

DUNSBURG
LAAN

DRIEBERGEN
ZEIST

Beerschoten

Beerschoten

N224

A12

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

20

21

19

18

17

16

15

14

13

12

11

10

9

8

7

6

5

4

3

2

1

Seijst

Bulletin ter bevordering van de kennis
van de geschiedenis van Zeist

ISSN 1383-2867

Verschijnt 4x per jaar. Jaargang 33. Speciale
uitgave december 2003. Drukwerk: Grego-
rius, Zeist. Ontwerp: Frédéric Ruys.

REDACTIECOMMISSIE

J.L. Verbeek, voorzitter. R.P.M. Rhoen, Mw.
Fl. de Vrijer, redacteuren. F.Th.H. Ruys,
vormgever.

REDACTIEADRES VOOR KOPIJ

Postadres: Vijverlaan 8, 3701 CS Zeist
seijst@frehpithophe.com

POSTADRES

Aanmeldingen van nieuwe donateurs of
adreswijzigingen kunnen enkel schriftelijk
worden gemeld via Postbus 342, 3700 AH
Zeist. Giro 384 03 83

WEBSITE

www.zeist-historie.nl

DEADLINE

Bijdragen voor het bulletin voor de uitgave
van 2004-I: 15 januari 2004.

Inhoudsopgave

Beelden uit Zeist, L. Visser	105
Over de invoering van het gebruik van toilet papier en de bevordering van de hygiëne op de openbare lagere scholen in Zeist rond 1914, R.P.M. Rhoen	112
Over de heide die ooit tussen Zeist, Driebergen en Woudenberg lag Rutger Loenen	119
De verwarring rond het Kamp van Zeist, R.P.M. Rhoen	126
Foto's van de restauratie van de Pyramide en piramide van Austerlitz	
Mededelingen bestuur	133

Het Duitse
bedrijf Hakle,
fabrikant van
toilet papier, heeft
een onderzoek
laten uitvoeren
naar het gebruik
van toilet papier. Men heeft ontdekt dat er
verschillen zijn bij het gebruik van toilet pa-
pier tussen mannen en vrouwen, maar dat
het gebruik ook van land tot land verschilt.

Over de invoer-
ing van het
gebruik van
toilet papier op
de openbare
lagere scholen
in Zeist in 1915
hebben de vroede vaders die in
die tijd het college van burgemeester en
wethouders vormden, druk vergaderd.

Bron: Algemeen Dagblad, 27-9-2003

Beelden uit Zeist

Drie berichten in de Weekbode voor Zeist, Driebergen en omstreken over producten van de terracottafabriek van E.C. Martin en de zinkfabriek van L. W. Schutz aan de Lageweg in Zeist waren aanleiding voor een zoektocht naar een watergeus in Brielle, een levensgrote maagd in Amsterdam en godin Flora in Rotterdam.

L. VISSER

Geuzengesticht

Het eerste bericht in de Weekbode van 30 augustus 1873 luidt als volgt:

"Verleden week werd van hier naar den Brielovergebracht en in den gevel van het Geuzengesticht voor weezen van zeelieden in het algemeen en voor niet-zeelieden van het eiland Voorne geplaatst de in de

Terra-cotta fabriek van den heer E.C. Martin vervaardigde watergeus. Het beeld houdt in de linkerhand de Hollandische vlag met de woorden Pro Patria er in, en in de rechter een enterbijl; daarboven leest men de woorden: "Geuzengesticht: Wilhelmus van Nassauen." En onderaan: "1 April 1572 -1872." Het geheel is lang 3 meter 20 centimeter en breed 1 meter 50 centimeter.

De bewerking er van wordt door allen die het gezien hebben als uitstekend geroemd, een bewijs dus bij vernieuwing, dat de

F.A.W. BOHEMEN

Zeister Terra-cotta fabriek met alle in het binnen en buitenland bestaande fabrieken van dien aard gerustelijk kan wedijveren."

Een telefoontje met het Historisch Museum Den Briel was voldoende om te horen dat het Geuzengesticht niet meer bestaat, maar dat het beeld nog steeds in volle glorie boven de deur van het pand Voorstraat 80 prijkt. Fotograaf F.A.W. Bohemen in Brielle maakte er spontaan bijgaande fraaie foto's van, waarvoor mijn hartelijke dank.

Koning Willem III

Het tweede bericht staat in de Weekbode van 9 mei 1874. Daarin lezen we:

"Wij waren in de gelegenheid om bij de heer Martin een beeld te bezichtigen. dat tot versiering van een der Amsterdamse Pleinen, op een voetstuk van 4 meter hoogte, dienst zal doen. In meer dan levengrootte stelt het een maagd voor die in de opgeheven hand een zilveren lauwerkrans houdt, boven een borstbeeld des Konings; vooral de omgeslagen kleding

Gemeentearchief Amsterdam

... munt uit door losheid van plooiën, in hare grondstof zoo moeilijk weer te geven. Het beeld zal zeker voldoen en het gunstig bekende atelier van onzen dorpsgenoot opnieuw aandoen."

In de Weekbode van 16 mei 1874 staat een uitgebreid verslag van de feestelijkheden ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van koning Willem III en daaruit blijkt, dat het beeld geplaatst was in de Westerstraat.

Een bezoek aan het Amsterdamse Gemeentearchief leverde na enig speurwerk een foto op van het kolossale monument, met de omschrijving:

"Historie, 12 mei 1874, Onthulling standbeeld Willem III in de Westerstraat. 25-jarig jubileum Koning Willem III enz."

Op een andere, minder duidelijke, foto zien we vlaggen aan de gevels van de huizen en aan beide zijden van het monument de jaartallen 1849 en 1874 en daarboven een kroon.

Deze foto is vrijwel zeker op 12 mei 1874 gemaakt, maar de eerstgenoemde beslist

niet. Daarmee was de afbeelding van de levensgrote maagd gevonden, maar er was nog geen antwoord op de vraag wanneer het monument uit de Westerstraat was verdwenen en waar het is gebleven.

Onderzoek in het Gemeentearchief Amsterdam leverde niets op en brieven aan het gemeentelijk monumentenbureau van Amsterdam en het Stedelijk Museum aldaar evenmin.

Op mijn vraag aan het Koninklijk Huisarchief of daar mogelijk iets bekend is over het bestaan en de eventuele verblijfplaats van het beeld schreef de directeur mij op 2 mei 2003:

"Bij mij heeft de overtuiging postgevat dat deze versiering in de Westerstraat als een tijdelijke bedoeld is geweest. Vandaar dat er weinig sporen meer van te vinden zijn."

In een bijgevoegde kopie van de Amsterdamsche Courant van 12 mei 1874 staat het volgende verslag over de versiering van de Westerstraat:

"In deze straat, de breedste straat van Amsterdam, staat een kunststuk, nl. een

beeldgroep op een voetstuk, omgeven door een bloemperk. Het voetstuk is bij eene breedte van 2,40 meter en eene diepte van 1,20, 4 meter hoog, van marmer houtwerk. Op de voorzijde een zwart paneel, waarop met zilveren letters zal geplaatst worden de volgende regels:

**O, edel Vorst, gij, die voor vijf-en-twintig jaren,
U met een duren eed aan Neerlands volk
verbondt,
Gij waart zijn trouwe hoofd in voorspoed en
gevaren,
Daarvoor zij dank u toegebracht in dezen
stond.
Huldeblijk aan Z.M. Willem III van de
bewoners der Westerstraat te Amsterdam, 12
mei 1874.**

Op de andere zijden staan de volgende opschriften vermeld:

**Willem III, een vriend in nood, overstrooming
Bommelerwaard, 24 januari 1861
Willem III een weldoener van getrouwe
onderdanen, Bronbeek, 1861
Willem III beschermheer van nationale kunst.**

Op dit voetstuk vervaardigd door den timmerman J.A. Smit en den stukadoor G. W. Dieckman, is een beeldgroep geplaatst, vervaardigd in de fabriek van de heer E.C. Martin te Zeist, voorstellende de nederlandsche maagd, kroonende de buste van Z.M. met een zilveren lauwerkrans.

Op den avond van den 12 Mei zal het op een elegante wijze verlicht worden. Ter wederzijde een lauwerkrans; in de eenen het jaartal 1849, in den anderen 1874, en in het midden boven de beeldgroep eene kroon. De commissie bestond uit de heeren: F.C. Smith, D. de Vries, R.R.Lith, H.J. van Tubergen en C.A. de Haan."

Nu uit het bovenstaande verhaal blijkt, dat het voetstuk van gemarmerd hout was is het duidelijk dat we hier met een feestversiering te maken hebben en niet met een monument dat de eeuwen moest trotseren. De vraag waar de beelden zijn gebleven zal vermoedelijk nooit worden beantwoord, maar we weten in elk geval hoe ze er hebben uitgezien.

Godin Flora

In het derde bericht van 16 mei 1874 gaat het niet over een product van de terracottafabriek van Martin, maar over een kunstwerk van de zinkfabriek van L. W. Schütz aan de Lageweg te Zeist. Het luidt als volgt:

"Wederom zijn we in de gelegenheid om op een kunstwerk te wijzen, dat Donderdag avond het atelier van de heren Schütz verliet. Wij bedoelen het beeld van Flora, de Bloemengodin, bestemd om op de nieuwe bloemenkast in de Rotterdamsche diergaarde te prijken. De figuur heeft een hoogte van 2,5 m. en munt uit door zuiverheid en zachtheid van lijnen. In de rechterhand houdt het een gevulde bloemkorf, in de linker een enkel tuiltje. We weten niet wat meer in dit beeld te prijzen, de zelfstandige gedachte of de meesterlijke uitvoering, waardoor geen enkel deel verwaarloosd werd en het geheel het rechte stempel van een kunstwerk verkreeg zonder in iets aan kleingeestige behandeling te

doen denken. Onwillekeurig zeiden we: *Waarom worden onze standbeelden enz. meestentijds in het buitenland vervaardigd en waarom vergeet men zoo dikwijls de inrichtingen te Zeist, bijna enig in haar soort en zooals herhaalde proeven bewezen, zoo geheel in staat om aan de eischen der kunst te voldoen?"*

Een brief aan diergaarde Blijdorp in Rotterdam leverde per ommegaande twee foto's op. Een foto van godin Flora uit het boek "125 jaar diergaarde" uit 1982 en een afbeelding uit de "Gids van de Rotterdamse Diergaarde" uit 1925 van de 32 meter hoge Floraserre, waarop met enige moeite het beeld bovenop de fraaie kas valt te ontdekken.

Op mijn vraag waar het beeld is gebleven schreef de redacteur van het Blijdorp Blad:

"Het lijkt er op, dat het beeld niet in de loop van 1940 naar de al in aanbouw

zijnde nieuwe Diergaarde Blijdorp is verhuisd. Het ligt het meest voor de hand dat het beeld bij het bombardement is vernietigd en/of in de roerige tijden daarna in andere handen is geraakt."

Bleef voor mij de vraag hoe het mogelijk is dat we op de foto het beeld zien op een voetje in een of andere expositieruimte. Nadat diverse pogingen om hierop antwoord te krijgen waren mislukt vroeg ik het Historisch Museum in Rotterdam of daar iets bekend was over het beeld en eventuele verblijfplaats.

Het antwoord was ook daar negatief, maar wel verhelderend.

De conservator schreef dat het beeld op de fotokopie z.i. een modello was, mogelijk gemaakt voor het grotere beeldhouwwerk dat 2,5 hoog was. Dat betekende dat er twee Flora's waren geweest en daarmee werd het probleem niet eenvoudiger. Opnieuw naar de redactie van het Blijdorp Blad geschreven met de vraag of de heer K. van Zwieten, auteur van

het boek "125 jaar diergaarde" mogelijk nadere gegevens zou kunnen verstrekken

Het antwoord was positief. De heer van Zwieten, oud hoofd Voorlichting en Publiciteit van Blijdorp, vertelde mij dat het 2,5 m hoge beeld bij de sloop van de Rotterdamse Diergaarde was vernietigd, omdat de architect van Blijdorp, ir. S. van Ravesteyn, van mening was dat daar geen onderdelen van de oude diergaarde thuishoorden. Over het model van Flora dat in het boek staat afgebeeld heeft de toenmalige hortulanus zich ontfermd en het later aan zijnopvolger overgedragen.

Het grote beeld is dan weliswaar verdwenen., maar dankzij het modello hebben we toch nog een plaatje van Flora met dank aan de heer Van Zwieten dat hij het in het boek "125 jaar diergaarde" heeft opgenomen.

Mocht men er ooit in Rotterdam op zijn uitgekeken, dan zalons historisch genootschap er ongetwijfeld belangstelling voor hebben.

Op de prentbriefkaart van de Lageweg (pag. 111) zien we de voorzijde van de zinkfabriek van L. W. Schütz met een vogel als blikvanger.

Al sinds 1854 sieren twee door Schütz

geschonken adelaars het gietijzeren hek van Artis in Amsterdam.

Bij een bezoek aan Artis is het zeker de moeite waard daar even aandacht aan te schenken.

Bronnen

- Weekbode voor Zeist, Driebergen en Omstreken, 1873 en 1874.
- K. van Zwieten, 125 jaar Diergaarde, 1857 -mei -1982, Rotterdam, 1982.
- Stokroos, Meindert, Terra cotta in Nederland. Het gebruik van terra cotta en kunststeen in de 19e eeuw, Amsterdam, 1985.
- Stokroos, Meindert, Zink in Nederland. Het gebruik van het metaal zink in de 19de eeuw, Amsterdam, 1983.

De Lageweg gezien vanaf de Nassau-Odijklaan in de richting van de Waterigeweg. Aan de voorzijde van de zinkfabriek van L. W. Schütz met een vogel als blikvanger. Daarnaast de fabriek van E.C.Martin.

PARTICULIERE COLLECTIE

'Tot te eeniger tijd ook bij het volk de weten

'Koning, keizer, admiraal, Popla kennen ze allemaal'. 'Page. Fluweelzacht en sterk toiletpapier'. 'Vochtig toiletpapier voor een optimale reiniging en een schoon en fris gevoel'. Het zijn bekende reclameleuzen. Het gebruik van speciaal toiletpapier lijkt zo normaal, maar ooit was het een nieuwigheid.

R.P.M. RHOEN

Eenkele decennia geleden waren in Nederland nog huishoudens waar krantenpapier in velletjes geknipt werd om op het toilet – misschien zelfs nog een ouderwets 'huisje' – te gebruiken. Interessant is daarom de correspondentie die in 1914 gevoerd werd tussen het college van burgemeester en wethouders en

Over de invoering van het gebruik van toiletpapier en de bevordering van de hygiëne op de openbare lagere scholen in Zeist rond 1914

de hoofden van de openbare lagere scholen in Zeist of op de scholen toiletpapier moest worden gebruikt, ja of nee.

De Amerikaan Joseph Gayetty kwam in 1857 met het eerste verpakte toiletpapier op de markt. De losse vellen toiletpapier waren verpakt in een doosje. In 1890 werd de toiletrol uitgevonden. Een veertig jaar later kwam het zachte toiletpapier op de markt, maar dat werd pas na 1945 populair. In het begin was er niet veel belangstelling voor het toiletpapier. Het was ook een onderwerp waar men niet gemakkelijk over sprak. Naarmate er meer huizen op de riolering werden aangesloten en in de huizen een wc verscheen, groeide het gebruik van het hygiënische toiletpapier.

Voor die tijd gebruikte men van alles om de billen af te vegen, zoals hooi, gras, mos, steentjes, houtspaanders en vodden of gewoon een hand. Papier werd ook wel gebruikt, vooral krantenpapier, maar dat was meer uitzondering dan regel.

Het gebruik van toiletpapier was in het Zeist van rond 1910, dat toen bekend stond als een deftig dorp, nog niet bij alle lagen van de bevolking ingeburgerd. Het gemeentebestuur heeft er zich voor ingespannen dat meer mensen het gingen gebruiken en daardoor de hygiëne van

Schoolgebouw aan de 1e Hogeweg (1959). COLLECTIE GEMEENTEARCHIEF ZEIST.

schap der hygiëne meer zal zijn doorgedrongen.'

de bevolking werd verbeterd. Aanleiding was het jaarverslag over 1913 van de plaatselijke commissie van toezicht op het lager onderwijs. Deze commissie deed in een bijlage behorende bij haar jaarverslag over 1913 verslag van haar bevindingen over onder andere de schoollokalen. Zij schreef hierover en de daarmee verbonden hygiëne:

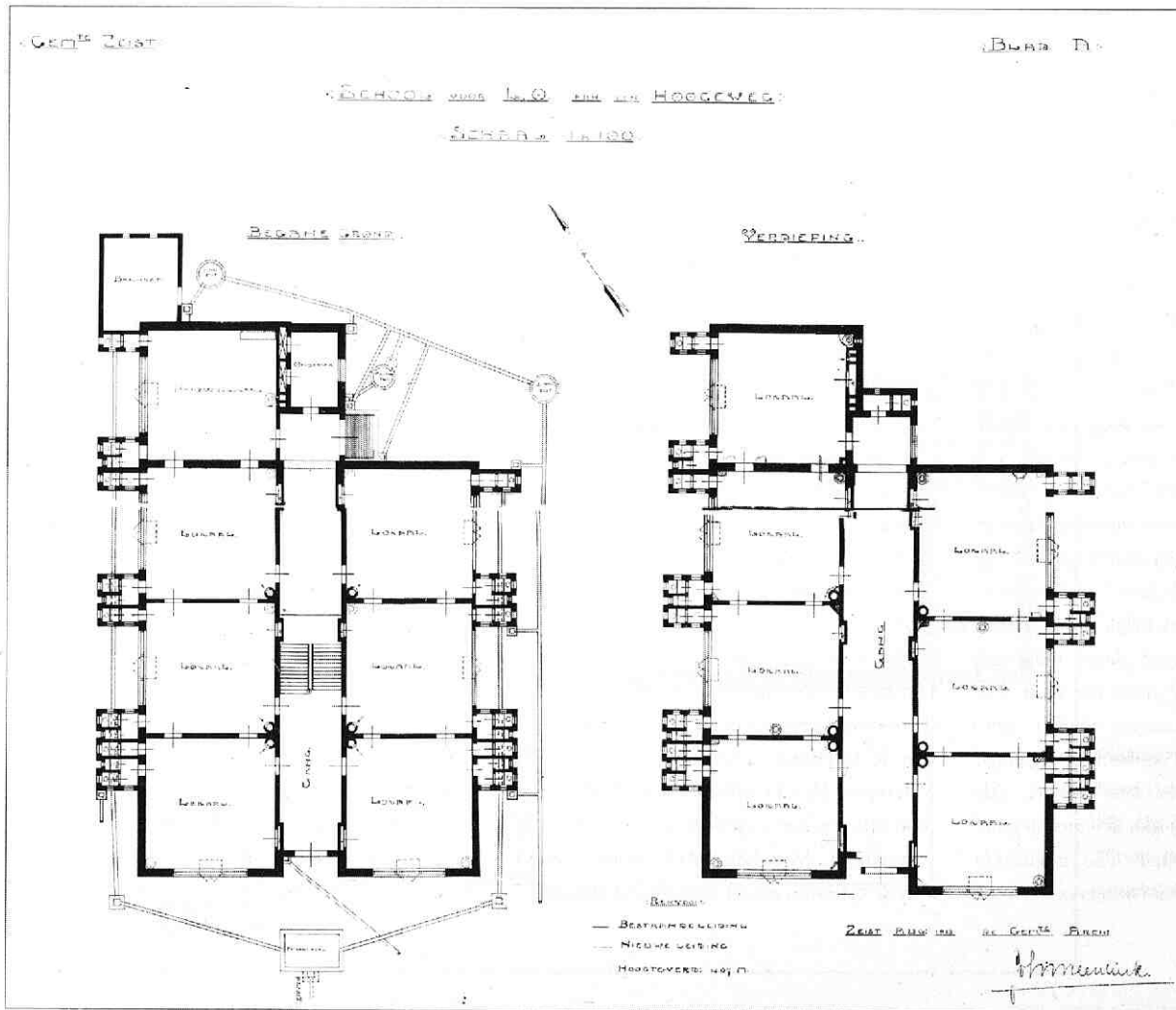
'De 3 openbare scholen in de kom der gemeente kunnen met hun lokaliteit tot de beste in deze gemeente gerekend worden. Echter neemt de Comm[issie] de vrijheid U te verzoeken, Uw bijzondere aandacht te wijden aan de lokaliteit der school te Austerlitz, waar door U aan de andere openbare scholen zooveel zorg besteed wordt. Zonder de opvoedende kracht der school te overschatten, is het toch buiten twijfel, dat de school bij een achterlijke en armelijke bevolking als te Austerlitz voor velen de eenige is, die de eerste en blijvende indrukken moet opwekken van zindelijkheid, netheid en de wijze, waarop men zijn omgeving huiselijk en aantrek-

kelijk maakt. Deze lokalen met hun armelijke wanden, trieste wandversiering, één zelfs met een veelal riekend privaat, de onhuiselijke entree, missen alle aantrekkelijkheid en zijn equivalent met het meerendeel der kleine bevolking. De Commissie acht het wenschelijk, dat Uw College door aan de lokaliteit de verbeteringen aan te brengen, die beantwoorden aan bovenomschreven taak der school, de leerkrachten steune in het aanwakkeren van den zin der leerlingen voor zindelijkheid, zorg voor het uiterlijk voorkomen en netheid van het geleverde schriftelijke werk. Watervoorziening in de vestibule, handdoeken, zeep en zeer nauwlettend dagelijks toezicht van de zijde der onderwijzers op de reinheid, zindelijkheid en netheid der kinderen, acht ze geen overbodige weelde en arbeid in deze onderwijsinrichting. [...] Over het algemeen zijn de leden der Commissie niet tevreden over het toezicht der onderwijzers op de zindelijkheid der kleine bevolking, zoodat de vuilheid bij sommige leerlingen een permanent costuum geworden is. Dit laatste geldt voor openb[are]

zowel als bijzondere scholen, die door de minder gegoeden bezocht worden.'

Het jaarverslag van de commissie van toezicht op het lager onderwijs kwam aan de orde inde vergadering van het college van burgemeester en wethouders op 4 mei 1914. De kritische opmerkingen over de hygiënische toestanden op de scholen en in het bijzonder in Austerlitz, deed het college besluiten aan de hoofden van de openbare lagere scholen advies te vragen over de wenselijkheid toiletpapier beschikbaar te stellen. In Utrecht was het gebruik van toiletpapier op scholen al ingevoerd, maar daar werd door het college geen melding van gemaakt. Over de aanbevelingen van de commissie werd niet gesproken.

Zeist telde in 1914 vier openbare lagere scholen: een school voor m.u.l.o. (meer uitgebreid lager onderwijs) aan de Torenlaan met 181 leerlingen en drie scholen voor gewoon lager onderwijs, waarvan een school aan de 1^e Hogeweg met 468

Plattegrond van de benedenverdieping van de openbare lagere school aan de 1ste Hogeweg (1913). De privaten en urinoirs waren alleen via de leslokalen bereikbaar. GAZ

leerlingen, een school aan de Bergweg met 230 leerlingen en een school in Austerlitz met 88 leerlingen. Het aantal inwoners van Zeist bedroeg in hetzelfde jaar bijna vijftienduizend.

Burgemeester en wethouders schreven aan de schoolhoofden:

'Uit een hygienisch oogpunt acht ons college het wenschelijk ten behoeve van de leerlingen der O.L. scholen closetpapier beschikbaar te stellen. Deze maatregel zal evenwel tot verkwisting van papier aanleiding kunnen geven, terwijl zich mogelijk nog andere bezwaren zullen voordoen. Alvorens tot invoering daarvan te besluiten, zullen wij daarom gaarne van U vernemen, of ook door U het verstrekken van papier wenschelijk wordt geacht, of U bezwaren tegen dezen maatregel vreest en op welke wijze die naar Uw oordeel te ondervangen zouden zijn.' De schoolhoofden stonden – gematigd – positief tegenover het voorstel. Als bezwaar voerden zij aan de kans op grote verkwisting van papier. Zo adviseerde het hoofd van de m.u.l.o.-school om voor

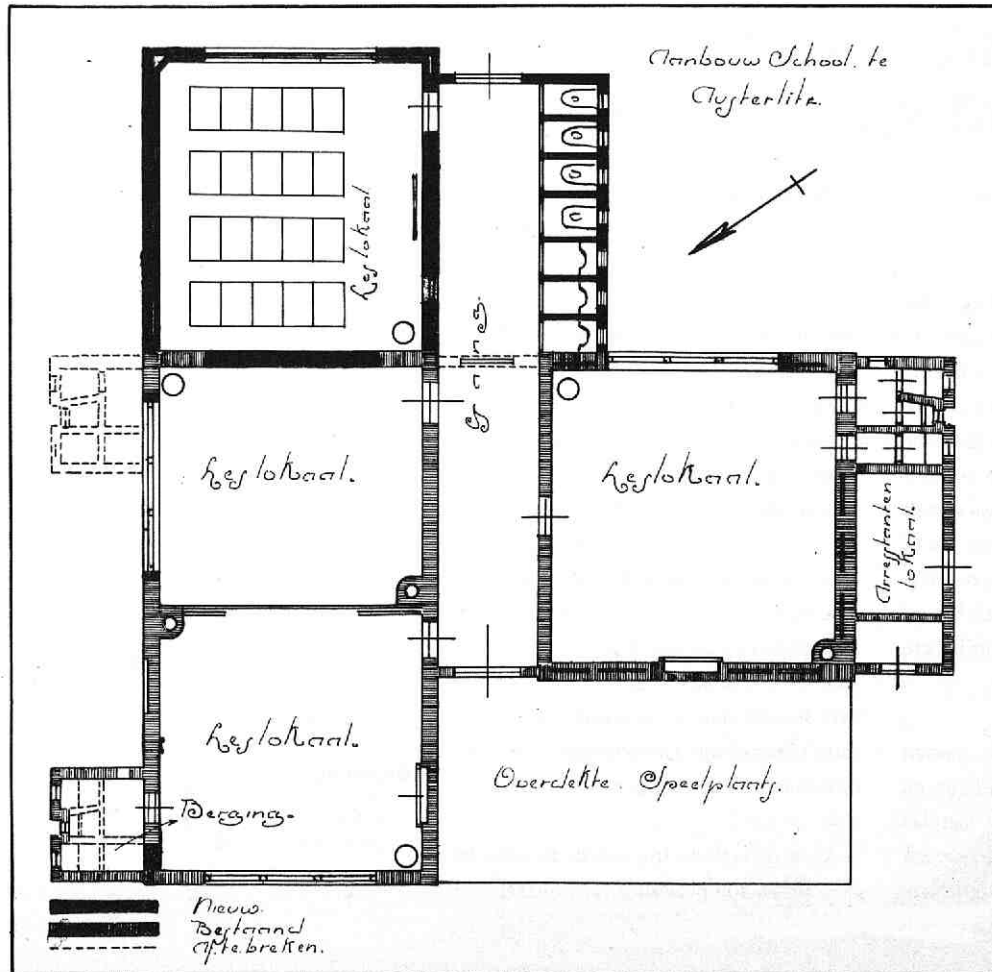
iedere leerling een maximum hoeveelheid per jaar beschikbaar te stellen. Het hoofd van de school in Austerlitz schreef: 'Van betrouwbare zijde heb ik vernomen, dat in Utrecht de proef genomen is met het beschikbaar stellen van closetpapier. Toen evenwel bleek, dat een groote verkwisting daarvan het gevolg was, werd er bepaald, dat iedere leerling, die "een groote boodschap" moet gaan doen, eerst een papiertje moest vragen aan de(n) onderwijzer(es). Ik twijfel er niet aan, of dit vindt U, evenals ik, gewoonweg bespottelijk.' Het hoofd van de school aan de 1^e Hogeweg wilde daarom de toiletrol op een zodanige plek ophangen dat de onderwijzer toezicht had op het gebruik.

Een ander bezwaar van de schoolhoofden was de mogelijkheid dat de afvoer van de toiletten verstopt zou raken. De school aan de 1e Hogeweg telde bijvoorbeeld 31 toiletten – plus 14 urinoirs – en de afvoer daarvan was niet ingericht op het gebruik van papier. Met het extra doorspoelen van de toiletten moest geprobeerd worden

dit te voorkomen. Het hoofd van die school vroeg ook hierbij te letten op het papiersoort.

Een ander bezwaar van het hoofd van de school in Austerlitz betrof de kosten.

'Maar tevens is het noodzakelijk gebreken, in ieder privaat een waschgelegenheid te moeten aanbrengeen, wat tot groote uitgaven aanleiding gaf (waterleidingkraan – fonteintje – zeep – handdoek).', berichtte hij het college. Deze informatie had hij blijkbaar uit Utrecht verkregen. Het is merkwaardigheid dat juist hij attendeert op deze (hoge) kosten, terwijl de commissie van toezicht op het lager onderwijs adviseert deze voorzieningen in zijn school in Austerlitz aan te brengen. In een brief uit 1924 schetst het schoolhoofd de situatie in zijn school: *'In de gang van de school te Austerlitz is aanwezig een zeer primitieve waschgelegenheid bestaande uit een reservoir met kraan (inhoud slechts 15 L) waarin men het water giet met behulp van een emmer. Hieronder is een klein bakje zonder afvoer, waarin het vuile*

Plattegrond van het openbare lagere school in Austerlitz (1921). In de uitbouwen zijn de privaten en de urinoirs ondergebracht. GAZ

water vloeit. Dit laatste moet dus telkens geleidigd worden. Juist te Austerlitz is een flinke wachgelegenheid bitter noodig. Veel leerlingen der school komen zelfs na herhaaldelijke verboden, gewaarschuwd of gestraft te zijn, toch ongewasschen naar school.'

Dat het gebruik van toiletpapier bij bepaalde groepen in de maatschappij nog niet normaal was, blijkt uit de volgende opmerkingen van twee schoolhoofden. Het hoofd van de school aan de Bergweg liet het college weten: *'dat er m.i. ook veel voor te zeggen is, de kinderen te gewennen aan het gebruik van closetpapier.'* Het hoofd van de school aan de 1^e Hogeweg noemde als een van zijn bezwaren het 'zich bevullen der leerlingen'. Dit laatste punt lichtte hij als volgt toe:

'De oorzaak daarvan zal dan moeten worden gezocht in het onbekend zijn bij de kinderen uit de volksklasse met het gebruik van closetpapier en deze oorzaak laat zich niet zoo gemakkelijk wegnemen.

['...] tot te eeniger tijd ook bij het volk de wetenschap der hygiëne meer zal zijn doorgedrongen.'

Burgemeester en wethouders besloten op 6 juli 1914 op de m.u.l.o.-school en op de school aan de Bergweg een proef te nemen met het gebruik van toiletpapier. B. en W. besloten op 27 mei 1915 te informeren naar het resultaat op de beide scholen. Het hoofd van de m.u.l.o.-school antwoordde al op 30 mei dat het gebruik op zijn school goed voldeed. Dit bericht werd voor kennisgeving aangenomen. Het hoofd van de school aan de Bergweg zal ook wel antwoord hebben gegeven, alleen is dat niet vastgelegd. Aangenomen mag worden dat sindsdien het gebruik van toiletpapier op de openbare lagere scholen in Zeist definitief is ingevoerd. Informatie over hoe tot dan op de scholen deze sanitaire voorziening was geregeld, wordt ons onthouden in de stukken.

Voor de verbetering van de hygiëne op de scholen zou plaatsing van waterclosets

en aansluiting van de toiletten op de riolering zeker belangrijk zijn geweest. De kosten die de gemeente daarvoor moest maken, deed het gemeentebestuur in 1913 daarvan afzien. In het Koninklijk besluit van 25 juli 1912, Staatsblad nr. 192, stond dat de bestaande privaten in de scholen voor lager onderwijs moesten worden ingericht voor waterclosets, althans als de school op het waterleidingnet was aangesloten. Het gemeentebestuur vroeg en kreeg van de schoolopziener in het district Utrecht ontheffing van die verplichting. Het gemeentebestuur liet daarna wel de muren van de privaten en urinoirs van de openbare lagere scholen aan de Bergweg, 1^e Hogeweg en in Austerlitz tot 1,50 meter schilderen en bij de m.u.l.o.-school de bestaande betegeling verhogen tot diezelfde hoogte. Dat zal al een stuk hygiënischer hebben uitgezien.

Bronnen

- Archief de gemeente Zeist, 1906-1945, inv.nrs. 116, 117, 118, 184, 2190, 2211, 2222 en 2513; Gemeentearchief Zeist.

Over de heide die ooit tussen Zeist, Driebergen en Woudenberg lag

Over de licht golvende, uitgestrekte heidevlakten ten oosten van Zeist en ten noorden van Driebergen gebeurde eeuwenlang niet veel. Een enkele reiziger waagde zich vanuit Zeist over de 'Woutwegh' - nu Oude Woudenbergsewandweg - richting Woudenberg en verder.

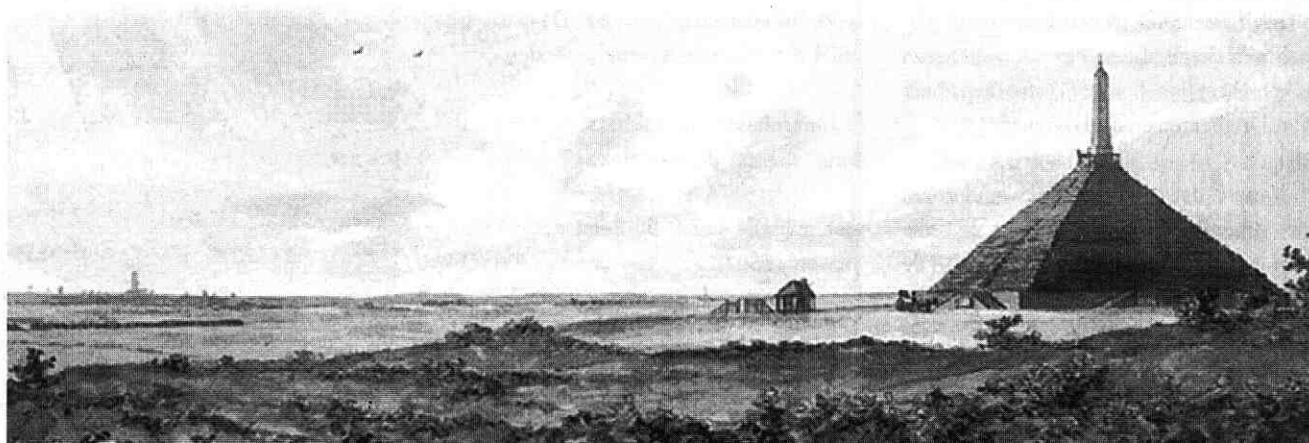
R. LOENEN

Op de 'Weg van Driebergen naar Amersfoort' - nu de Traayweg - was het éénmaal in de week wat drukker: dan gingen de Driebergse boeren 's ochtends vroeg naar de markt in Amersfoort en keerden 's avonds weer terug. Veel waren dat er niet: 200 jaar geleden telde Driebergen zo'n 350 inwoners... Nee, er was weinig

te beleven op de heide van die dagen.

Dat veranderde in het vroege voorjaar van 1804, toen een groep bereden militairen vanuit Utrecht de heide opreden en een twintig minuten rijden voorbij Zeist plotseling stopte. De voornaamste ruiter - hij droeg het mooiste uniform - steeg af en zei: "C'est ici que je..." of iets van die strekking. "Hier is het dat ik een kamp wil oprichten." Al zijn metgezellen

Kamp bij Zeist 1804

knikten instemmend, zoals ze vrijwel altijd deden als generaal Auguste Frédéric Louis Viesse de Marmont iets ter berde bracht. Want de grote baas tegenspreken, dat deed je niet. Hoewel de man pas dertig jaar oud was, had Napoleon hem dat voorjaar benoemd tot opperbevelhebber van alle Bataafse en Franse troepen in ons land. Hij vestigde zijn hoofdkwartier in Utrecht, tot grote schrik van de stadsbestuurders. Die heren moesten 'De Grootte Man' en zijn uitgebreide staf huisvesting aanbieden; maar waar?? Hun keus viel op het niet geringe 'Paushuize,' maar dat wimpelde Marmont af met de opmerking dat het maar een kroeg was. Uiteindelijk belandde Marmont - zoals hij zichzelf noemde - in een groot pand aan een van de grachten, eigendom van een zekere heer Jan J. van Westreenen, heer van Driebergen en Sterkenburg.

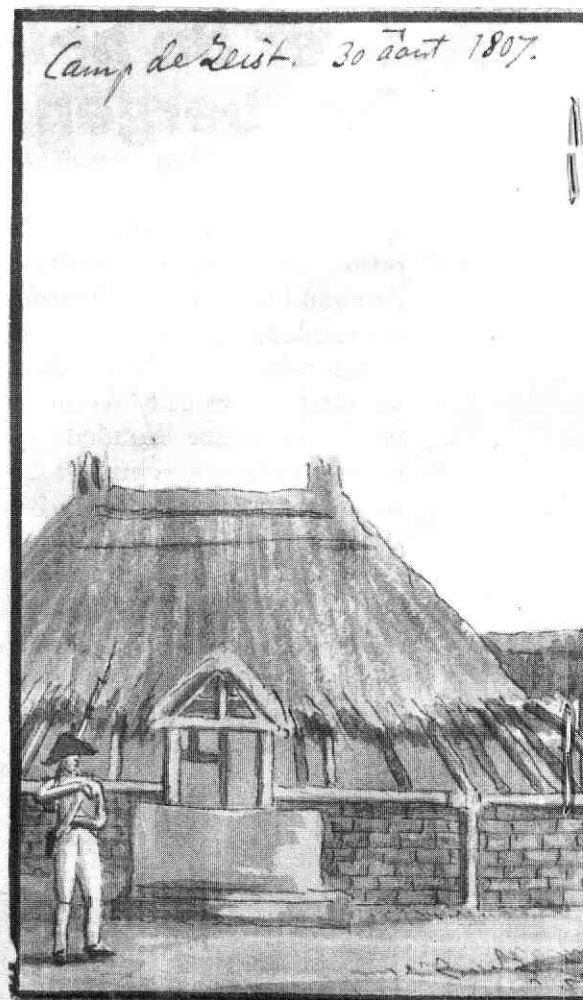
Vanuit dat hoofdkwartier ondernam de generaal inspectiereizen naar alle garnizoenssteden in ons land. Elk van de besturen van die steden joeg hij de stuipen

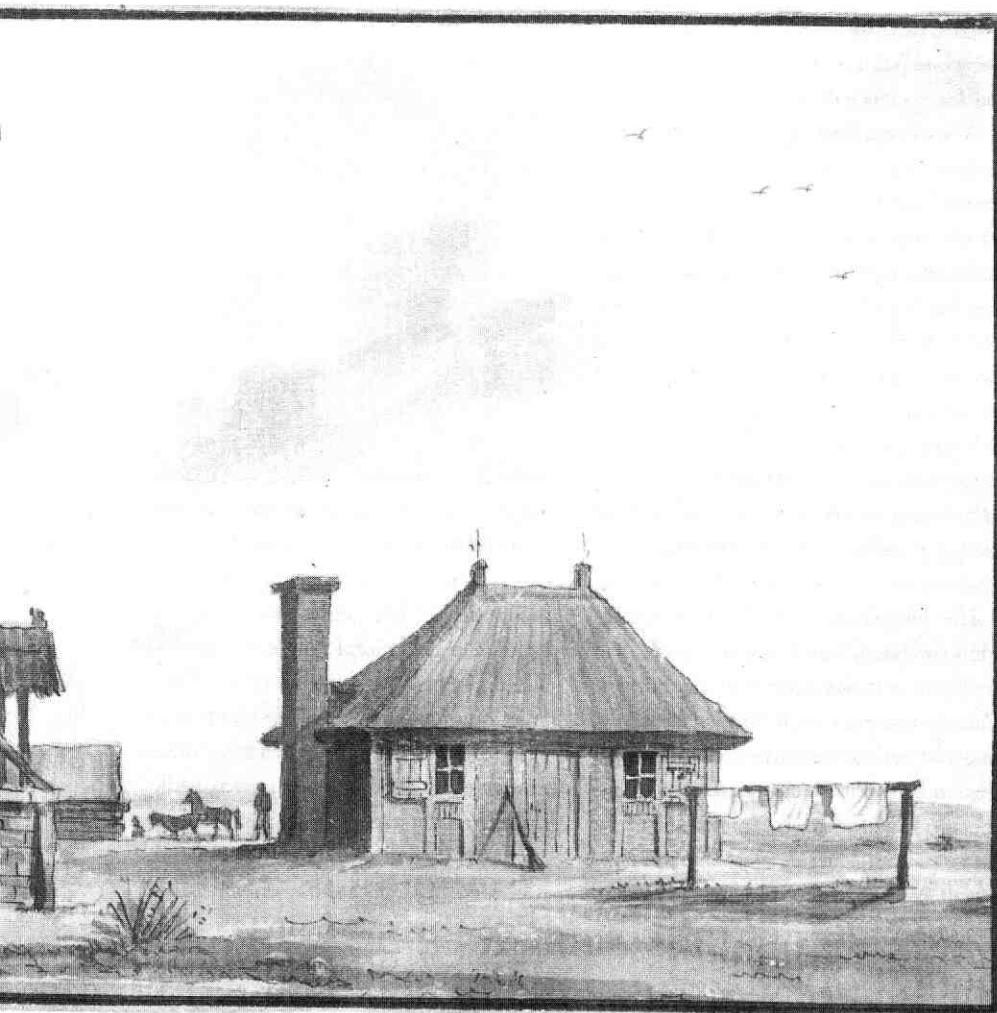
op het lijf. Niets kon genade vinden in de ogen van de opperbevelhebber. In Nijmegen bijvoorbeeld keurde hij alle kazernes af en liet de manschappen inkwartieren, wat 'eene algemeene consternatie binnen deeze stad ten gevolge heeft gehad.' Marmont had vervolgens opdracht gegeven dat de kazernes binnen acht dagen in een behoorlijke en bewoonbare staat gebracht moesten worden; daarbij had hij 'met de allerhonnendste dreigementen' gezegd dat hij 'wel zoude weten wat met ons te doen.' Je bent de baas of niet, tenslotte. En als je dan ook nog Fransman bent... Maar als Fransman was je in de Napoleontische tijd toch een vriend van de Nederlanders? In 1795 was dé leuze toch 'Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap' geweest? Daar was in 1804 niets meer van terug te vinden.

Onvrijheid, ongelijkheid, Onderdrukking' was nu de werkelijkheid gebleken!

Het militaire kamp bij Zeist door Anton Howen (1807).

ORIGINEEL PRENTEN-KABINET DER RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN (INV.NR. 3348)

Tijdens die reizen stelde Marmont vast dat er ook van het leger niet veel deugde. Ongeoefend, ongeïnteresseerd, ondervoed, slecht betaald, et cetera. Terwijl Napoleon juist de helft van dit leger had voorbestemd om een invasie tegen Engeland te gaan ondernemen! Daarin moest Marmont verandering brengen, en wel zo snel mogelijk. Vandaar zijn verschijnen op de genoemde heide. In het daar te bouwen kamp wenste hij de genoemde helft van het leger onder te brengen in tenten, om hen te vormen tot 'het best getrainde leger aller tijden, dat na mij wellicht geëvenaard, maar nimmer overtroffen zal worden.' Bescheidenheid was de man vreemd. Hij had al eens opgemerkt dat 'niemand in deze dagen grootse daden verrichtte; het is aan mij deze te tonen.' En Napoleon dan? zou men dan denken.

Het werd een enorme opgave om op de hei zonder enige infrastructuur, water of voedsel, een leger van 18.000 man bijeen te brengen. Plus nog eens 900 paarden!

Hoeveel voedsel is er dagelijks voor zo'n leger wel niet nodig? Maar dat was voor Marmont geen probleem: de orders vlogen onze minister van Oorlog om de oren. En bij alles was haast! haast! haast! De minister antwoordde dan ook steevast met: 'Ik haast mij u te antwoorden' en vervolgens de order uit te voeren.

350 Inwoners in Driebergen, 1300 in Zeist, 18.000 op de hei. Haast onvoorstelbaar. De hele omgeving kwam in rep en roer. Vooral in Utrecht ontstond een grote bedrijvigheid en dagelijks reden de in de omgeving van de boeren gevorderde boerenwagens heen en weer naar de hei. Ze vervoerden alles wat nodig was voor de oprichting van het kamp: hout, spijkers, beilen, schaven, touw, emmers, kruiwagens, schoppen, tenten, stenen en ga zo maar door. Voor chef-staf Vignolle ging het niet vlug genoeg; soms ontbraken artikelen in de militaire magazijnen. Dus eiste Vignolle op hoge toon dat de minister van Oorlog moest zorgen dat alles steeds voorradig zou zijn. Hoe kon de minister weten wat er allemaal ver-

langd werd? Zoiets was in ons land toch nog nooit vertoond? Maar dat argument speelde geen enkele rol.

Wat de minister, of eigenlijk de regering, wél wist was dat Marmont een tent cadeau moest krijgen. Alsof de staatschuld niet tot ongekende hoogte was gestegen, met name door de langdurige legering van Franse soldaten in en op kosten van ons land. Die tent kon er nog wel af! Toen deze per schip in Utrecht arriveerde, constateerden omstanders dat de ongekend prachtige tent van 21 bij 6½ meter wel f 12.000,- gekost moest hebben. Ter oriëntatie: een arbeider verdiende in die tijd gemiddeld 75 cent per dag...

Het karwei van opbouwen inrichting werd geklaard, maar wel ten koste van veel pijn aan de kant van de burgers. Van de boeren vooral. Hun paarden en wagens werden voortdurend gevorderd. Een zekere Pieter de Liefde uit Zeist speelde daar een belangrijke rol in. Deze 'zich noemende commissaris' had twaalf wagens voor het kamp gevorderd

Auguste Frederic Louis Viesse de Marmont (1774-1852).

in Bunnik en dat nog enkele keren herhaald. Op een avond om zeven uur had De Liefde daar 'per expresse te paard' een order bezorgd om 'ogenblikkelijk tot Zeist te bezorgen acht wagens met weesbomen en agterhek om strooy te rijden', onder bedreiging dat als deze niet ogenblikkelijk kwamen 'men die door een commando zou doen haaïen.' Schout en schepenen

van Bunnik besloten hierop niet te reageren, maar af te wachten of het dreigement uitgevoerd zou worden. Dat werd het. Een ordonnans vloog naar Bunnik en verhoogde het aantal wagens tot vijftien. Zoveel boeren waren er in Bunnik niet eens te vinden.

Een gerechtsbode haastte zich naar Vechten om daar nog een paar wagens te bemachtigen. Het duurde kennelijk te lang, want de overigens inmiddels knap dronken ordonnans achtervolgde de bode en takelde hem fors toe.

Wat gebeurde er met de gevorderde wagens? Die arriveerden om zes uur in de morgen bij de tent van Marmont, stonden daar 'de hele dag ledig,' werden naar Zeist gestuurd en daar kregen de voerlui te horen dat ze de volgende ochtend opnieuw om zes uur... Problemen te over en te veelom hier op te noemen.

Het kamp was in juli 1804 gereed. Nou ja: er ontbrak nog wel het een en ander. Bijvoorbeeld een ziekenwagen voor de Bataafse soldaten, terwijl die de Fransen

die wel ter beschikking stond. Die hadden ook een soort ziekenboek in het kamp. De zieke Bataven moesten lopen naar het hospitaal in Utrecht... Dagelijks oefenden de militairen op de grote heide. Vooral de grote oefeningen die eenmaal per veertien dagen op zondag gehouden werden, waren spectaculair. Alle 18.000 manschappen, alle 900 paarden en alle vijftig kanonnen rukten uit en hielden hun 'manoeuvres in het vuur.' Uit het hele land stroomden de toeschouwers toe.

Let wel: per trekschuit of postkoets, dus vanuit veraf gelegen streken was men al gauw vier tot vijf dagen onderweg naar Utrecht! Dat nam niet weg dat er zondagen waren waarop 4.000 toeschouwers geteld werden.

Slimme ondernemers uit Utrecht zorgden voor karren, wagens, koetsen en schuitten en vervoerden belangstellenden voor enkele stuivers naar de heide. Daar verrezen koffiehuisen met stallingsmogelijkheid voor paarden en een goed uitzicht vanuit het midden van kamp. Intussen waren er ook gewone, maar zeer arme

lieden op het kamp afgekomen. Met sparrenboompjes en heiplaggen bouwden ze zich schamele onderkomens. Vanuit hun hutten probeerden ze iets te verdienen door af te wassen voor de officieren, de was voor hen te doen, hun laarzen te poetsen. En de vrouwen deden ook nog andere dingen... Zij vormden de aanzet tot het latere dorp op deze plek. Hun aantal, samen met hun vrouwen en kinderen, plus de vrouwen en kinderen van de gehuwde militairen, kan begroot worden op 2.000, zodat de totale populatie van het kamp rond de 20.000 heeft gelegen.

Het mooie nazomerweer van 1804 was er de oorzaak van dat de terugkeer van de militairen naar hun garnizoenen werd uitgesteld. Napoleon was inmiddels tot keizer gekroond en Marmont wenste ter ere daarvan een blijvend monument op te richten. Dat monument mocht niet veel geld kosten; het moest door zijn omvang van verre de aandacht opeisen en iedere militair moest er aan mee kunnen werken. Tijdens de Egyptische Veldtocht (1800)

had Marmont de indrukwekkende piramides daar gezien en dat gegeven bracht hem op 't idee iets dergelijks te bouwen op het hoogste punt in de omgeving van het kamp. De ingenieurs maakten hun tekeningen en berekeningen; de aangewezen heuvel werd afgevlakt, een feestdiner in de open lucht voor 240 genodigden vond plaats, afgesloten door een prachtig vuurwerk en toen kon het feest beginnen.

's Morgens om zes uur ging een bataljon (3.000 man) op weg, na het nuttigen van een snee bruinbrood en een glaasje jenever. In kruiwagens, manden en zandzakken werd zoveel mogelijk zand verzameld en onder tromgeroffel in looppas naar de bouwplaats vervoerd. Een tweede bataljon trad om drie uur 's middags aan. Op de aangewezen plek vormden soldaten uit dat losse zand een gigantische berg, die uiteindelijk aan alle zijden werd bekleed met een pakket heiplaggen. Ieder 'blok' mat 80 bij 80 cm. en het daarboven geplaatste blok schoof 40 cm. naar het midden. Zodoende ontstond aan de buitenzijde een trapvormige piramide. Deze

werd bekroond met een houten obelisk.

Marmont schreef een brief aan Napoleon over de vorderingen van dit monument. Op de obelisk zou hij een adelaar plaatsen, maar dit was slechts tijdelijk. Uit de nog op de vijand buit te maken kanonnen zou hij een groot beeld laten vervaardigen van zijn geliefde keizer en op de obelisk plaatsen. Alles ter ere van Napoleon. Althans: zo leek het. Vele jaren later noteerde Marmont in zijn mémoires dat hij de piramide gebouwd had 'zodat de generaties na mij nog eeuwen over mij zullen spreken.' Zo zat dat dus...

De piramide kreeg de naam 'Marmontberg.' De soldaten keerden terug naar de steden, een handvol bewakers bleef achter in het kamp en bij de piramide. Voorjaar 1805 keerden de militairen weer terug. Omdat kamperen in tenten toch niet zo geslaagd was, had Marmont opdracht gegeven dat er nu barakken van plaggen (soldaten), van hout (onderofficieren) en van steen (officieren) gebouwd moesten worden. Het kostte onze regering opnieuw een vermogen. En zelf? Zelf ging

Marmont 'kamperen' zoals hij zei, op de buitenplaats 'Sparrendaal' in Driebergen. Het is maar wat men onder kamperen verstaat natuurlijk.

Al na enkele weken werden de militairen voor inscheeping naar Texel gedirigeerd. De invasie van Engeland was op handen. Maar de geschiedenis bepaalde anders: de keizers van Rusland en Oostenrijk hadden een verbond gesloten om Napoleon er eens en voorgoed onder te krijgen. Ijlings werden alle soldaten uit West-Europa, dus ook die van Marmont, in versneld marstempo naar Zuid-Duitsland en Oostenrijk gedirigeerd: de 'Grande Armée' ging op pad. De lang verwachte en fel begeerde roemen eer lagen voor Marmont nu bijna voor het oprapen, want hevig zouden de gevechten worden en wie zou winnen, dat stond voor de Fransen vast.

Het liep opnieuw anders. Napoleon stationeerde Marmont in de Alpen bij Graz, om daar eventuele hulp voor de Oostenrijkers vanuit Italië tegen te houden. Hij zou aan geen veldslag deel-

nemen, ook niet aan de meest glorieuze die Napoleon ooit zou uitvechten: de 'Driekeizersslag' op 2 december 1805 bij het stadje Austerlitz, in het toenmalige Oostenrijk gelegen. De Slag is ook bekend als 'De Slag bij Austerlitz.' Marmont verdween daarna naar Dalmatië en zag zijn indrukwekkende monument nooit meer terug. Omdat het kamp op de heide feitelijk niets meer voorstelde, werden de restanten in 1808 openbaar verkocht: datgene wat 'tonnen gouds' gekost had, leverde welgeteld f1.600,- op. Daar gingen de onkosten nog af...

De achtergebleven burgers vervielen tot grote armoede. Zij richtten een petitie aan koning Lodewijk Napoleon, die hen steunde met brood en vlees. Tegelijk kondigde hij aan dat de burger nederzetting een stad moest worden met de naam Austerlitz, ter ere van de grote wapenfeiten door zijn broer bij die plaats verricht. De piramide werd door hem herdoopt in 'Pyramide van Austerlitz.'

Ook hier volgde de geschiedenis haar

eigen loop. Austerlitz werd nooit een stad. Integendeel: Napoleon bepaalde dat de nederzetting per 1.1.1812 moest worden ingelijfd bij Zeist. Een historische vergis-

sing, want 95% van het eigenlijke kamp lag op grondgebied van Driebergen. De

'Pyramide van Austerlitz' kreeg ook nooit haar beeld van Napoleon. Integendeel, een prent uit het midden van de 19de eeuw toont dat het monument was verworden tot een veredelde molshoop. Of eigenlijk dat niet eens: een ordinaire molshoop, maar dan wel een flinke...

In de jaren '90 van die eeuw heeft de toenmalige eigenaar, de heer A.J. de Beaufort, de piramide gerestaureerd en van een stenen obelisk voorzien. En opnieuw veranderde de piramide in de loop der jaren in een onaantrekkelijke zandhoop, ook nog aan het zicht onttrokken door honderdduizenden boomblaadjes. Het 200-jarig bestaan van de piramide, in 2004, heeft haar van de totale ondergang gered. Dit merkwaardige monument met een even merkwaardige geschiedenis, wordt totaal gerestaureerd en kan de komende eeuw de nagedachtenis van Marmont weer in ere houden!

Bronnen

- R. Loenen Austerlitz: kamp, piramide, dorp: geschiedenis van een Frans-Bataafs kamp (1804-1811). Uit te geven Driebergen 2004.

De verwarring rond het Kamp van Zeist

In 2004 wordt het project van de restauratie van de Pyramide van Austerlitz feestelijk afgerond. In hetzelfde jaar wil men aandacht schenken aan het feit dat het Kamp van Zeist tweehonderd jaar geleden in 1804 werd gesticht. Nog steeds bestaat er immers een Kamp van Zeist. De laatste jaren is het bij het grote publiek vooral bekend van het Lockerbieproces.

R.P.M. RHOEN

Historisch gezien ligt er geen relatie tussen het militaire kamp van 1804 en het huidige militaire Kamp van Zeist. Deze vergissing wordt vaak gemaakt. Op het grondgebied van de huidige gemeente Zeist hebben in de loop van de geschiedenis zelfs vier grote militaire kampementen gelegen. Zij stonden alle vier bekend als het Kamp van Zeist en daar komt de vergissing uit voort. Bij Zeist werden in 1672, 1787, 1804 en in 1818 militaire kampementen ingericht.

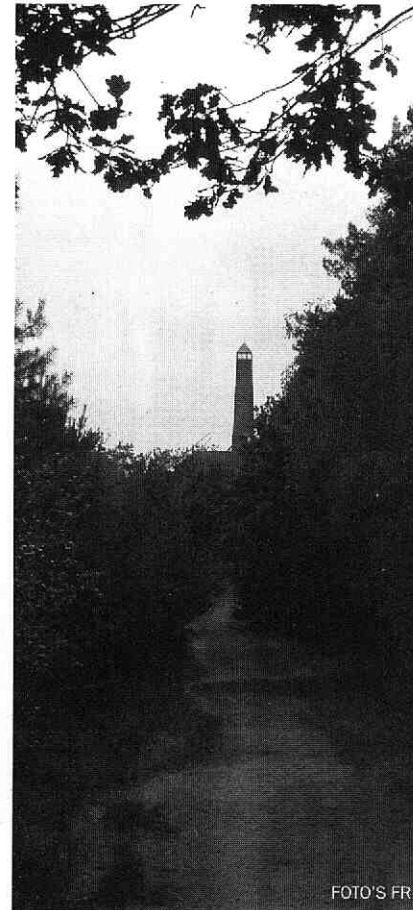
Het eerste grote militaire kamp bij Zeist dateert uit 1672. Tijdens de veldtocht tegen de Republiek in 1672 verbleef de Franse koning Lodewijk XIV van 1 tot 10 juli 1672 in Zeist. Hier ontving hij het gezantschap van de Staten van Utrecht en de gezant van de Staten-Generaal. Aan de Franse bezetting van Utrecht kwam op 23 november 1673 een eind.

Lodewijk XIV nam gedurende zijn verblijf in Zeist intrek in het huis van de weduwe van de schout, dat op de plaats

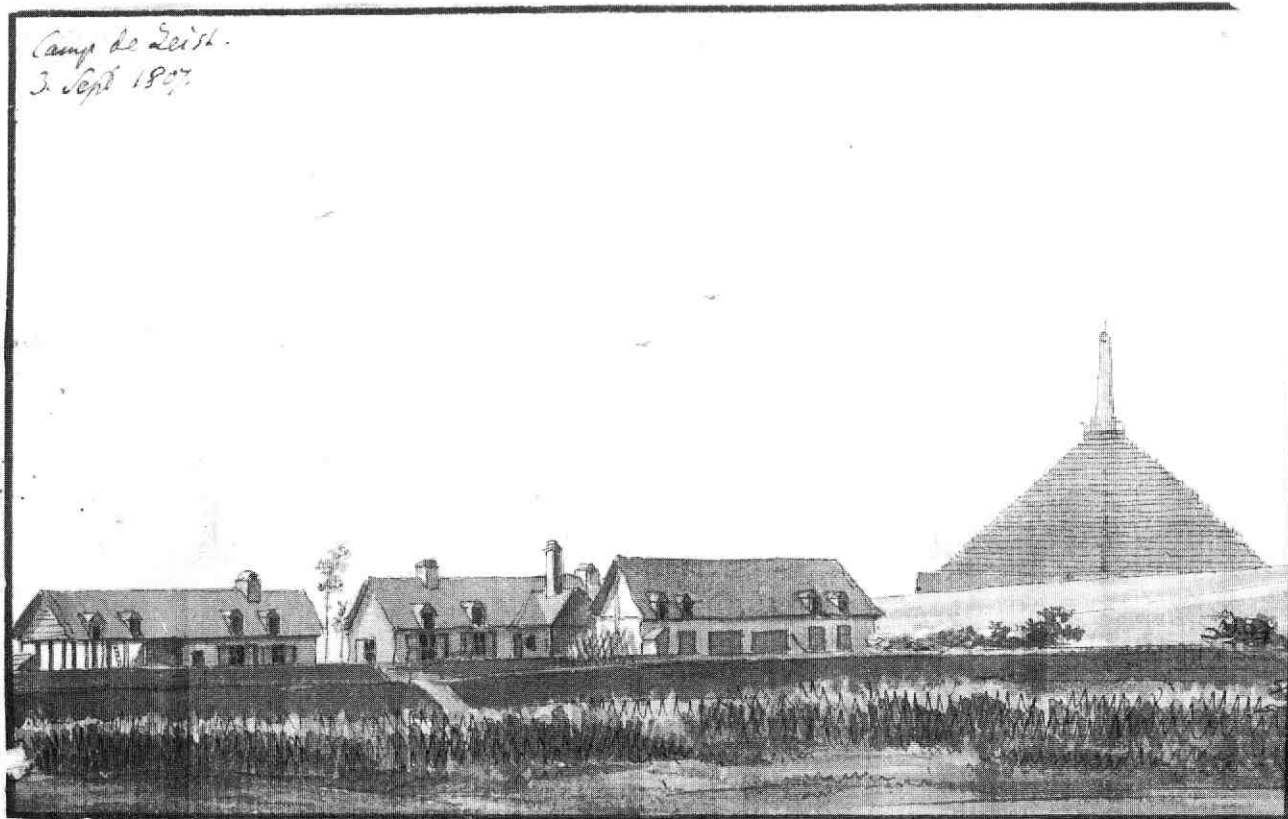
van het tegenwoordige politiebureau aan de Utrechtseweg stond. De tenten van de koning en voor belangrijke hovelingen stonden vlakbij de kerk van Zeist. In de kerk stalde men de paarden. De rest van het leger, ondergebracht in tenten, moet dan ook vlakbij het dorp worden gezocht. Daarbij moet bedacht worden dat Zeist aan de noordoostkant door een uitgestrekte heide omgeven werd.

De Zeister heide bleef nadien beslist geen militair oefenterrein. De heide onder Zeist werd door de boeren gebruikt voor het laten grazen van hun schapen. Ter verbetering van het verkeer tussen Utrecht en Amersfoort werd in 1653 op initiatief van de Staten van Utrecht over de heide bij Zeist de Amersfoortseweg aangelegd. De gemene heide van Zeist werd tussen 1686 en 1840 door de Staten van Utrecht en de Rijksdomeinen in erfpacht uitgegeven of verkocht.

Tijdens de burgeroorlog in 1787 tussen de patriotten en de prinsgezinden,

FOTO'S FR

De Pyramide van Austerlitz door Anton Howen (1807).

ORIGINEEL PRENTENKABINET DER RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN (INV.NR. 3347)

Herstelwerkzaamheden aan de piramide (oktober 2003).

FOTO FR

gevolgd door Pruisisch ingrijpen, werd weer een militair kamp bij Zeist ingericht. Dat kampement lag ter hoogte van het huidige Christelijk Sanatorium, op circa anderhalve kilometer gerekend vanaf het kamp uit 1672 bij het dorp Zeist. Aanvankelijk was het kamp bedoeld voor 3000 à 4000 man. Het leger van stadhouder Willem V belegerde van hieruit de stad Utrecht. Willem V bezocht in de zomer van 1787 meerdere malen het militaire kamp te Zeist.

Van dat kamp bestaan enkele militaire kaarten, onder andere 'Plan van het Campement by Zeyst' en 'Plan van de environs van de stad Amersfoort'.

Het derde kamp werd door de Franse generaal Marmont gesticht. Marmont besloot in het voorjaar van 1804 om met zijn troepen, die onder andere in de stad Utrecht ingekwartierd waren, op de heide achter Zeist te gaan bivakkeren en zo de gelegenheid te hebben ze beter te oefenen. Het Frans-Bataafse leger bestond uit 18.000 man. Uit dat kamp is het dorp

Austerlitz ontstaan. In het najaar van 1804 vertrokken de troepen weer. Het jaar daarna kwamen zij in het voorjaar weer terug om er enkele maanden te blijven. In 1806 vertrokken de laatste manschappen uit het kamp. Austerlitz werd in 1811 bij de gemeente Zeist gevoegd. Oorspronkelijk viel het grondgebied van dit dorp onder Driebergen. Austerlitz lag meer dan vijf kilometer verwijderd van het kamp uit 1672. Ook van dit kamp bestaat een kaart, 'Carte du camp d' Utrecht'.

Op de topografische kaart van 1839-1859 wordt Austerlitz nog steeds aangegeven als 'de Kamp'.

Na het herstel van de onafhankelijkheid van ons land in 1813 werd in 1818 op de heide bij Zeist in noordelijke richting – dicht bij de al genoemde Amersfoortseweg – een militair kamp ingericht. De afstand tussen dit kamp (het huidige Kamp van Zeist; het vierde in successie) en het kamp van Marmont (Austerlitz) bedraagt bijna vier kilometer en met het kamp uit 1672 bij het dorp Zeist ruim vijf

kilometer. Daarna werden er in 1822 en in 1828 een maandlang – in 1828 van 4 september tot 8 oktober – oefeningen gehouden. Prins Willem Frederik Karel, de broer van koning Willem II, verbleef gedurende die tijd als bevelhebber in het militaire kamp.

Mogelijk in de jaren daarna, maar zeker is in ieder geval dat in 1853 en in 1854 er weer troepen bijegetrokken werden. Koning Willem III verbleef in beide jaren voor enkele dagen in het kamp om de manoeuvres bij te wonen.

In 1828 werd het kamp betrokken door 12.000 man. Aangezien de aanvoer van vers drinkwater bezwaren opleverde, werden op het terrein van het kamp twintig waterputten gegraven.

Het militaire kamp werd alleen zomers gebruikt. Er stonden wel enkele gebouwen – in 1818 stonden er al paardenstallen en een woning – maar het soldatenkamp was bekend om zijn tenten, opgesteld in zogenaamde kampstraten. Foto's van het kamp in het begin van de twintigste eeuw laten die tenten nog zien. In 1906 schrijft

De trappen worden opgebouwd uit op elkaar gestapelde graszoden (rechts).

FOTO'S FRÉDÉRIK RUYSS

een bezoeker aan het kamp: 'Wat een aardig gezicht de honderden witte tenten met blauwe toppen.' De barakken die in 1878 werden geplaatst, waren niet bedoeld om de manschappen daarin te huisvesten, maar als kantines en bergplaatsen.

De bewering dat de naam Het Kamp van Zeist pas in 1901 werd ingevoerd omdat het terrein gedeeltelijk op Zeister grondgebied bleek te liggen, is onjuist. In het Algemeen Verslag van het ministerie

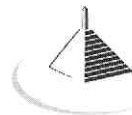
van Oorlog van 1840 wordt al gesproken over Kamp van Zeist. Het voert ook te ver om te beweren dat het kamp pas in 1853 door het koninklijke bezoek een officiële status verkreeg.

De Genie legde in 1861 de grenzen van het militaire kamp nauwkeurig vast en plaatste limietpalen. Op de topografische kaart van 1839-1859, evenals op de 'Chromotopografische kaart des Rijks', verkend

in 1872, wordt dit kamp aangeduid als 'Het Kamp'. De officiële naam schijnt volgens J. Belonje (1968) 'Het Kampveld Zeist' te zijn.

Bronnen

- J. Belonje, Notities over het Kampveld Zeist. Maandblad Oud-Utrecht, 41 (1968) 12-16.
- J. Eysten, Schietoefeningen op de Zeisterheide, 1910.
- De legerplaats van Zeist, Maandblad van Oud-Utrecht, 22 (1949) 46-47.
- R.P.M. Rhoen, De historie van de buitenplaats Veelzigt te Zeist. Cascade. Nr. 1 (1996) p. 20-42

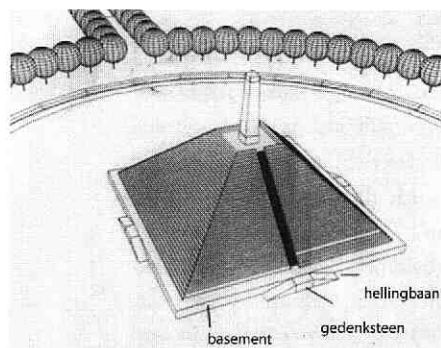

Stichting Pyramide van Austerlitz

De restauratie van de Pyramide van Austerlitz

Pyramide weer zichtbaar

Op de luchtfoto is goed te zien hoe de Pyramide door de houtkap weer zichtbaar is geworden.

Graszoden

Het profiel van de Pyramide wordt trapsgewijs vastgelegd met gestapelde graszoden. Op deze wijze houden de graszoden de aarde bij elkaar en kan de vorm van de Pyramide in stand blijven. Dit werk wordt volledig met de hand uitgevoerd. Via de trap is het mogelijk de top van de Pyramide te bereiken. Aan de onderzijde van de Pyramide zijn het basement en de hellingbanen met daarop de gedenksteden goed zichtbaar.

In 2004 bestaat de Pyramide van Austerlitz 200 jaar. Dan moet dit unieke gedenkteken uit de Franse Tijd in ons land weer als een echte piramide zichtbaar zijn. Voor het eerst komt de situatie van 1804 terug: een strakke en kale piramide, bekleed met graszoden in de vorm van trappen op een hoog basement en omgeven door een droge gracht.

In 2001 is de restauratie gestart.

Inmiddels is alle begroeiing van de Pyramide verwijderd en zijn ook de bomen, op enkele vliegdennen na, in de directe omgeving gekapt. De cirkelvormige droge gracht is weer zichtbaar gemaakt. Aan de buitenkant van het gebied is een cirkel van rode beuken geplant.

In het voorjaar van 2003 is begonnen met de restauratie van de obelisk en de trap en is een begin gemaakt met het herstel van de Pyramide zelf. Met graszoden is het oorspronkelijke trapsgewijze profiel teruggebracht.

De basis van de Pyramide, het basement, zal bijna twee meter hoog worden. Alle vier de zijden krijgen een dubbele hellingbaan. Ook de vier gedenksteden met de originele Franse tekst komen terug, frontaal op iedere hellingbaan. Het huisje bij de Pyramide zal verplaatst worden naar de ingang van het terrein. Begin 2004 is de restauratie voltooid. In augustus/september 2004 zal de Pyramide feestelijk worden (her)opend.

Deze restauratie wordt mogelijk gemaakt dankzij bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, het Landgoed Den Treek Henschoten B.V., de provincie Utrecht en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De gedenksteden zijn geschonken door de gemeente Woudenberg.

Stichting De Pyramide van Austerlitz

www.pyramide-austerlitz.nl

PROVINCIE :: UTRECHT

Landgoed Den Treek-Henschoten B.V.

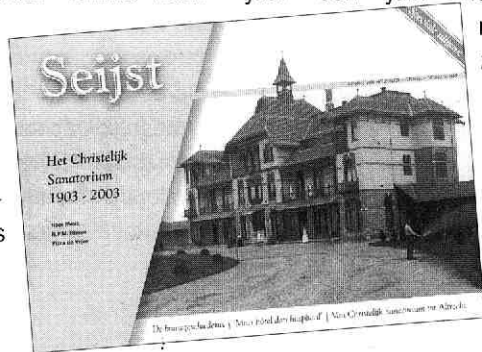

BLAUW ENT TOEGE HOOR DE NIEUW-HENSCHOTEN

Mededelingen van het bestuur

Extra uitgave Bulletin Seijst

Op dinsdag 23 september 2003 overhandigde onze voorzitter, Boudewijn van Grunsven tijdens een informele, maar ook feestelijke bijeenkomst in het Slot Zeist, aan de heer A. Höppener, voorzitter van de Raad van Bestuur van Altrecht het eerste exemplaar van de speciale uitgave van het bulletin Seijst. Deze speciale uitgave, die ook de donateurs van het ZHG inmiddels ontvangen hebben, is in zijn geheel gewijd aan het 100-jarig jubileum van het Sanatorium dat op 7 juli 1903 in aanwezigheid van Koningin-moeder Emma haar deuren opende. Deze instelling voor "zenuwlijders" heeft zich ontwikkeld tot een algemeen psychiatrisch ziekenhuis

en is thans onderdeel van Altrecht, een grote GGZ instelling in Midden Westelijk Utrecht.

Deze uitgave is gemaakt op initiatief van het ZHG met financiële steun van Altrecht. De (oud) medewerkers van het Sanatorium hebben deze uitgave op een feestelijke bijeenkomst op 2 oktober 2003 in het Sanatorium ontvangen. Bij die gelegenheid heeft Flora de Vrijer een 'eerste' exemplaar aan de locatie directeur, de heer R. Coenen overhandigd.

En tussen twee haakjes: viert ook uw Zeister bedrijf of vereniging komend jaar een jubileum? U weet nu waar u moet zijn voor een extra feestelijk en historisch verantwoord tintje.

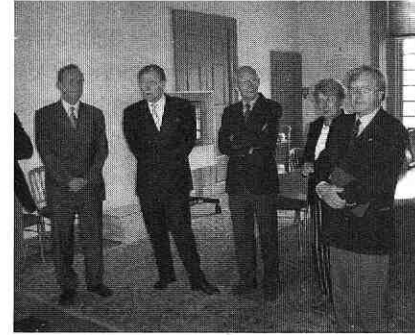

FOTO J.W. VAN SCHERPENZEEL

Hulp gevraagd

In het bulletin Seijst 2003-III heeft u kunnen lezen dat het Zeister Historisch Genootschap de Van de Pollkamer in Slot Zeist gaat verlaten. De Monté verLoren Stichting gaat het pand aan de Middellaan 6 te Zeist van de gemeente aankopen, het ZHG gaat het daarna huren van de

Monté verLoren Stichting. Voorheen zat hier de kunstuitleen in. Dit nieuwe pand geeft aan onze stichting extra mogelijkheden om de donateurs en andere geïnteresseerden in de geschiedenis van Zeist van dienst te zijn. Denk maar eens aan de bereikbaarheid, betere openstellingstijden, meer ruimte, enz... Zo'n verhuizing, rond het eind van het jaar, vraagt veel extra inzet van de huidige medewerk(st)ers. Daarom vraagt het bestuur aan u allen om eens na te denken wat u voor het ZHG zou kunnen betekenen. Heeft u een dagdeel in de week of maand over en ligt de historie van Zeist u nauw aan het hart, neem dan contact op met het secretariaat.

Website en digitaliseren van de collectie

Je kunt er niet meer omheen en ook een historische vereniging moet bij de tijd blijven. Enkele leden van de Commissie Public Relations werken

daarom momenteel hard aan de opzet van een eigen website. U kunt de website bezoeken onder de naam **www.zeist-historie.nl**.

Daarnaast wordt er gewerkt aan de automatisering van bibliotheek en collectie, in een later stadium willen

we een deel van ons bezit gaan digitaliseren zodat deze bereikbaar wordt via de computer.

U begrijpt dat daarmee de dienstverlening aan de donateurs en belangstellenden sterk wordt verbeterd. De medewerk(st)ers doen dat met

veel plezier voor u. Doet u hen een plezier en werf een nieuwe donateur. Want extra diensten betekenen ook extra uitgaven. En dat kan alleen met uitbreiding van ons donateurbestand. Helpt u mee?

Excursie naar Fort Uitermeer

In het kader van de "Fortenmaand" organiseerde de commissie Lezingen en Excursies van ons Genootschap, een excursie naar interessante plekje deel uitmakend van de Hollandse Waterlinie. De Waterlinie is in het jaar 2000 aangewezen tot een nationaal project voor cultuurhistorie. Gezamenlijk streven vijf provincies, vijfentwintig gemeenten, vijf waterschappen en vijf ministeries naar behoud van de Linie door haar te ontwikkelen. Het Fort Uitermeer is door de provincie Noord-Holland tot aandachtspunt verheven. Het torenfort en de kanonremise worden daarvoor verder verval behoed.

Op zaterdag 27 september, de

"Open dag" van het Fort Uitermeer, vertrokken 60 belangstellenden per luxe touringcar naar Weesp. Aanvankelijk onder een dreigende lucht doch naarmate de dag vorderde, werd het weer allengs zonniger. Na het nuttigen van een kopje koffie met een versnapering op een terrasje aan de Vecht, werd het gezelschap ontvangen door bestuursleden/vrijwilligers van de Historische Kring Weesp in de hervormde kerk. Na een korte inleiding door de voorzitter van de Kring werd er in groepjes een wandeling door het stadje gemaakt. Behalve het water, speelden ook de jeneverstokerijen en de Fa. Van Houten een belangrijke rol. De lunch werd gebruikt in de Kazerne van Muiden waar tevens door Anne Visser een meer dan voortreffelijke en enthousiaste inleiding is gehouden over de historische aspecten van de Waterlinie. Het betreft de periode van 1672 -1945.

Als afsluiting van de dag werd

een bezoek gebracht aan het Fort Uitermeer gelegen aan de Vecht. Ooit aangelegd als aarden fort op de plaats van de versterkingen uit 1589. In 1845 werd het ronde torenfort gebouwd. Dit diende voor het opstellen van geschut in en op de toren. De kanonremise, die diende voor het stallen van het geschut en voor legering van een klein aantal manschappen, is in 1874 gebouwd. De plannen van de provincie Noord-Holland dragen niet alleen bij tot het voor verder verval behoeden van het torenfort en de kanonremise. Langs de Vecht wordt een groot deel van het terrein toegankelijk voor het publiek, vooral om de toren van buiten te kunnen bekijken.

De deelnemers aan de excursie genoten van een buitengewoon interessante dag.

Nieuwe donateurs

B. Altemühl, Den Dolder
H.C. Ammerlaan, Zeist
Mw. L.J.C.M. van de Bos, Utrecht
P. Buitenen, Zeist
C.A.E. Carriere, Zeist
R.H.M. van Ingen, Zeist
H.J. Kater, Goor
Mw. W.T. de Keyzer, Zeist
J R.R. Munniks, Zeist
W.C. Nuijen, Huis ter Heide
J.A. Opbroek, Zeist
N.P. Sevenster, Zeist
C.E. Solleveld, Zeist
Mw. C.J. van Stroe, Zeist
Mw. J. van Tilburg, Zeist
F. Verweij, Zeist
J. Wiss, Soesterberg

Donateurstand

December 2003

837

Bezoekadres: Het Slot Zeist, Zinzendorflaan 1 (030) 692 17 04

**Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting**

Ook u kunt donateur worden van het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting (ZHG).
Donateurs ontvangen 4 maal per jaar ons blad *Seijst*.
De minimum bijdrage is €16,50 per jaar.
Meld u aan per post of e-mail en vermeld daarbij uw naam en voorletters, adres, postcode en woonplaats.

**Zeister Historisch Genootschap
Van de Poll Stichting
Postbus 342 , 3700 AH Zeist
e-mail: fl.devrijer@worldonline.nl**

Wacht met betalen tot u een bevestiging en een acceptgiro heeft ontvangen.